

ACTA MARISIENSIS

SERIA HISTORIA

7

2025

TÂRGU MUREȘ

2025

EDITORIAL BOARD

Corina Teodor (Editor-in-Chief)

Giordano Altarozzi (Deputy Editor)

Scientific Advisory Board

Alessandro Vagnini

Alessandro Boccolini

Managing Editors

Georgeta Fodor

Maria Tătar-Dan

Members

Vasile Dobrescu

Fábián István

Editorial Advisory Board

Ioan-Aurel Pop, The Romanian Academy

Mihai Bărbulescu, The Romanian Academy

Antonello Biagini, Unitelma Sapienza University of Rome

Gheorghe Cojocaru, The Institute of History of the Academy of
Sciences of Moldova

Gennadii Kazakevych, „Taras Sevcenko” National University of Kyiv

Antoniy Moysey, Bucovinian State Medical University of Chernivtsi

Giovanna Motta, Sapienza University of Rome

Marisa de Andrade, The University of Edinburgh

Helena da Silva, The NOVA University of Lisbon, Portugal

ISSN 2668-9545

ISSN-L 2668-9545

Published by

University Press, Târgu Mureș, Romania, 2025

Gheorghe Marinescu str., no. 38

540088, Târgu Mureș, Romania

e-mail: acta.historia@umfst

ACTA MARISIENSIS

SERIA HISTORIA

7-2025

CUPRINS • CONTENTS

Studii • Studies

Fábián István, <i>Bellator Equus. Between Victory and Agony: Late Republican Cavalry in the East</i>	5
Dorian Szabolcs Cucer, <i>Consumul de alcool pe frontul românesc al Marelui Război. Soldatul român, aliați, civili (1916-1917)</i>	15
Lucian Turcu, <i>Memory, Identity and Legitimacy: Avram Iancu and the Martyrs of the 1784 Uprising in the Interwar National Discourse</i>	33
Aurel Lazăr, <i>Between Loyalties and Interests: The Romanian-American Diplomatic Dispute over the Fetești - Cernavodă Railway Signalling Contract</i>	49
Mihai Țurcanu, <i>Tentativa britanică de apropiere de U.R.S.S. în toamna lui 1940 și observații, pe baza surselor britanice, despre teoriile privitoare la proiectele sovietice de ofensivă în vest</i>	65
Olga Grădinaru, <i>Batalioanele disciplinare în Al Doilea Război Mondial reflectate în filmele sovietice și postsovietice: între depersonalizare și dezumanizare</i>	81

Recenzii • Reviews

Constantin Ardeleanu (ed.), <i>De la ciuma lui Caragea la holera balcanică. Epidemii, carantine și sănătate publică în epoca modernă</i> , București, Editura Humanitas, 2024, 424 p. (Andrei Gabriel Cojocă).....	93
Ala Sainenco, <i>Ipotești: dilemele unei identități</i> , București, Editura Eikon, 2024, 104 p. (Andrei Mic).....	99

- Constantin Ardeleanu, *O croazieră de la Viena la Constantinopol. Călători, Spații, Imagini, 1830-1860*, București, Editura Humanitas, 2021, 302 p. (Mihalea Duca) 103
- Mary McAuliffe, *Paris, Napoleon al III-lea, baronul Haussmann și crearea unui oraș al visurilor*, București, Editura Corint, 2022, 364 p. (Alin Căținean) 108
- Andrei Cușco, Victor Taki, *Basarabia în componența Imperiului Rus (1812-1917)*, Chișinău, Editura Cartier, 2024, 391 p. (Mihnea Andrei Haitur)..... 112
- Ioan Bolovan, „Lumile” lui Ioan Slavici. *Între loialismul prohabsburgic și devotamentul național, cu dosarele integrale de anchetare a lui Ioan Slavici*. Tabel cronologic și portret biografic de Alina Hucai, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2025, 311 p. (Vlad Popovici) 117
- Ion Cârja, Gabriel Hoza (ediție, studiu introductiv și note de), *Iuliu Hossu – preot militar și episcop al Marii Uniri. Contribuții documentare*, Cluj-Napoca, Editura Viața Creștină & Editura Mega, 2025, 211 p. (Vlad Popovici)..... 119
- Victoria Grozav Biriș, *Învățământul medical clujean în epoca Gheorghe Gheorghiu-Dej*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2024, 414 p. (Cristiana Andra Bratu) 122
- Yanqiu Zheng, *In Search of Admiration and Respect: Chinese Cultural Diplomacy in the United States, 1875–1974*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 2024, 268 p. (Aurel Lazăr)..... 125
- Kazushi Minami, *People’s Diplomacy: How Americans and Chinese Transformed US-China Relations during the Cold War*, Ithaca and London Cornell University Press, 2024, 270 p. (Aurel Lazăr)..... 129
- Yuval Noah Harari, *Nexus*, București, Editura Polirom, 2024, 432 p. (Maria-Alexandra Câmpeanu)..... 133

**BELLATOR EQUUS. BETWEEN VICTORY AND AGONY:
LATE REPUBLICAN CAVALRY IN THE EAST**

Fábián István*

Abstract

One of the greatest challenges for the Roman cavalry in the Late Republic was confronting the Parthian heavy cavalry. The outcomes of conflicts with the Parthians demonstrated that the result of battles depended not only on the skill of the commander but also on the discipline of the troops. The case studies, especially the Battles of Tigranocerta and Carrhae, emphasise that by selecting the terrain and leveraging infantry and cavalry for their specific roles, the course of the battle could be altered, ultimately defeating a formidable enemy.

Keywords: Rome, Parthia, cavalry, cataphracts, terrain, supplies.

In April 56 BC, in the town of Luca, the triumvirs decided the fate of Rome and their own. Caesar's command over the Gallic provinces was extended for another five years. Pompey received both Hispanic provinces, and Crassus was allocated Syria, from where they planned the invasion of Parthia. (Although he was almost 60 years old and never possessed the military capabilities of his colleagues). In fact, his demise was the main cause of the dissolution of The First Triumvirate and the start of the Civil War, which, besides the political challenges, was a period during which Roman armies clashed. Regarding foreign relations, a new threat appeared in the form of the Parthian heavy cavalry for the first time after the Punic Wars. The Parthians proved a formidable enemy and "possessed an army which was normally willing to fight in favourable circumstances. Although its effectiveness has been greatly exaggerated, it was a force that was very difficult to defeat decisively and destroy in battle. Being primarily a cavalry force, the Parthian army used "hit and run" tactics, usually aiming to attack weak points and retreat if resistance was strong. This approach was unfamiliar to the Romans, who believed that a retreating enemy was defeated and pursued them, only to be lured into traps and

* Lecturer, Ph.D., George Emil Palade University of Medicine, Pharmacy, Sciences, and Technology of Târgu Mureş, istvan.fabian@umfst.ro

defeated. The clashes between these two military concepts had mixed results: while Tigranocerta was a certain Roman victory (69 BC), Carrhae (54 BC) stands as a prime example of disaster and, in the long run, can be linked to the age of Civil War due to its military and political impact. But these are not the only examples (although they are the most spectacular): the actions of Gabinius in Syria (57-55 BC) and Ventidius Bassus (40-38 BC), as well as the failed invasion by Marcus Antonius in 36 BC, are interesting case studies of battle management. These battles left a definitive mark on the evolution of the Roman cavalry. They underscored that in the Late Republic, the Roman cavalry (auxiliaries or citizens) proved to have a decisive impact but could not decide the outcome of the battle alone.

The first battle taken into account is Tigranocerta (69 BC). It is one of the battles that shaped the area's fate, which is why it is worth describing in detail. The political background is given by the failed ambitions of King Mithridates VI Eupator, who, during the Third Mithridatic War, fled to Armenia in an attempt to elude the Roman army. This kingdom was under the rule of King Tigranes, Mithridates's son-in-law. The Roman legions were led by Lucius Licinius Lucullus (118-56 BC), one of the Republic's most well-trained and flexible generals. He once defeated Mithridates at Cyzicus (73-72 BC), "without ever risking pitched battle against his united forces (...). Only an exceptional military genius could have foreseen the strategy of Lucullus, who entirely neglected the usual Roman preference for pitched battles and quick results."¹ Two facts must be noted: Firstly, the rather formal relations between Mithridates and his son-in-law. It seems that Tigranes tried to maintain a level of neutrality toward Rome. Still, the behaviour of Appius Claudius, who demanded the surrender of Mithridates, sped up the development on a military level. Secondly, "Tigranes had not made himself popular with the Greeks of Syria, transplanting some to other parts of his kingdom and unwisely treating others with great disdain – a situation advantageous to Rome."²

In the spring of 69 BC, Lucullus arrived in Armenia "with two legions and 500 horses against Tigranes, who had refused to surrender Mithridates to him. He crossed the Euphrates, but he required the barbarians, through whose territory he passed, to furnish only necessary supplies since they did not want to fight or to expose themselves to suffering by taking sides in the quarrel

¹ Cambridge Ancient History, *Lucullus, Pompey and the East*, Cambridge University Press, 2008, p. 238. (C.A.H. in the following).

² Richard Evans, *Roman Conquests: Asia Minor, Syria and Armenia*, South Yorkshire, Pen&Sword Military, 2011, pp. 86-87.

between Lucullus and Tigranes. No one told Tigranes that Lucullus was advancing, for the first man who brought this news he hanged, considering him a disturber of the good order of the cities.”³ On the other hand, Plutarch gives a larger number of troops: 12,000 infantry and 3,000 cavalry. On the opposite side, Tigranes gathered an army of 250,000 infantry and 50,000/55,000 cavalry. Even if the army’s size is questionable, the Romans were outnumbered. In terms of cavalry, Tigranes had (as said before) 50,000/55,000 cavalry made up from cataphract lancers (heavily armoured) as well as archers and slingers.⁴ This was, at least theoretically, the greatest menace to the Roman legions because they were less effective against the highly mobile cavalry. The Roman cavalry consisted of Gallic and Thracian auxiliaries and local allies. Lucullus once again proved to be an excellent tactician: he changed the classical triple *acies* formation into *simplex acies* “to present as broad a front as possible to an opponent so strong on cavalry.”⁵ “A river, (...) one of the tributaries of the Tigris, separated the two sides (...). The river turned west, where it was fordable, and in this direction, Lucullus led his troops. He was the first to cross this stream, intending to wheel around to take the opposition on the flank. Then Lucullus prepared to launch a fast-passed infantry attack to reduce the casualties inflicted by the archers and to bring his legionaries into close combat, in which they excelled. But, in the last moment, he aborted this well-known tactic and ordered that some auxiliary cavalry units harass the cataphracts. Then, with only two cohorts, he charged down the hill in the flank of the Armenian army. Plutarch described how the cataphracts retreated in disarray between the ranks of their infantry and concluded: “Antiochus the philosopher makes mention of this battle in his treatise ‘Concerning Gods,’ and says that the sun never looked down on such another. Strabo, another philosopher, in his ‘Historical Commentaries,’ says that the Romans themselves were ashamed and laughed at one another to scorn for requiring arms against such slaves. Livy also has remarked that the Romans were never in such inferior numbers when they faced an enemy; for the victors were hardly even a twentieth part of the vanquished, but less than this.”⁶

³ Appian, *Mithridatic Wars* 12.84, Appian, *The Foreign Wars*, Horace White, New York, THE MACMILLAN COMPANY, 1899.

<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.023.0%3Atext%3DMith.%3Achapter%3D12%3Asection%3D84> (accessed 26.09.2025)

⁴ Ross Cowan, *Roman battle tactics 109 BC-AD 313*, Oxford, Osprey Publishing, 2007, p. 23.

⁵ *Ibidem*, p. 22.

⁶ Plutarch’s *Lives*, with an English Translation by Bernadotte Perrin, Cambridge, MA. Harvard University Press, London, William Heinemann Ltd. 1914, 2.

In the Battle of Tigranocerta, the Roman cavalry fulfilled its classic role: placed on the flanks, it protected the infantry, but its decisive role was in diversion attacks against the cataphracts, which eventually changed the fate of the battle. And again, it proved helpful in the battle's final phases when it protected the advancing legionaries against the counterattacks of the Armenian cavalry archers. It proved that its role in "hit and run" tactics in cooperation with the infantry can be a real game-changer.

The "recipe" of Tigranocerta was successfully applied a few years later. "With Pompey's return to Rome in 62 after his campaigns throughout the Near East, the new province of Syria suffered from continual raids from various Arab tribes (...). The raids became so serious that the senate appointed a proconsul to control the territory, levy troops, and wage war against these aggressive neighbours. Gabinius, who was a consul in 58, successfully transferred his proconsular governorship of Cilicia to Syria to end the raids of the Arab tribes in that region, and under one of the *leges Clodiae*, he received a large military force and grant of money, control of operations against the Arab tribes in all the lands surrounding Syria, and a command of at least three years."⁷ Gabinius knew that these Arab tribes were allies of the Parthians and recognised that a war against them would be risky. This is why his expedition in Mesopotamia was slow, and he avoided open conflicts with the Parthians. No spectacular military operations were made, Gabinius employed local Syrian-Iturean cavalry and skilfully used the terrain to his advantage. "It was only on Pompey's orders that he had to turn away from this war and return (...). However, the project was not abandoned, even though it was becoming increasingly clear that Gabinius would no longer be its promoter."⁸ His image is somewhat tarnished because of the portrayal made by Cicero, but Gabinius proved to be practical and reactive in his decisions. Even though he stopped the Mesopotamian campaign, his intervention in Egypt facilitated a smooth "transition of power under Ptolemy XII, limiting the length and severity of the crisis. Also, Gabinius used this opportunity to campaign successfully against (...) the Hasmonean Jews and Nabatean Arabs in 55. (...) Gabinius changed his policy from supporting Mithridates IV to supporting

https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.004_6%3Achapter%3D28%3Asection%3D7 (accessed 26.09.2025)

⁷ Nikolaus Leo Overtoom, *Reassessing the role of Parthia and Rome in the Origins of the First, Romano-Parthian War (56/5-50 BCE)*, in "Journal of Ancient History", 2021; 9(2), pp. 248-249.

⁸ Pascal Arnaud, *Les guerres parthiques de Gabinius et de Crassus et la politique Occidentale des Parthes Arsacides entre 70 et 53 av.J-C*, in "Electrum", Vol. 2, Krakow, 1998, p. 21.

Ptolemy XII because in 55, Egypt and the Levantine coast were more important to Rome than Babylonia.”⁹

If Tigranocerta and Gabiniu’s intervention were the models of cooperation between infantry and cavalry (of course, under the command of a skilled commander), the battle of Carrhae (53 BC) is exactly the opposite. Carrhae is one of the “most spectacular Roman defeats of all time.”¹⁰ Crassus, the “enormously wealthy”¹¹ member of the First Triumvirate, envious of Caesar’s and Pompey’s military successes, went to Syria to wage a war against the Parthians. He was accompanied by his son Publius, who at a certain time served with Caesar. Crassus’s army consisted of seven legions, four thousand light infantry (probably auxiliaries), one thousand veteran Celtic cavalry and “three thousand other cavalry, most of which were probably from Syria or other eastern provinces. King Artavasdes of Armenia, a Roman client, joined him with six thousand cavalry and promised to provide a further ten thousand armoured cavalry if Crassus would approach Parthia via his own kingdom.”¹² Crassus made all the possible tactical errors as if he would willingly provoke the disaster: he arrogantly refused Artavasdes’s advice to follow a mountainous route (it was safer to avoid the Parthian heavy cavalry), and to stay close enough to water resources and protection from being encircled. Far from being a Lucullus, Caesar or Pompey, Crassus was led by only one thing: personal ambition. He drove his army deep into the desert without any water or trees. On the other hand, his “despised” enemy was well organised and had all the tactical advantages for a certain victory. “The Parthian Empire was possibly the first truly feudal society. The Parthian society was dominated by seven families that had enriched themselves through military expeditions, land possessions and commercial privileges. These nobles/magnates were so powerful as to be able to challenge the king of kings with their own personal armies. Surena’s army of 10,000 horsemen retinue actually cut Crassus’ army to pieces at Carrhae.”¹³ The main tactical advantage of the Parthians was the great mobility of their cavalry and the perfect coordination between different cavalry types (cataphracts and mounted archers). Usually facing closed infantry units, they encircled them in wedge formations and harassed them with arrows. The heavy cavalry usually attacked head-on, being well protected by their armour. “If

⁹ Nikolaus Leo Overtoom, *op. cit.*, p. 253.

¹⁰ Phillip Snidel, *Warhorse. Cavalry in ancient warfare*, London, Continuum UK. 2006, p. 237.

¹¹ *Ibidem*, p. 237.

¹² *Ibidem*, p. 237.

¹³ Ilkka Syvanne, *Parthian Cataphract vs. the Roman army 53BC-AD 224*, in “Historia i swiat”, nr. 6 (2017), p. 34.

the infantry or cavalry made sorties out of the formation, the Parthian cavalry simply withdrew and shot backwards with the Parthian shot as they fled. The rhombus formation was quite well suited to this tactic. During the action, the mounted archers ideally bunched up the footmen into tight immobile formations, which were then charged by the heavy cavalry pikemen. According to Plutarch, the Parthian lancers could fix two Roman legionaries simultaneously with their pikes. In other words, the combination of the mounted archers and charges of the cataphracts easily broke the Roman lines into pieces, if the latter did not maintain their discipline.”¹⁴ This was not the case with Crassus: led by ambition, he could not find a suitable terrain to counter the actions of the Parthian cavalry (unlike Lucullus). Even though the Romans outnumbered the Parthians (48.000 Romans vs. 10-12.000 Parthians), the incapacity of the commander led to disaster. When his scouts reported that the Parthians were closing in, he was undecided: first, he extended his lines, “dividing the cavalry between the wings,”¹⁵ but he realised that he had no natural obstacles (hills, rivers, forests) to anchor his flanks. Then he opted for a hollow square formation, usually used by the Romans against cavalry. To each cohort, a cavalry unit was allocated...and that was the only good thing that Crassus did on a tactical level. “Of particular importance was the small number of light-armed infantry in a situation in which the Romans faced an enemy who concentrated on effectively using mounted archery and cataphracts. It is also probable that the Roman light infantry consisted of a mix of javeliners, slingers, and archers, so the number of light-armed units against the Sacae was even fewer than this. On top of this, the Romans appear to have been unaware that their foes (the Sacae) were using the more powerful long composite bow and/or the so-called Sasanian composite bow, both of which had a much longer range and better penetrative power than the short Scythian composite bow employed by the Romans and their allies. This means that the only long-range weapon in the Roman arsenal able to counter the enemy archery was the sling, and as we have seen, there were far too few slingers in Crassus’ army to make any difference.”¹⁶ The Romans were also unaware of the real number of cataphracts as they concealed their armour with cloaks (which protected them from the blazing sun) and marched in columns to conceal their real numbers. The battle was a long siege: the cataphracts launched several attacks on the hollow square formation of the Romans, and simulated retreat. The Roman

¹⁴ *Ibidem*, p. 43.

¹⁵ Phillip Sniddel, *op. cit.*, p. 238.

¹⁶ Ilkka Syvanne, *op. cit.*, p. 46.

counterattacks, led by the light infantry, were terminated by arrows. The Roman cavalry was in a desperate situation: on one hand, it seems it was withdrawn into the squares. On the other hand, it also seems that it tried to lead the course of battle into close-quarter combat, in which the Romans excelled. Still, they failed to employ the classical trick of the Parthian mounted archers, the so-called “Parthian shot” (the cavalymen turned and shot behind). With casualties rising, Publius led a task force of 1300 cavalry and 4000 infantries to break the enemy’s formations. They were lured into a trap, and the most dramatic episode of the battle unfolded: The Parthian cavalry archers gave way to the cataphracts equipped with a long lance (*kontus*). The final confrontation was between the Gallic auxiliary cavalry and the Parthian cataphracts. The Roman auxiliary cavalry was disadvantaged due to their much shorter lance. Still, even so, they “fought back fiercely. Some resorted to grabbing the enemy lances with their hands, grappling with the cataphracts, (...) and unhorsing them.” Eventually, the task force was defeated, Publius and other officers committed suicide, and only 500 soldiers were taken prisoners. The main Roman force managed to hold the ground until nightfall, and at dawn, several bodies made (or at least they tried) their way to safety. Crassus and his officers, after being trapped, were killed. The Roman casualties were around 20.000, and 10.000 soldiers were taken prisoners. “The impact of Carrhae on the Romans was immediate. They realised that they needed to increase the numbers of cavalry and light infantry to succeed, which is in evidence already in the plans of Julius Caesar and Mark Antony, both of whom planned or used larger numbers of these in their campaigns.”¹⁷ Another immediate impact was the elimination of one of the triumvirs, which led to the escalation of the conflict between Pompey and Caesar.

On the military level, after Carrhae, the Parthians were convinced that the combination of mounted archers and heavy cavalry was unbeatable against the Roman infantry. In 51 BC, “a large Parthian force under the command of King Orodes’ son Pacorus crossed the Euphrates at Zeugma. Since Carrhae, Rome had neglected the eastern frontier. Syria was still held by Crassus’ quaestor C. Cassius with the re-formed survivors of Crassus’ army; in Cilicia there were just two under-strength legions; the local populations were ill disposed to Roman rule.”¹⁸ Even so, the Parthians failed to conquer Antioch, and on the battlefield, Cassius proved to be more resourceful than the Parthians expected. Cassius

¹⁷ *Ibidem*, p. 46.

¹⁸ *C.A.H.*, p. 417.

defeated the Parthians with their own tactics: he attacked their cavalry with a small force and “pretended to flee, luring the pursuing Parthians into a trap.”¹⁹ Dio Cassius in his *Roman history* described the battle: “Meanwhile, Cassius set an ambush on the road along which they were to depart, and confronting them there with a few men, he induced them to pursue, and then, surrounding them, killed a number, including Osaces.” Upon the latter’s death, Pacorus abandoned all Syria and never invaded it again.”²⁰ This scenario was repeated in 39 BC when Publius Ventidius Bassus “had driven the Parthian’s ally, Labienus, out of Asia.”²¹ At the final confrontation (Mons Amanus), Bassus placed his troops on a rise, making the Parthians, who believed that the Romans were afraid of the heavy cavalry, charge up the slope with the cataphracts in the front rows. The result was the expected one: the Roman heavy infantry repelled the cataphracts. “The Parthians, because of their numbers and because they had been victorious once before, despised their opponents and rode up to the hill at dawn, without even waiting to join forces with Labienus; and when nobody came out to meet them, they actually charged straight up the incline. When they were at length on the slope, the Romans rushed down upon them and easily hurled them downhill. Many of the Parthians were killed in hand-to-hand conflict, but still more caused disaster to one another in the retreat, as some had already turned to flight and others were still coming up.”²² One year later, another Parthian invasion of Syria took place. Bassus didn’t oppose the invasion force on open ground, but he remained in his camp on the slopes of Mount Gindarus.²³ This time, the heavy cavalry tried to take Bassus’s camp by assault, and the outcome was the same as in 39 BC: the legionaries and the slingers inflicted heavy losses on the Parthian cavalry. Like at Tigranocerta, the Roman infantry made a running charge downhill, and with the help of the *funditores*, they massacred heavy cavalry and horse archers alike. The Roman cavalry’s role in repelling these invasions was used efficiently according to their primary objectives: reconnaissance, harassing the heavy cavalry and pursuing the enemy after their lines were broken.

¹⁹ Adrian Goldsworthy, *The Roman army at war. 100BC-200 AD*, Oxford, Clarendon Press, 1996, p. 65.

²⁰ Dio Cassius, *Roman history*, 40.29.3. <https://lexundria.com/dio/40.29.3/cy> (accessed 02.10.2025).

²¹ Goldsworthy, *op. cit.*, p. 65.

²² Dio Cassius, *Roman history*, 48.39.3 <https://lexundria.com/dio/48/cy> (accessed -02.10. 2025).

²³ Ross Cowan, *op. cit.*, p. 45.

These conflicts outlined both sides' strengths and weaknesses, forcing them to change their approaches.

On the Roman side, the main strength was the main body of infantry (legions), shield wall and *pilum* barrage, with mobile camps and rampart construction; alongside cavalry, which had two functions: flank protection and pursuit. To these two, fire support, such as slingers, archers, and *cheiromballistra*, can be added less frequently. As for the practical "Parthian-specific" tactics, the most important can be considered: the forced choice of the terrain (high ground, narrow passages and rivers); the attack on the supply caravans with light cavalry; a mixed front line with light cavalry swarming in front of the infantry shield wall to drive off the mounted archers, then retreat behind the main force. Another effective tactic proved to be tying down the heavy cavalry with hit-and-run manoeuvres from the Roman cavalry while the infantry breaks through the lines of the other wing. On the other hand, the campaigns' results emphasised the Romans' weaknesses, such as the lack of cavalry archers in significant numbers and heavy cavalry (the failure of Marc Antony's campaign in 31 BC is an excellent example).

The conflict between Rome and Parthia put great stress on the evolution of the Roman cavalry, but these challenges were not solved in an acceptable manner until Augustus.

Conflict of interest

None to declare

Funding

No external funding was received

CONSUMUL DE ALCOOL PE FRONTUL ROMÂNESC AL MARELUI RĂZBOI. SOLDATUL ROMÂN, ALIAȚI, CIVILI (1916-1917)

Dorian Szabolcs Cucer*

Abstract

Alcohol Consumption on the Romanian Front of the Great War. The Romanian Soldier, Allies, Civilians (1916-1917)

The Romanian Army was caught on the wrong foot when it decided to join The Entente in the First World War. The Romanian Army was not prepared from a tactical point of view, or equipment wise, to join the new form of industrial war. As we know, Romania was part of the victorious side at the end of the war. But the article is about alcohol influence on the Romanian troops and its allies. The Romanian soldier, mainly with origins from rural areas, had alcoholic problems even before the war. Under the pressure of combat, misguidance in orders and corruption, Romanian soldier started to loot the countryside and the cities during the autumn retreat in order to obtain alcohol, while in the 1917 campaign alcohol was used for recreational purposes. The main problem was with the Russians, as they would plunder, rape and burn Romanian settlements in order to get beverages that contain alcohol. Those were happening while the Russian Empire was an ally of Romania and the Russian troops supposed to help the Romanian Army to achieve victory.

Keywords: *alcohol, First World War, Romanian Army, influence, relation.*

Introducere

Încă din cele mai vechi timpuri omul a gustat alcoolul. Pe parcursul evoluției noastre alcoolul a făcut parte din viața noastră, fie parte a unor ritualuri religioase, fie din viața cotidiană, ori utilizat în cadrul unor ritualuri sociale (*convivium* la romani, simpozionul grecesc din antichitate). Alcoolul are o istorie și tragică, mai ales cu cât ne apropiem de epoca contemporană („Febra ginului” din Anglia începutului de secol XIX). Iar soldații s-au bucurat mereu de băuturile alcoolice, consumul fiind sprijinit de contextul luptelor, având în vedere efectele de calmare și curățare.

* History Teacher, Târnăveni Technological High School, cucerdorian@gmail.com

Pornind de la aceste idei am decis să cercetez consumul de alcool în cadrul frontului românesc al Primului Război Mondial. România și societatea ei erau în plină dezvoltare, așteptând testul maturității, care a venit prin participarea la Marele Război. Armata Română nu era pregătită să participe în acest nou tip de război, un război industrial, în care tabăra cu cele mai vaste resurse umane și industriale urma să câștige. Un război care la momentul intrării României sângera restul continentului de doi ani. Printr-o șansă aparte, ca să nu spun chiar noroc, am ieșit din acest conflict cu mai mult decât ne-am propus inițial. Verdictul final îl cunoaștem, deci nu-l mai reiau.

Dar întrebarea rămâne: a influențat alcoolul și consumul lui într-un fel frontul românesc? A dictat alcoolul rapoartele dintre oameni și decizii? A avut efect asupra performanțelor de pe front ori a vieții din spatele liniilor de tranșeu? Astfel acest studiu își propune să răspundă la aceste întrebări, pentru a observa dacă alcoolul a influențat într-un mod, dacă a influențat, evenimente, raporturile dintre militari și/sau civili ori poate chiar modul de viață.

Pentru acest studiu am ales utilizarea jurnalelor de front, romanelor pseudo-biografice, documente de arhivă publicate, articole ale perioadei, dar și surse secundare. În cazul documentelor este evident de ce au fost selectate, dar pentru memorii, jurnale și romane am decis să explic motivarea selectării acestor surse la începutul fiecărei secțiuni a acestui articol.

Consumul de alcool în România anilor premergători Marelui Război

Precum a spus și istoricul Keith Hitchins în sinteza *România. 1866-1947*, perioada Principatelor Unite, respectiv cea a Vechiului Regat, reprezintă un punct de cotitură în evoluția națiunii române. Fie că se vorbește de evoluția economică, socială sau culturală, perioada cuprinsă între anii 1859-1918 reprezintă un proces istoric în care națiunea română a început treptat să se sudeze, să-și caute principiile și modelele de dezvoltare. În ciuda faptului că gradul de investiții în anumite domenii (industrie, infrastructură) a consumat sume importante și a dus la o oarecare dezvoltare economică, acestea nu au reușit să aducă Regatul României la nivelul de dezvoltare al marilor țări industriale specifice centrului și vestului continentului, România rămânând o țară cu specific agrar.

Totuși apar anumite evoluții și mutații în societatea română a acestei perioade, factorul principal fiind chiar acest mic avans. O prima mutație care trebuie menționată este cea a elitelor. Două modele au fost adoptate de către elitele culturale, științifice și politice ale României acestei perioade: francez și german. Poate la o

primă vedere nu ar exista o legătură între tematica propusă și aceste modele de dezvoltare, însă un studiu preliminar poate demonstra că în special modelul german a avut o influență, deloc mică, asupra consumului de alcool, în special printre elite. Personalități precum Petre P. Carp sau Iacob Negruzzi au avut contact direct cu grupări studențești germane, precum *Burschenschaft*, care promovau masculinitatea prin duel (pe model german, cu arme de foc) și beții colective¹. Pornind de la această influență germană, este ușor să deducem de ce junimiștii, asupra majorității acestora exercitându-se această influență, aveau un cod de onoare bine delimitat și pus la punct, dar le plăcea în egală măsură să se destrăbăleze utilizând mari cantități de alcool, prin diverse localuri ale Iașiului și nu doar. Aici se pot aminti câteva localuri des frecventate de personalități precum M. Eminescu sau I. L. Caragiale, exemple fiind „Bolta Rece” (preferatul scriitorului Mihai Eminescu), „Pârlita” sau „Trei Sarmale”², locuri unde desfrâul pe model german, bazat pe camaraderie, a atins cote înalte. Nu erau doar simple întâlniri, ci adevărate conferințe (neoficiale se poate spune), unde marile personalități își etalau noile creații, încununat fiind cu cele mai bune vinuri moldovenești pe care banul le putea achiziționa.

Dar nu doar junimiștii aveau o pasiune demi-dulce pentru vin. Alte personalități, precum A. I. Cuza și M. Kogălniceanu, prieteni buni până la 1864, au fost cunoscute în perioada respectivă pentru desfrâul încununat cu alcool și femei³.

Deci se poate spune că elitele române ale acestei perioade erau foarte bine înrădăcinate în patima alcoolului. Dar ce se întâmplă cu restul straturilor sociale? Clasa muncitoare era slab dezvoltată, nereușind să depășească cu mult 300.000 de oameni activi. Totuși, această pătură socială, își duce stereotipul departe. În cafenelele, hanurile, bodegile de colț din București și alte localități nu se găseau doar oameni de cultură. Muncitorii sunt omniprezenți. Deși o clasă micuță, raportată în procente cu restul populației, în comparație și cu procente din populație ale marilor puteri industriale, muncitorii români au cunoscut rapid gustul amar și plăcut al celei mai consumate băuturi alcoolice de azi: berea. În special după deceniul opt al sec. XIX, berea începe să se extindă în rândul populației, extinderea mergând de mână cu dezvoltarea industriei alimentare, care începe să producă și bere. Chiar și așa,

¹ V. Stark, *The Ideology of the German Burschenschaft Generation*, în „European History Quarterly”, 1978, vol. 8, nr. 3, pp. 323-348; L. F. Zwicher, *Dueling Students: Conflict, Masculinity and Politics in German Universities. 1890-1914*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 2011.

² Dan-Silviu Boerescu, *Pofte, taine și amoruri în vechile orașe românești*, București, Editura Neverland, 2024, pp. 114-124.

³ *Ibidem*, pp. 54-69.

vinul rămâne principala băutură preferată de români. Țăranii, care reprezentau vasta majoritate a populației, aveau o viață cel puțin spus grea. Iar acest lucru vine la pachet cu un consum generos de alcool. Principala băutură este vinul, însă în spatele său, imediat, se află diverse băuturi spirtoase obținute din fructe și diverse reziduri (inclusiv o băutură obținută din boabe de porumb stricat, foarte toxică). Alcoolismul a fost foarte răspândit în România perioadei cuprinse între 1859-1918, chiar și între țărani, fiind o problemă prezentată foarte bine de doctorul N. N. Niculescu⁴, care în studiul său prezintă efectele nocive, dar și comportamentul băutorului român, alături de preferințele sale.

O memorie a alcoolului

Această secvență a articolului abordează memoriile și jurnalele lăsate de militari pentru posteritate. Faptul că ziua națională a României este în directă legătură cu evenimentele Primului Război Mondial, dar și sărbătorirea centenarului Marii Unirii în anii din urmă, au dus la o creștere a interesului societății și cercetătorilor pentru memoriile și jurnalele combatanților români ai Marelui Război. În ciuda faptului că aceste surse au o doză mare de subiectivism, ele oferă o imagine crudă, brută a războiului și situației militarilor.

Ioan Dragu, pe numele de naștere Ionel Drăgescu, a fost sublocotenent în timpul războiului, ocupându-se de ziaristică în perioada antebelică și interbelică, iar după schimbarea guvernării în 1944 ajunge la Paris unde continuă să publice în *La Nation Roumaine*. Acesta a luptat de pe Valea Jiului și până pe Siret, iar în 1917 se îmbolnăvește de tifos, iar după vindecare revine pe front, în anul 1918 participând la intervenția română în Basarabia. Opera sa memorialistică ne oferă informații referitoare la stadiul în care se află militarul român. Soldatul-țaran, în fața unui adversar superior tehnic și tactic, își abandona ranița și chiar arma, soldații confruntându-se rapid cu setea și foamea. Nici geografia nu ajută, căci zona Văii Jiului uza echipamentul și oamenii. Astfel, pentru a încerca o creștere a moralului și a contracara efectele umidității, militarii primesc o rație suplimentară de tutun, rachie și drojdie⁵. În fața adversarului superior, trupele române preferă să distrugă provizii, decât să le abandoneze și să fie ulterior utilizate de către inamic⁶. Ioan Dragu îi oferă ultimele picături de alcool unui soldat

⁴ N. N. Niculescu, *Alcoolismul în România*, București, Editura Librăriei Socec, 1895.

⁵ Ioan Dragu, *Campania anilor 1916-1918*, București, Editura Humanitas, 2020, p. 76.

⁶ *Ibidem*, p. 173.

rănit grav în urma bătăliilor de pe Olt, alcool provenit din pachetele personale trimise de familie, Ioan Dragu menționând că rațiile de alcool nu mai ajung la militari⁷. Una din cauzele acestei situații poate fi descoperită când autorul descrie situația din gara orașului Craiova, care avea rol de triaj medical, cârciumă și punct logistic. Numit „han al durerii”, peisajul este dezolant, o parte a militarilor fiind în stare de ebrietate, alta pe patul de moarte, acest eveniment fiind încununat de nepăsarea militarilor din serviciul de aprovizionare⁸. Un eveniment marcant pentru autor este reprezentat de stoicismul unui militar căruia Ioan Dragu încearcă să-i ofere cognac, pe care militarul îl refuză, în ciuda faptului că i-ar fi putut amărî limba umflată destul încât să poată consuma apă⁹. În aceste secvențe de istorisire aflăm și utilitatea alcoolului în acordarea ajutorului medical, acesta fiind utilizat ca și anestezic pentru militarii răniți. Frontul anului 1917, deși amintit ca fiind unul glorios datorită marilor victorii, avea multe momente de respiro pentru militari. În aceste momente soldații încercau să își ridice moralul prin muzică și băuturi alcoolice, alcool provenit din rații sau pachete primite de la familie, în principal vin¹⁰. În perioada în care a fost internat pentru tratament contra tifosului, Ioan Dragu a avut noroc cu gradul, fapt pe care îl recunoaște și el. Astfel, pentru tratarea tifosului se utilizau, conform informațiilor lăsate de Ioan Dragu, ceai, cafea și tărie, recomandată fiind tăria dulce. Consumul acestora ducea la o relaxare a esofagului, fapt care-i permitea bolnavului să se hrănească¹¹.

Pentru cel mai mare dezastru tactic din Primul Război Mondial al României și situația alcoolului în acest punct avem memoriile lui George Topîrceanu, care ne precizează faptul că militarii primeau rații de vin alb¹². Tot pentru Turtucaia, avem declarațiile comandantului de artilerie Constantin Ionescu, care precizează faptul că artileriștii români erau prinși în chefuri în momentele de dinaintea luptelor¹³. Ionescu precizează faptul că artileriștii aveau un acces mai ușor la rații, de diferite tipuri, fapt ajutat de poziționarea acestora pe câmpul de luptă. Trebuie menționat faptul că artileriștii români au avut parte de critici solide pe parcursul războiului, cât și corpul de ofițeri în general, chiar și

⁷ *Ibidem*, p. 107.

⁸ *Ibidem*, pp. 113-115.

⁹ *Ibidem*, p. 94.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 153-156.

¹¹ *Ibidem*, pp. 204-205.

¹² George Topîrceanu, *Amintiri de la Turtucaia*, Caracal, Editura Hoffman, 2018, p. 11.

¹³ Constantin Ionescu, *Prizonier în Germania. Însemnările unui căpitan de artilerie. 1916-1917*, București, Editura Humanitas, 2021, p. 57.

Ionescu criticând atitudinea stereotipului de ofițer de salon, puternic prezent în rândurile trupelor române¹⁴, aceștia etalându-și solda pe bulevardele orașelor.

O critică puternică a organizării și chiar a consumului de alcool poate fi găsită în scrierile memorialistice ale lui Ștefan Zeletin. Un prim contact cu consumul de alcool apare în memoriile lui Zeletin imediat după prima bătălie de la Oituz, unde soldații „diviziei de fier” se angrenau în hore soldățerești, acompanie de muzică, mâncare și alcool, în timp ce se refăceau și se pregăteau să meargă în operațiunea de apărare a Munteniei¹⁵. O remarcă importantă apare în timpul călătoriei spre front, când Zeletin observă soldații munteni zdrențăroși, fără arme sau muniție, care intrau în curțile oamenilor pentru a se delecta cu țuică¹⁶. Soldatul-țăran român a fost puternic criticat de către Zeletin, soldatul săvârșind des jafuri în casele țăranilor pentru a face rost de hrană, însă aceste furturi erau deseori acompaniate de furtul alcoolului și consumul acestuia, fapt demoralizator pentru civili, dar și pentru o parte din militari. Situația corpului de ofițeri nu era mult mai bună, fiind descris un ofițer „închinat trup și suflet zeului Bacchus”, care a dat dovadă și de sânge rece în raport cu trupele sale în momentul asalturilor¹⁷. În ciuda faptului că țăranii civili erau jefuiți de militari, găseau dorința de a le oferi militarilor provizii în timpul retragerilor, un caz relatat fiind acela când militarii au primit porci, găini și țuică¹⁸. Zeletin prezintă o tensiune creată între militari și ofițeri, fapt amplificat de comanda de evitare a orașelor și satelor de către trupe în timpul retragerii. Posibilele cauze sunt lansate de Zeletin, două fiind cele centrale: prima, ca soldații să nu strice atmosfera din orașe și comune, având în vedere sălbăticia militarilor lipsiți de provizii; a doua, ca societatea civilă să nu vadă dezastrul la care urma să ajungă Armata Română din cauza unei proaste conduceri¹⁹. Autorul amintește faptul că militarii pradă pentru mâncare și alcool atunci când ajung în orice așezare²⁰.

Deși opinia general acceptată este că Armata Română nu a jefuit în momentul în care a intrat în Transilvania, o declarația a lui Grigore Romalo ne transmite altceva. În satul Cohalm, până și

¹⁴ *Ibidem*, pp. 59-60.

¹⁵ Ștefan Zeletin, *Retragerea. Povestea unui dezastru. Octombrie-noiembrie 1916*, București, Editura Humanitas, 2023, p. 37.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 48-49.

¹⁷ *Ibidem*, p. 55.

¹⁸ *Ibidem*, p. 60.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 95-99, 163.

²⁰ *Ibidem*, p. 179.

Romalo rechiziționează vin, cacao și cafea²¹. Efectele consumului excesiv de alcool de către trupe a fost redat de către Grigore Romalo, care prezintă o situație abstractă, când un posibil spion, un om prins cu un carnet de notițe asupra sa, a fost lăsat să plece de către ofițerii români, care se aflau în stare de ebrietate²². Pachetele primite de acasă sunt o sursă importantă de alcool pentru militari, Romalo oferindu-ne în carnetele sale istorisirea momentului în care primește de acasă un pachet, cel mai de preț element fiind sticla de cognac²³. Totuși, unde sunt militari, există și bișnițari, în cazul redat fiind vorba de un bișnițar care vindea alcool lângă Făgăraș, acesta fiind jefuit de militarii români²⁴. Frontul moldovenesc, precedat de retragerea din Muntenia, a creat noi raporturi între militari, între ei începând deseori altercații, mai ales după ce sunt dobândite reflexele monotone de a mânca, bea, dormi și de a sări în ascunzătoare la auzul unui obuz²⁵. Rațiile de vin erau mici, dar destul cât să alunge monotonia frontului, ori erau găsiți înlocuitori precum apa de colonie folosită de ruși ca sursă de alcool²⁶.

Raul Dona ne oferă o altă perspectivă referitoare la utilizarea alcoolului în timpul războiului, el fiind medic de carieră. O primă secvență care trebuie menționată este cea a învinovățirii evreilor pentru prețurile exagerate la alcool, care devine din ce în ce mai greu accesibil, militarii plătind oricât pentru a-l procura²⁷. Ideile lui Dona trebuie incluse într-un fenomen mai larg, mai exact un sentiment antisemit puternic care își face prezența în societatea română încă din perioada antebelică, fiind în strânsă legătură cu alcoolul, naționaliști români precum A. C. Cuza acuzând evreii de degenerarea poporului român și exploatarea sa, având în vedere că negustorii evrei dețineau monopol în comerțul cu alcool²⁸. Revenind la Marele Război, Raul Dona ne oferă o serie de prețuri care caracterizează inflația imensă a acestei perioade, spirtul ajungând la 10 lei per litru, un vin bun sau o șampanie ieftină ajungând la 30 de lei per butelie.

Sabin Coifan ne oferă o perspectivă a modului în care era utilizat alcoolul de către militari și concepția referitoare la alcool. Astfel, pentru a face față frigului aspru din zona luptelor de munte

²¹ Grigore Romalo, *Carnete de război. 1916-1917*, București, Editura Corint, 2017, p. 31.

²² *Ibidem*, p. 39.

²³ *Ibidem*, p. 47.

²⁴ *Ibidem*, p. 45.

²⁵ *Ibidem*, p. 130.

²⁶ *Ibidem*, p. 136.

²⁷ Raul Dona, *Jurnalul unui medic militar*, București, Editura Humanitas, 2018, pp. 50-51.

²⁸ Marius Turda, *În căutarea românului perfect. Specific național, degenerare rasială și selecție socială în România modernă*, Iași, Editura Polirom, 2024, p. 38.

din timpul retragerii, unitatea în care se află Sabin Coifan primește o rație suplimentară de vin și zahăr²⁹. Acest flanc drept este puternic presat de inamic, condițiile sunt grele, astfel că trupele lui Coifan sunt întărite cu multe rații de alcool (cognac și țuică) și carne opărită³⁰. Continuând analiza memoriilor lui Coifan, se poate găsi o paralelă cu cele scrise de Zeletin sau C. Ionescu, căci Coifan găsește artileriști români care petreceau cu mâncare și vin în casele oamenilor³¹, fapt care duce la decizia de a vărsa orice cantitate mare de alcool pe care o găsește pe drumul retragerii³². O scenă stereotipică este descrisă în satul Vărzari, unde militarii români au rupt gardurile pentru a face foc și au petrecut cu mâncare și alcool, în ciuda faptului că frontul cădea³³.

Gheorghe Garoescu oferă detalii referitoare la modul în care erau tratați militarii de tifos, tratamentul militarilor constând și din alcool, în cazul prezentat făcându-se referință la vin, achiziționat din exteriorul spitalului la suprapreț³⁴. Abuzurile ofițerilor și corupția comerțului de alcool pot fi observate în două secvențe extrase din acest jurnal. Primul este legat de dorința ofițerului de a consuma o sticlă de Cotnari, greu de găsit în capitala anului 1917, Iași, soldatul trimis fiind pedepsit pentru eșecul său³⁵. A doua secvență este cea legată de cazul locotenentului Dobre, care a sustras rații de rom, spirt, cognac și tutun pe care le-a comercializat ilegal³⁶.

Alexandru Madgearu expune evenimentele de la Malna, unde la fabrica de spirt din localitate doar intervenția ofițerilor îi oprește pe militari din a consuma alcoolul sanitar³⁷. Urme ale modului în care alcoolul influența viața soldatului le avem spre finalul anului 1917, când viața de linie era caracterizată de permisiu mai dese și beții în prima linie³⁸, mai ales dacă luăm în considerare începutul retragerii trupelor ruse.

O perspectivă prin care se raportau românii la ruși pe front ne este prezentată de Vasile Scârneci, care în timpul retragerii, în

²⁹ Sabin Coifan, *Notițe din campania anului 1916. Instantanee din prizonierat. 1917-1918*, București, Editura Militară, 2019, p. 61.

³⁰ *Ibidem*, p. 64.

³¹ *Ibidem*, p. 78.

³² *Ibidem*, p. 93.

³³ *Ibidem*, p. 115.

³⁴ Gheorghe Garoescu, *Jurnal de front, vise de iubire*, București, Editura Militară, 2017, p. 81.

³⁵ *Ibidem*, p. 131.

³⁶ *Ibidem*, p. 172, 182.

³⁷ Alexandru Madgearu, *Note din războiul de reîntregire a neamului*, București, Editura Militară, 2019, p. 37.

³⁸ *Ibidem*, pp. 223, 230-231.

localitatea Crucea de Sus, găsește soldați ruși beți³⁹, soldații ruși fiind caracterizați ca buni de chiolhanuri, nu de luptă. O scenă asemănătoare poate fi găsită în preajma Bacăului⁴⁰. O întâmplare comică, dar care prezintă disperarea soldatului rus pentru alcool, este expusă de Vasile Scârneci, când un soldat român face troc cu un soldat rus. Rusul urma să ofere bocanci, românul o sticlă de rom. În timp ce trenul pleca, rusul își dă seama că a fost tras în piept, în sticlă fiind urină, românii răsând în hohote din vagoane⁴¹.

Mahmureala literaturii

Sursele literare nu trebuie excluse într-un studiu socio-cultural. Ele ne oferă o perspectivă, cu bune și rele, a mediului în care are loc acțiunea. Totuși am optat pentru studiul unor creații epice scrise de autori care au luptat pe front, deci romanele de inspirație istorică au fost excluse, rol prioritar având romanele pseudobiografice.

1) *Floare de oțel*, de Victor Ion Popa

Publicat pentru prima dată în anul 1930 la editura Vreimea, romanul compus de Victor Ion Popa oferă o perspectivă sadică asupra frontului românesc. Moartea survine în cele mai calme momente, când cititorul se așteaptă cel mai puțin. Victor Ion Popa a luptat în Regimentul 12 Infanterie, fiind dislocat pentru prima dată pe frontul de la Mărășești, pe urmă ajungând pe frontul de la Oituz. Scris la persoana întâi, romanul este dominat de extraordinar, cu atacuri sângeroase la baionetă, schije care acoperă ca o grindină tranșeul și tăvălugul pământului care acoperă cadavrele camarazilor. Referitor la consumul de alcool, romanul oferă o perspectivă culturală asupra acestuia în rândul militarilor români. Cazul personajului Florea Dumitru, poreclit în roman *Spaimă Rece*, devine unul excepțional. Un om rece, iese din stereotipul soldatului, fiind un individ care nu consuma alcool și fuma în exces, acesta comparând războiul cu modul de funcționare al mașinilor. Totul se schimbă după o permisie în care și-a vizitat soția, revenirea pe front devenind punctul în care degradarea personajului prinde viteză. Devine un ofițer alcoolic care se pierde printre rândurile altora de speța sa. În concepția sa, eroismul nu are loc în război, iar totul trebuie să fie înțeles prin logica mecanică, acest punct de vedere fiind expus în cadrul unei beții⁴². Romanul este o serie de întâmplări

³⁹ Vasile Scârneci, *Viață și moarte în linia întâi. Jurnal și însemnări de război. 1916-1920, 1941-1943*, București, Editura Militară, 2013, p. 34.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 47.

⁴¹ *Ibidem*, p. 50.

⁴² Victor Ion Popa, *Velerim și veler doamne/Floare de oțel*, Timișoara, Editura Facla, 1985, p. 274.

sadice, cu rol de a evidenția fragilitatea vieții pe front, precum este cazul lui Moș Toader, care moare subit, evenimentul marcând decăderea personajului principal⁴³. Pe lângă sadism și momente grele, în roman ne este prezentat stereotipul soldatului român din timpul luptelor de vară din 1917, care deși este un moment marcat de rezistență și victorie, luptele nu aveau loc zilnic. Astfel, militarii se cufundau în alcool cu scopul de a alunga monotonia. Această monotonie refulează când într-un moment de calm, trupele române și germane decid să își îngroape morții. Acest eveniment degenerază, cele două tabere începând o luptă de etalare a rațiilor, dorind să își arate supremația și pe acest palier. Această secvență este puternic influențată și de consumul de alcool⁴⁴.

2) *Întunecare*, de Cezar Petrescu

Romanul *Întunecare* este o frescă solidă a societății române din perioada Marelui Război și poate fi considerat ca o completare a memoriilor prezentate anterior. Opera lui Cezar Petrescu expune stereotipul ofițerului de salon, dar și ororile și abuzurile săvârșite de militarii români. Încă din prologul romanului ne este prezentat ofițerul de salon, întruchipat de personajul Pavel Vardaru, care în ciuda faptului că războiul se apropia, iar rangul său era de colonel, vara lui 1916 îl găsește pe terasele localurilor, unde este prezentat ca un militar în glumă și mare degustător de alcool⁴⁵. Ne este prezentată și situația artileriștilor români, a căror performanță negativă o cunoaștem, care în timpul dintre antrenamente nu făceau altceva decât să bea⁴⁶. Un alt moment din firul narativ care dezvăluie mentalitatea militarilor este reprezentat de secvența în care locotenentul Virgil Probotă intră peste niște militari care aveau un ofițer rănit, toți adăpostiți într-o odaie. Soldații mint deseori că au lângă ei un ofițer rănit, pentru a nu fi deranjați de restul trupelor. Tot în aceste secvențe aflăm că soldații aveau obiceiul de a combina ceaiul cu un alcool dulce, precum romul sau cognacul⁴⁷. Comportamentele militarilor din timpul primăverii anului 1917 sunt expuse începând cu volumul al doilea al romanului. Pentru a lupta împotriva frigului și a monotoniei, militarii consumă ceai cu rom⁴⁸. Pachetele primite de acasă de către militari constituie sursa principală de alcool în contextul luptelor de vară, fiind expus cazul soldatului Ghenea, care reprezintă stereotipul soldatului alcoolic, el procurând cantități mari de vin din pachetele trimise de familie⁴⁹.

⁴³ *Ibidem*, pp. 259-261.

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 326-327.

⁴⁵ Cezar Petrescu, *Întunecare*, vol. I, București, Editura Litera, 2010, pp. 40-41.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 87.

⁴⁷ *Ibidem*, pp. 168-169.

⁴⁸ *Ibidem*, vol. II, p. 12.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 32.

3) 1916, de Felix Aderca

Roman pseudobiografic are la bază experiența de război a autorului, fiind publicat prima dată în anul 1936. Evreu, Felix Aderca a luptat în cadrul Regimentului 1 Infanterie, parte a Diviziei I conduse de Generalul Sturdza. Divizia a luptat pe Jiu și în Oltenia, fiind o unitate care a fost separată de restul armatei în urma ofensivei Puterilor Centrale în Muntenia.

Referitor la informațiile cu importanță în contextul acestui studiu, scena în care Costache Ursu (personajul principal) întâlnește un maior pe patul de moarte ajută în a înțelege comportamentele de consum ale militarilor. Astfel, pentru a alina durerea și reduce frigul, militarii îi oferă maiorului rănit țuică fiartă⁵⁰. Romanul continuă cu prezentarea retragerii spre Moldova, iar protagonistul romanului ajunge în Iași, unde este uimit de atmosferă. În timp ce armata stă să se năruie, ofițerii de salon și civilii pot fi găsiți pe terasele de cafea, iar militarii de rând își îneacă amarul în barurile de colț⁵¹. Rănit, Costache Ursu intră în refacere, de unde ne prezintă modalitățile de a-i trata pe răniți și bolnavi: ceaiul cu rom⁵².

4) *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, de Camil Petrescu

Un roman de referință pentru perioada Primului Război Mondial și România, în care Camil Petrescu nu s-a sfiit din a expune situația militarilor și discrepanțele dintre grade. Doar spre finalul primului volum ne sunt prezentate momente de viață soldățească, când trupele române se pregătesc să intre în Transilvania. Este reprezentată diferențierea dintre gradele militare, prin secvența în care generalul vine să-și inspecteze trupele. Astfel, este pregătit un adevărat festin cu păstrăv și vânat, mâncare domnească combinată cu țuică, braghină și șampanie⁵³. Deși s-ar putea interpreta ca o excepție, până acum s-au prezentat în memorii, jurnale și alte romane studiate, cât de mare era diferențierea dintre soldați și ofițeri, dintre civili și militari. Astfel, se deduce faptul că ofițerii reprezentau o adevărată castă privilegiată, chiar și când vine vorba de rații, confirmându-se stereotipul ofițerului de salon. Romanul întărește acest stereotip și prin petrecerea închinată în cinstea plutonierului Marin Dumitru, subofițer de această dată, petrecere marcată de vânat și vin roze⁵⁴. Comportamentul în consum se schimbă odată cu înaintarea spre granițe, când și Ștefan (personajul

⁵⁰ Felix Aderca, *1916*, București, Editura Hasefer, 1997, p. 66.

⁵¹ *Ibidem*, p. 69.

⁵² *Ibidem*, p. 94.

⁵³ Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, vol. I, București, Editura Agora, 2012, p. 137.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 171.

principal) este invitat la un pahar de vin pentru a prinde curaj⁵⁵. Fenomenul jafului de către trupele române este amintit de două ori, în ambele cazuri fiind vorba și de alcool. Primul moment are loc imediat după trecerea graniței într-un sat de munte, de unde militarii aduc și vin⁵⁶. A doua mențiune a jafului apare când militarii își critică colegii de la intendente și trenuri regimentare care jefuiesc tot în spatele frontului⁵⁷, inclusiv alcool. În timpul luptelor de pe linia Oltului, trupele acuză intendențele de furt, rațiile armatei fiind insuficiente din această cauză, ei fiind nevoiți să mențină un stoc de rații din rechiziții făcute în Transilvania. Reacția militarilor la abuzul intendențelor este de a merge la depozitul diviziei pentru a face rost de tutun și vin⁵⁸.

Aliați și alcool

Fără intervenția aliaților din Antanta, foarte probabil ca frontul românesc să fi căzut. Armata României a intrat total nepregătită în război, comandamentul având o mentalitate asemănătoare cu cea a ofițerilor de rang înalt din alte state beligerante în anul 1914, la debutul ostilităților. Echiparea militarului român era decentă, dar echipamentele specializate fie erau insuficiente, fie nu existau în inventarul Armatei Române. Cea mai gravă penurie de tehnică militară se găsea în rândul mitralierelor, artileriei și grenadelor, toate aceste categorii de echipamente fiind esențiale în cadrul noului mod de purtare a războiului. Astfel, prezența aliaților pe teritoriul român, ori ce a mai rămas din el după 1916, a fost esențială pentru stabilizarea frontului. Aceștia nu au ajutat doar cu echipamente și militari, dar și cu instrucție pe baza celor doi ani și jumătate de conflict intens.

Situația consumului de alcool merită studiată în cazul particular al aliaților pe teritoriul României. După cum se va observa în următoarele rânduri, rușii au fost îngeri și demoni. Armata Rusă a ajutat militar la stabilizarea frontului, însă militarii ruși s-au dedus la multe acte de violență în spatele frontului, acțiuni amplificate și de consumul de alcool. Asta nu înseamnă că doar rușii au făcut exces. Marcel Fontaine prezintă cum un ofițer francez a început să îmbete animalele dintr-o ogradă cu țuică, în timp ce făcea curte unei fete de țărani din Moldova⁵⁹. Francezii ne lasă și o opinie tristă referitoare la raporturile dintre ofițeri și soldați în

⁵⁵ *Ibidem*, vol. II, p. 6.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 27.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 29.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 95.

⁵⁹ Marcel Fontaine, *Jurnal de război. Misiune în România. Noiembrie 1916 - aprilie 1918*, București, Editura Humanitas, 2016, p. 122.

cadru Armatei Române, dar și mentalitatea ofițerilor români care au tendința de a pune interesul propriu în fața interesului național⁶⁰. Marcel Fontaine a avut ocazia să fie cazat la un colonel român, fapt care i-a permis să observe diferența nivelului de trai pe timp de război dintre militarii de rând și ofițeri. În memoriile sale sunt expuse momentele de dîneu ori simple mese, ofițerii români bucurându-se de carne de calitate superioară și mult alcool⁶¹, în antiteză cu soldatul de rând pentru care ofițerul francez simte empatie, chiar luând decizia de a supraveghea personal intendențele române pentru ca rațiile să nu se piardă pe parcursul drumului⁶². Prin Marcel Fontaine avem o nouă prezentare a situației grave din timpul epidemiei de tifos, fiind prezentat cazul satului Bucium, unde și sunt trimise de urgență ajutoare medicale care au constatat în dezinfectant, alcool de băut, săpun, cazane și etuve⁶³. Ofițerul francez expune modul de tratare al ofițerilor, diferențiat față de cel al militarilor, dar și cum alcoolul destinat consumului dispare subit⁶⁴. Situația luptelor de vară din anul 1917 este destul de precară când vine vorba de rațiile de alcool, rațiile ajungând rar pe linia întâi, fiind deseori oprite de ofițerii de comandă în linia a doua⁶⁵, militarii francezi folosindu-se de libertatea mai mare pentru a procura alcool pentru consum propriu din spatele frontului⁶⁶.

Armata Rusă a intervenit încă din primele săptămâni de lupte pe frontul românesc. Prima intervenție rusă a avut loc în Dobrogea, fără succes. Trupele ruse au luptat și în timpul retragerii din Muntenia, comandamentele române și ruse fiind în contradicție când venea vorba de tactică. Românii au încercat să oprească avansul Puterilor Centrale pe o linie defensivă creată în zona București, rușii fiind de părere că o retragere pe linia Siret-Dunărea Maritimă fiind mai eficientă. După căderea Bucureștiului, planul rus se îndeplinește, frontul stabilizându-se pe linia propusă. În 1917 comandamentul rus vine cu o nouă propunere de retragere a forțelor române peste Prut, în Basarabia, astfel România ajungând în situația Serbiei, însă planul a fost respins de politicieni și militari deopotrivă. Ideile ruse ale acelei perioade catalogau România drept stat vasal, de aici și o reticență a românilor asupra propunerilor înainte de ruși.

⁶⁰ Generalul Henri Berthelot, *Memorii și corespondență (1916-1919)*, București, Editura Militară, 2018, pp. 115-117.

⁶¹ Marcel Fontaine, *op. cit.*, pp. 81-83.

⁶² *Ibidem*, p. 107.

⁶³ Gheorghe Dabija, *Amintiri din cariera militară. 1893-1920*, București, Editura Militară, 2020, p. 399.

⁶⁴ Marcel Fontaine, *op. cit.*, pp. 108-109.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 204.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 227.

Această perspectivă de vasalitate s-a putut observa și în rândul militarilor ruși, care în unele momente generau impedimente luptelor ori chiar vieții din spatele frontului. În urma războiului ruso-japonez, țarul a interzis consumul de alcool în rândul trupelor. Dar asta nu a oprit procurarea lui de către militari. În drumul spre frontul românesc, militarii ruși au procurat alcool ilegal din Bucovina, consecința imediată fiind devastarea satului Stănișoara de către soldații aflați în stare de ebrietate⁶⁷. O situație asemănătoare este relatată de forțele de ordine române în orașul Fălticeni⁶⁸, proveniența alcoolului fiind din Bucovina. Și memoriile oferă o imagine asupra trupelor ruse, în satul Cotești rușii devastând cramele și așezându-se în odăile oamenilor⁶⁹. Alcoolul este acompaniat de jocuri barbare, un cazac folosind arma pentru a trage după animalele din gospodărie, în acest caz un cocoș⁷⁰. În timpul luptelor din toamna lui 1916, Armata Rusă a fost caracterizată drept pasivă față de lupte, performanța ei neinfluențând pozitiv frontul, generând totodată haos și frică în spate. În satul Nicule soldații ruși au jefuit de alcool întreg satul, pe urmă violând femeile rămase în sat, fapt care a dus la generarea îngrijorărilor în rândul oamenilor din Brăila⁷¹, iar la Galați militarii ruși au încercat incendierea hotelului Papadopol⁷². Pe front rușii se dădeau la nelegiuiri⁷³, iar militarii români, în retragerea lor, puteau observa în satul Odobești cum rușii așteptau cu gamelele porții din vinul furat din sat⁷⁴. Relația dintre trupele ruse și civili ajunge la cote alarmante încă din 1916, când oamenii din Tulcea cer evacuarea, cerere datorată violurilor la care sunt supuse femeile de către soldații ruși⁷⁵. La Isaccea are loc chiar un omor, când soldații ruși în stare de ebrietate împușcă un sergent al jandarmilor, care încerca să cerceteze gălăgia dintr-o pivniță⁷⁶. Dacă părerea românilor față de ruși se poate lăsa de înțeles, nici ceilalți aliați nu au o părere bună. Folosind banii obținuți din rechiziționarea și vânzarea cailor din România, rușii cumpără orice formă de alcool, inclusiv parfumuri sau spirt, acestea fiind strecurate prin pâine pentru a filtra impuritățile⁷⁷, conform memoriilor lui Marcel

⁶⁷ Dinu Poștarencu, *Frontul românesc. 1916-1917. Culegere de documente*, București, Editura Militară, 2020, p. 87.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 89.

⁶⁹ Alexandru Madgearu, *op. cit.*, pp. 155-156.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 158.

⁷¹ Dinu Poștarencu, *op. cit.*, p. 90.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ Vasile Scărneci, *op. cit.*, p. 49.

⁷⁴ Alexandru Madgearu, *op. cit.*, p. 159.

⁷⁵ Dinu Poștarencu, *op. cit.*, p. 92.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ Marcel Fontaine, *op. cit.*, p. 115.

Fontaine. Generalul Berthelot, în corespondența personală, expune o scenă în care doi soldați ruși au jefuit o cramă, murind înecați, reacția ofițerului rus fiind „ce moarte frumoasă”⁷⁸. Reacții apar din partea autorităților române, care interzic transportul de alcool de către români, astfel încercând să diminueze contactul rușilor cu alcoolul⁷⁹. Este trimis și un memoriu către comandamentul rus prin care se cere ca soldații ruși să respecte legislația română⁸⁰.

Anul 1917 vine cu noi provocări lansate de aliații ruși. Debutul Revoluției Bolșevice aduce haos în rândul trupelor ruse, unii preferând să refuze participarea la lupte. În mare parte acțiunile rușilor au loc în spatele frontului, însă acestea marchează și raporturile din tranșee și implicit modul în care aceștia erau priviți. Civili din Iași îi consideră lași, fiind prostiți de germani cu idei pacifiste, soldații ruși care nu participă la lupte pierzându-și timpul prin mitinguri bolșevice ziua, iar noaptea prin petreci și beții⁸¹. Soldații ruși încep să se comporte execrabil, beți fiind, cu populația Iașiului, civilii refuzând să-i reclame de frica represaliilor din partea militarilor⁸². Opera lui Cezar Petrescu ne prezintă stereotipul ofițerului rus al acestei perioade, prin personajul Gurii Serghievici Vorșaghin, care-și petrece serile la petreceri și jocuri de cărți⁸³. Tot acest roman prezintă trocul pe alcool din spatele frontului anului 1917, când un rus îi oferă căpitanului Pleșea conserve de pește în schimbul spirtului⁸⁴. Pe front situația este delicată, căci trupele germane încep să fraternizeze cu cele ruse. Rușii oferă hrană, iar nemții oferă alcool. Astfel, la Mărășești locotenentul Ivanov trage asupra trupelor ruse care fraternizau cu germanii⁸⁵. Ba chiar soldații ruși beți aduc injurii ofițerilor proprii și români, intrând într-o mică altercație și cu un ofițer de aviație francez⁸⁶. Probabil unul dintre cele mai mari jafuri de alcool a avut loc la fabrica de spirt din Tureatca, jud. Dorohoi, când militarii ruși trec granița din Basarabia pentru a goli fabrica de spirt, pe urmă retrăgându-se peste graniță⁸⁷.

⁷⁸ Henri Berthelot, *op. cit.*, pp. 205-206.

⁷⁹ Dinu Poștarencu, *op. cit.*, p. 106.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 99.

⁸¹ Raul Dona, *op. cit.*, pp. 106-107.

⁸² *Ibidem*, p. 116.

⁸³ Cezar Petrescu, *Întunecare*, vol. I, pp. 212-213.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 362.

⁸⁵ Dinu Poștarencu, *op. cit.*, p. 201.

⁸⁶ *Ibidem*, pp. 201-202.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 236.

Concluzii

Din punct de vedere al consumului de alcool, situația frontului românesc este una delicată. Când vine vorba de raporturile dintre militari, este evidentă o diferențiere între soldații de rând și ofițeri. Soldatul simplu a trecut printr-o penurie serioasă de rații, datorată dezordinii din rândul intendențelor, dar și a unei retrageri haotice prin Muntenia. Problema a fost că și scurtul avans în Transilvania a dovedit că logistica militară română nu era pregătită. Logistica proastă a dus la nașterea fenomenului de jaf de către trupele române, fenomen amplificat în special în timpul retragerii din Muntenia. Aceste jafuri nu aveau ca obiectiv central doar asigurarea hranei. După cum s-a expus mai sus, o cauză importantă a fost și procurarea alcoolului. Efectul a fost devastarea locuințelor oamenilor, acestea fiind prădate de hrană și alcool. Acest efect a dus la scăderea moralului civililor, dar și la generarea de tensiuni între ofițeri și soldați. Prin faptele lor soldații erau criticați și desconsiderați de către ofițerii lor. Dar pe de altă parte, ofițerii se bucurau de elemente de lux, având în vedere contextul. Ofițerii obțineau mult mai ușor hrană și alcool prin statutul lor privilegiat, fie că vorbim de beneficii obținute din partea civililor, fie din partea intendențelor, cazurile în care ofițerii opresc rațiile fiind multiple. Astfel apare un conflict între cele două categorii de combatanți.

Utilitatea alcoolului nu este doar de recreere în momentele de calm ori o evadare din situația precară în care se aflau militarii. Mai ales în timpul epidemiei de tifos, alcoolul de consum (tăria în special) primește și un rol medical. Având în vedere efectele acestei boli, alcoolul era utilizat pentru a relaxa esofagul, astfel soldații reușind să se hrănească. De asemenea, alcoolul sanitar era utilizat pentru dezinfectare, asta dacă se putea procura.

O adevărată piață neagră a luat naștere în spatele frontului. Intendențele furau rații de alcool, pe care le vindeau la un preț ridicat în spatele frontului, către militarii obosiți, dornici de un moment de respiro. Și societatea civilă s-a adaptat la noile cerințe ale pieței, participând la umflarea de prețuri ale produselor de alcool și comercializarea acestora. Rămânând la societatea civilă, aceasta avea o viață în totală antiteză față de militari. Atât memoriile, cât și romanele, expun viața cotidiană a civililor, în special a celor din clasa de mijloc sau superioară a societății, ca fiind plină de petreceri și alcool, în timp ce soldații mor pe capete din cauza bolilor sau luptelor.

Poate cea mai mare dramă care a inclus consumul de alcool în această perioadă, este situația trupelor ruse. Soldatul rus era pasiv față de soarta aliaților, preferând să consume alcool. Consumul excesiv al trupelor ruse, care au consumat de la vin și

tărie, la apă de colonie filtrată sau spirt sanitar, a dus la nașterea unor drame în spatele frontului, societatea civilă, și chiar militarii, fiind revoltați de atitudinea și comportamentul rușilor. Dramele erau formate din violuri, incendieri și altercații care au generat neliniște în rândul civililor, speriați de acești soldați care în teorie erau aliați. Debutul Revoluției Bolșevice a adus împărțirea rușilor în două tabere. Ambele alcoolice, dar o parte era încă prezentă pe front și lupta, restul se ocupa de mitinguri și propagarea ideilor bolșevice în rândul românilor. Regele Ferdinand și Regina Maria se bucurau de o susținere populară mare, astfel propagarea ideilor bolșevice nu au avut succes. Dar putem adăuga și comportamentul trupelor ruse. Consumul excesiv de alcool și efectele corelate acestuia au pătat imaginea Armatei Ruse, fapt care a putut influența decizia societății de a nu adopta ideile lui Lenin, având în vedere faptele rușilor care consumau alcool.

Conflict de interese

Autorul declară că nu există niciun conflict de interese în legătură cu publicarea acestui articol.

Finanțare

Nu a fost primită finanțare externă.

MEMORY, IDENTITY AND LEGITIMACY: AVRAM IANCU AND THE MARTYRS OF THE 1784 UPRISING IN THE INTERWAR NATIONAL DISCOURSE

Lucian Turcu*

Abstract

Our work sheds light on the avatars of the scenarios conceived by the high-ranking officials of the time to commemorate the 1784 uprising and its heroes, given that such cultural actions aimed to attract not only the elites, but also the masses, in order to offer a coherent and unitary image of Greater Romania. As part of cultural policies with an important propaganda role for the political regime of the time, such commemorative moments offered the chance to promote culture not only among the elites but could also significantly contribute to consolidating the moral image of the leaders of the time (primarily the sovereign) in front of the people. Our work has attempted to shed light on the significance of the initiatives and achievements circumscribed to the commemoration of the 1784 uprising and its leaders 150 years after the events as part of a strategy to create an idealized image of the monarch and the dynasty, encouraging a sense of loyalty to the Crown.

Keywords: *festivism, National Liberal Party, Alexandru Lapadatu, heroes, King Carol II.*

The period 1930–1938/1940 in Romanian history was one of political instability, social transformations and systemic crises, but also one of cultural and ideological effervescence.¹ Swinging between parliamentary democracy and authoritarian rule, Romanian society went through a stage that decisively shaped the collective mentality and the structure of the modern state.²

The longest-lasting and most successful government of the era is attributed to Gheorghe Tătărescu (January 1934 – November 1937), a period characterized by relative political and economic stability, in contrast to the deep crisis of the early 1930s.³ This

* Lecturer, Ph.D., Babeş-Bolyai University Cluj-Napoca, lucian.turcu@ubbcluj.ro

¹ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)*, Bucureşti, Editura Paideia, 1999, pp. 221-222.

² Francesco Guida, *Cealaltă jumătate a Europei. De la Primul Război Mondial până în zilele noastre*, translated from Italian by Aurora Firşa-Marin, Bucureşti, Editura Humanitas, 2015, pp. 63-64.

³ Aurelian Christol, *România în anii guvernării liberale Gheorghe Tătărescu (1934-1937)*, Târgovişte, Editura Curtea de Scaun, 2007, pp. 89-96.

government tried to combine economic modernization, social pacification and the isolation of political extremism, but failed to consolidate a functional democratic system, amid the imposition of a monarchical authoritarian regime.⁴

In the context of the Carlist decade, culture became an instrument for forging national identity and legitimizing the state, especially the monarch.⁵ The commemorative actions organized between 1930-1940 aimed not only to evoke the past, but also to mobilize citizens around the idea of a nation led by the king.⁶ From this perspective, public holidays had a crucial role in the strategy of consolidating the power of Carol II.⁷ These events were, therefore, not simple festive moments, but true instruments of propaganda, of creating a cult image of the sovereign and of mobilizing public opinion.

Without a doubt, the most important national celebration, at least until the transition to the authoritarian stage of the Carlist regime, was the 150th anniversary of the uprising of Horia, Cloșca and Crișan, respectively of their martyrdom.

If the previous decade was marked, from the perspective of historical commemoration festivities, by the anniversary of the first centenary of the birth of Avram Iancu,⁸ an event in which the authorities of the time invested energy and resources to honor the memory and ideals of the hero of 1848-1849, now, a decade later, other prominent figures in the national pantheon offered the chance to unite Romanians around national values.

Let us first note the similarities and differences between the two great festive moments. First of all, related to their initiators. If in 1924, the main initiator seems to have been ASTRA,⁹ closely supported by the central authorities of the time, the set of events

⁴ Gheorghe Tătărescu, *Mărturii pentru istorie*, edition by Sanda Tătărescu-Negropontes; foreword by Nicolae-Șerban Tanașoca, București, Editura Enciclopedică, 1996, pp. 172-198; Ion Agrigoroaiei, Gavriil Preda, Gheorghe Calcan, *România interbelică. Economie, administrație, apărare*, Ploiești, Editura Universității Petrol-Gaze, 2008, pp. 265-271.

⁵ Lucian Boia, *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, București, Editura Humanitas, 2011, pp. 114-116.

⁶ See Carol II, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice, vol. I (1904-1939)*, edited by Marcel-Dumitru Ciucă and Narcis Dorin Ion, București, Editura Silex, 1995, pp. 143-435.

⁷ Lucian Boia, *Capcanele istoriei*, p. 134.

⁸ See Lucian Turcu, "Din culisele sărbătoririi primului centenar al nașterii lui Avram Iancu (I)", in Ioan Bolovan, Ioan Sebastian Bara (coords.), *Avram Iancu, un om între oameni. Lucrările Conferinței Internaționale Avram Iancu – 200 de ani de la naștere. Omul, contemporanii, epoca, Deva, 9-10 mai 2024*, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2024, pp. 567-580.

⁹ Ioachim Lazăr, *Contribuția ASTREI la aniversarea centenarului nașterii lui Avram Iancu (1924)*, in "Acta Musei Porolissensis", XXVII, 2005, pp. 280-281.

dedicated to Avram Iancu taking place under the careful coordination of the then sovereign, the commemorative actions that began in 1934 and continued in the following years had as their main promoters the then rulers supported by civil society (including some political parties), some of the initiatives being taken over by ASTRA, the series of all the events taking place under the high patronage of the institution of the Monarchy. In both situations, the local authorities either took the initiative themselves to organize events, or responded to calls launched from the center to promote events that would honor the memory of their ancestors.

Another point of comparative perspective can be that of the main places where the solemnities took place (the so-called “altars of memory”). If in 1924 the areas of maximum relevance for the life and activity of the person being honored were targeted (Vidra, Țebea, Muntele Găina, Câmpeni and Cluj),¹⁰ a decade later the focus was directed towards Alba Iulia, with extensions to the Zarand region, the entire Transylvania being caught up in the effervescence of the commemorative solemnities, with no shortage of events throughout the country (especially in the big cities: Chișinău, Iași, Bucharest, Craiova, etc.).

Regarding the provision of the funds necessary for the proper conduct of the festivities, the anniversary of the centenary of Avram Iancu’s birth in 1924 was possible through the generous financial involvement of ASTRA and, especially, of the Council of Ministers, headed by the head of the ruling party, Ion I. C. Brătianu.¹¹ Horea, Cloșca and Crișan could be commemorated thanks to the financial support of government authorities, civil society and, to some extent, ASTRA. It is worth noting in the latter case the importance of donations coming from both private individuals and institutions, organizations and local communities, which used a series of actions as a pretext for raising funds intended mainly for the construction of public monuments dedicated to the three heroes (including members of Parliament who donated *per diems* for the construction of the monument in Alba Iulia).¹²

Another point of interest may be that of the dates chosen as national holidays for the two events. As such important details were not left to chance, it is worth dwelling on their significance. Thus, in the first case, at the meeting of July 1, 1924 at the Royal Palace, the committee organizing the solemnities decided, in the presence and

¹⁰ Lucian Turcu, *The Unseen Face of a National Holiday from the Establishment of Greater Romania*, in “Acta Musei Napocensis. Historica”, vol. 61/II, 2024, pp. 137-138.

¹¹ Alexandru Lapedatu, *Amintiri*, preface, edition, notes and comments by Ioan Opriș, Cluj-Napoca, Editura Albastră, 1998, pp. 64, 201-202.

¹² “Universul”, year 52, no. 62, March 4, 1935, p. 11.

with the approval of King Ferdinand I, that the events dedicated to Avram Iancu would take place in the second half of August, more precisely “immediately after St. Mary the Great.”¹³ The situation was completely different in the case of the commemoration of the ideals and the spirit of sacrifice of the three rebels in 1784-1785. Although February 28, 1935 had been announced as the date to commemorate the martyrdom of the leaders of the uprising, the failure to complete the preparations forced the authorities to postpone the festivities to the second half of May, followed by a new indefinite postponement to the autumn of the same year, so that the central point of the ceremonies would take place only in 1937.¹⁴

The mirror-view of the two events can continue by analyzing the connotations of the dates set as “days of memory”. The fact that the festivities dedicated to honoring Avram Iancu were established immediately after the great feast of the Assumption of the Virgin Mary was not at all accidental. August 15/28 had become a day with strong meanings for the achievement of national unity, corresponding to Romania’s effective engagement in the war for national unification in 1916. Avram Iancu had also lived and sacrificed himself for the fulfillment of national aspirations, and linking the anniversary of his birth to the most recent event in Romanian history that brought them the fulfillment of the national ideal validated the legitimization of a continuity between the spirit of sacrifice of the ancestors and the determination to fight for the fulfillment of the most sublime goals of the contemporaries. Therefore, in the absence of the exact date of birth of the hero of 1848, the organizers of the 1924 events considered it appropriate to accompany the homage to Avram Iancu’s personality with the still vivid memories of the war of national unification. That this symbolic transfusion was deliberately intended is demonstrated by the fact that the redevelopment of the Tebea cemetery was based on the decision to exhume the existing graves and to deposit around Iancu’s burial place the remains of 90 soldiers who fell in the First World War. This number was not a coincidence either, since of the 90 graves transferred around the tomb shaded by Horea’s gorun, 18 were placed on the right and 72 on the left, thus forming the year of the death of the person being honored by joining the two numbers. The situation of the solemnities in the autumn of 1937 was completely different. Specifically, the authorities at the time chose (not coincidentally, obviously) October 14 as the main date to commemorate the three peasant heroes. That the date was not left

¹³ National Archives of Romania, Cluj County Service, *Alexandru Lapadatu personal fund*, file 1/1924, f. 37r-v (hereinafter AN SJ Cluj).

¹⁴ “Universul”, year 52, no. 52, February 22, 1935, p. 5.

to chance is demonstrated by the fact that the very next day the entire nation was invited to gather around Carol II, considering the anniversary of his birthday. In the context of the Carlist regime, the celebration of the sovereign's birthday acquired profound cultural significance and important ideological stakes, being an essential component of the strategy of establishing/maintaining the king's personality cult and legitimizing his authoritarian regime.¹⁵ Far from being a simple personal celebration, the king's birthday had become a sophisticated political instrument, intended through the ample public celebrations it occasioned to strengthen the bond between the people and the sovereign, investing the latter with the mission of providential father, unifier and protector of the nation. The symbolism of the chosen date becomes even stronger if we consider that mid-October also commemorated the coronation of King Ferdinand I and Queen Maria in the same citadel of Alba Iulia, which had taken place exactly a decade and a half earlier.¹⁶

Both events assumed special ideological, political and cultural significance. Avram Iancu symbolized national resistance, the struggle for equality and the unification of Romanian lands.¹⁷ The centenary of his birth reflected Romania's efforts to consolidate its identity after the unification of 1918. The hero of 1848-1849 was celebrated as a unifying symbol of Romanian resistance and identity, representing the aspirations of Romanians in Transylvania for justice and equality.¹⁸ The anniversary of Avram Iancu's birth was an opportunity for the authorities at the time to promote the integration of Transylvania into the Romanian state and to strengthen the ties between the different regions of the new Romania. The event also underlined the state's commitment to representing the interests of all Romanians, including those from

¹⁵ Cristian Mănea, *Manifestările naționale, expresie a cultului personalității regelui Carol al II-lea*, in "Buletinul Cercurilor Științifice Studentești. Arheologie-Istorie", no. 2, 1996, pp. 263-264.

¹⁶ See Lucian Turcu, *Behind the Scenes of a National Show: The Coronation of King Ferdinand I and Queen Maria at Alba Iulia (15 October 1922)*, in "Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia", vol. 66, number 2, December 2021, pp. 151-177.

¹⁷ Cornel Sigmirean, "Avram Iancu – eroul națiunii în anii tinereții", in Ioan Bolovan, Ioan Sebastian Bara (coords.), *Avram Iancu, un om între oameni. Lucrările Conferinței Internaționale Avram Iancu – 200 de ani de la naștere. Omul, contemporanii, epoca, Deva, 9-10 mai 2024*, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2024, pp. 127-127, 144.

¹⁸ Ion Cârja, "Avram Iancu la primul centenar: Serbările din Munții Apuseni, 30 august – 2 septembrie 1924", in Ioan Bolovan, Ioan Sebastian Bara (coords.), *Avram Iancu, un om între oameni. Lucrările Conferinței Internaționale Avram Iancu – 200 de ani de la naștere. Omul, contemporanii, epoca, Deva, 9-10 mai 2024*, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2024, p. 558.

previously marginalized provinces, such as Transylvania.¹⁹ The 1924 celebration conveyed a powerful message in the political and ideological context of the time, as Iancu's struggle against Hungarian domination resonated with contemporary fears about the revisionist ambitions of post-Trianon Hungary. The Romanian state used the event to assert its control over Transylvania and to counter any Hungarian claims to the region.

On the other hand, the commemorative events marking the 150th anniversary of the uprising of Horea, Cloșca and Crișan became a pretext for the authorities of the time (led by King Carol II) to convey a series of messages intended to mobilize the nation, consolidate state unity and strengthen patriotic sentiment, especially among young people. The commemoration in the 1930s emphasized the idea of the continuity of the Romanian struggle for rights, freedom and national unity. Horea, Cloșca and Crișan were presented as heroes of the Romanian people who fought not only for social rights, but also for the national emancipation of the Romanians in Transylvania. The commemoration was used to divert attention from contemporary social and ideological conflicts (fascism, communism, etc.),²⁰ promoting instead a message of unity around traditional and national values. Then, perhaps more than in 1924, the demonstrations in 1934-1935 and 1937 represented the pretext for a strong *de facto* and *de jure* reaffirmation of Transylvania's membership in Greater Romania, at a time when Hungarian revisionism was at its peak.²¹ The revolt was reinterpreted as an act of Romanian resistance in the face of Hungarian oppression, the action of the 18th-century rebels being able to represent an example of mobilization and determination for Romanians in the 20th century.

Keeping this perspective in the mirror of the two moments of national celebration, the one circumscribed to the centenary of the birth of Avram Iancu took on especially national and identity connotations, thus responding to the pressing need after the Great Union to consolidate the young state that had barely been completed,²² while the one from the middle of the fourth decade of the last century privileged the social dimension, the occasion being used by the authorities of the time to gain the sympathy of the

¹⁹ Lucian Turcu, *Din culisele*, p. 580.

²⁰ Keith Hitchins, *România, 1866-1947*, 4th edition; translated from English by George G. Potra and Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 2013, pp. 451-453.

²¹ Miklós Molnar, *Histoire de la Hongrie*, Paris, Perrin, 2004, pp. 345-346.

²² Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930*, translated from English by Vlad Russo, București, Editura Humanitas, 1998, pp. 19-26.

peasant masses²³ and to counterbalance the rise of the extreme right.

Then, from the point of view of political legitimacy, the 1924 anniversary was attempted to be capitalized by the National Liberal Party (PNL), the ruling party, which used the centenary to align itself with the leadership legacy and national activism of Avram Iancu. Practically, by associating their government with Iancu's fight for Romanian rights, the liberals sought to consolidate their authority and political legitimacy, especially among Transylvanian Romanians, in their attempt to break through the political dominance of the National Party, later the National Peasant Party.²⁴ On the other hand, the commemoration of the martyrdom of Horia, Cloșca and Crișan was attempted to be used as an image capital by almost all the formations on the political scene of the time (the National Peasant Party, the National Liberal Party, the Romanian Front, the National Christian Party, the People's Party, including the communists in the Craiova trial). But the greatest capitalization of the event was assumed by the then monarch, who used the commemoration to symbolically associate himself with the national tradition of popular and heroic struggles. The king was presented as the heir to Horea's aspirations – that is, a providential leader, destined to unite and regenerate the nation.²⁵

Then, both events represented a good opportunity to celebrate peasant heroism: in 1924, Avram Iancu symbolized the close relationship between the peasantry and the struggle for Romanian rights. The centenary at that time celebrated him as a folk hero,²⁶ embodying the aspirations of the common people. On the other hand, Horea, Cloșca and Crișan were transformed into almost mythical figures, sanctified by their death for the nation and the faith.

²³ Sorin Radu, "Peasant Democracy" or What It Was Like to Practice Politics in Countryside Romania between the Two World Wars», in Sorin Radu and Oliver Jens Schmitt (eds.), *Politics and Peasants in Interwar Romania. Perceptions, Mentalities, Propaganda*, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2017, p. 43 sqq.

²⁴ Ovidiu Buruiană, *Liberalii. Structuri și sociabilități politice liberale în România interbelică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, pp. 213-214.

²⁵ See in the press of the time the speeches given on the occasion of the commemoration of the 150th anniversary of the uprising of Horia, Cloșca and Crișan, especially on the occasion of the inauguration of the monument in Alba Iulia.

²⁶ The (rather, failed) efforts of the National Liberal Party to retain its rural electorate in the interwar period, in Ovidiu Buruiană, "The National Liberal Party and the Failure of Political Integration of the Rural World in the Interwar Romania", in Sorin Radu and Oliver Jens Schmitt (eds.), *Politics and Peasants in Interwar Romania. Perceptions, Mentalities, Propaganda*, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2017, pp. 144-186.

Nor should the function of national pedagogy be omitted in either situation. The centenary of Avram Iancu's birth emphasized the importance of historical figures in shaping national identity, aligning with the broader interwar efforts to promote Romanian culture and history through schools, cultural events, monuments and public ceremonies. All of this served as a means of educating the population about its heritage and the sacrifices made for national unity.²⁷

The commemoration of the 1930s was used in schools and youth organizations²⁸ to educate in the spirit of sacrifice for the homeland. Young people were taught to admire Horea as a model of courage, honor, faith and struggle for justice. Through speeches, celebrations, conferences, historical dramas, plays, commemorative lessons or religious services, the idea of civic duty, devotion to the nation and to the leader was promoted. Also, emphasis was placed on integrating the symbols of the 1784 uprising into the national culture, which was translated into the widespread dissemination of Horea's portrait in the press, in textbooks and posters, academic and popularization works, poems, songs and plays were composed in honor of the heroes of the 18th century, all these creations renewing the cultural tradition of representing the peasant hero.

A common denominator of both moments was, as already shown, the political color of the government under which they were organized: it is the political formation of the National Liberal Party. But not only was the ruling party the same, but also the one directly responsible for the coordination and good success of the festivities. It is about the holder of the portfolio of Religions and Arts in both cabinets, none other than Professor Alexandru Lapedatu. Being one of the longest-serving high dignitaries after the First World War, occupying several ministerial portfolios in different liberal or transitional governments,²⁹ Alexandru Lapedatu was one of the key personalities in building coherent cultural policies in the interwar period. As a historian and statesman, he contributed to the institutionalization of Romanian culture and historical memory, emphasizing education, research, the promotion of heritage and the consolidation of identity. His policies aimed at protecting cultural heritage as a means of strengthening national pride and unity, especially in the territories united in 1918 with the Kingdom of

²⁷ The importance of historical myths in modern national construction, in Alexandru Zub, *Istorie și finalitate. În căutarea identității*, 2nd edition, Iași, Editura Polirom, 2004, pp. 51-76.

²⁸ *Straja Țării*, for example, was established in 1935.

²⁹ Alexandru Lapedatu (1876-1950). *Scrieri istorice*, edition by academician Camil Mureșanu and professor Nicolae Edroiu, corresponding member of the Romanian Academy, București, Editura Academiei Române, 2008, pp. VIII-X.

Romania. Lapedatu was also a supporter of the centralization and integration of Transylvania, Bukovina and Bessarabia into the cultural and political structure of Romania, which is why he sought as a minister to reduce regional differences through the Romanian language, the Orthodox Church and common cultural establishments.³⁰ As a supporter of the modernization of Romanian society through culture, Alexandru Lapedatu encouraged and supported initiatives to develop museums, libraries and national cultural institutions in order to align Romania with European cultural standards. Under his various ministerial mandates, extensive programs were carried out for the restoration and conservation of historical monuments (churches, fortresses, buildings of historical value), and editorial projects were initiated and carried out that aimed at the publication of historical works and documentary sources to support a solid historical culture. Also, the illustrious historian perfectly understood the role and power of art (in all its forms) as a means of strengthening the identity and national consolidation of Romanians around strong historical personalities and values.³¹

For all these reasons (and not only), Professor Alexandru Lapedatu seems to have been the right man in the right place on both occasions. Referring strictly to the commemoration of Horia, Cloșca and Crișan, as early as September 1934, the liberal cabinet decided to organize commemorative celebrations, the implementation of these plans falling under the responsibility of the Ministry of Religions and Arts. The mandate that was granted to him determined Alexandru Lapedatu to convene a working meeting of the prefects of the counties in the Apuseni Mountains region (Cluj, Turda, Alba, Hunedoara, Sibiu, Arad and Bihor) in order to outline the program of the future ceremonies. This happened on October 28 of that year,³² at the Prefecture of Sibiu, on which occasion the representatives of the central authority in the territory were instructed to encourage local initiatives dedicated to the commemoration of the uprising, especially by erecting monuments such as crosses and tridents, which were to be consecrated on the occasion of the central event. The date of the festivities was set for February 28, 1935, when exactly 150 years had passed since the

³⁰ Andreas Wild, *Frații Lapedatu. Artizani ai României moderne în generația Marii Uniri*, 4th edition, s.l., s.n. 2024, pp. 27-35 (chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://www.memorialsighet.ro/wp-content/uploads/2017/04/fratii_lapedatu_romana_pdf.pdf – 15.11.2025).

³¹ Ioan Opreș, *Alexandru Lapedatu în cultura românească. Contribuții la cunoașterea vieții politice și culturale românești din perioada 1918-1947*, București, Editura Enciclopedică, 1996, pp. 60-206.

³² "Universul", year 51, no. 298, October 31, 1934, p. 7.

execution of the leaders of the uprising. On that day, religious services were to be held in all county capitals throughout the country and in all localities in the Apuseni Mountains region, and school and cultural institutions were obliged to honor the event with commemorative celebrations. Alba Iulia was to become the epicenter of the events by inaugurating the monument to Horia, Cloșca and Crișan, “on the very spot where the wheel on which Horia was pulled was”, while Crișan’s memory was to be honored by inaugurating a bust in Arad.

That the plan was ambitious is also demonstrated by Minister Lapedatu’s intention “to build more churches, schools and cultural establishments in the Apuseni Mountains”. But it was not only ambition that characterized Alexandru Lapedatu’s initial actions regarding the commemoration of the 1784-1785 uprising. But also, the existence of a model for carrying out the celebration, which had verified its validity and efficiency at the right time. And this model was none other than the centenary of Avram Iancu’s birth, marked, as we have seen, in the early autumn of 1924.³³ Specifically, I am referring to the minister’s intention “to publish and distribute in thousands of copies,” as had happened a decade earlier, “a commemorative brochure; also the portrait of Horia, Cloșca and Crișan.”³⁴ That the similarities with the celebration of the hero of 1848 did not stop there is demonstrated by the fact that this time too an attempt was made to merge the memory of the heroes of 1784-1785 with those of the First World War, through Lapedatu’s intention that “a commemorative monument be erected in Beiuș in honor of the martyrs burned alive in the 1918 revolution.”³⁵

A few days later, during the next government meeting at the beginning of November, the program designed by the Minister of Religions and Arts was approved.³⁶ I find only one observation necessary at this point: the attention paid to the area that represented the epicenter of the events that were the subject of the commemoration: the Apuseni Mountains. The major significance of those places for the history of Romanians contrasted with the constant lack of interest of political decision-makers in increasing the quality of life of the people and in reducing the development gaps between the Apuseni Mountains area and other historical regions. This is how it happened that for the politicians of the time, in power, but especially for those in the opposition, the plea they made regarding the need to invest in the area’s infrastructure, to

³³ Lucian Turcu, *The Unseen Face of a National Holiday*, pp. 137-139.

³⁴ “Universul”, year 51, no. 298, October 31, 1934, p. 7.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ “Universul”, year 51, no. 300, November 2, 1934, p. 13.

increase the quality of education for the inhabitants of Țara Moșilor, to correct the injustices caused by the application of the agrarian reform or to limit the large properties owned in the area (by Tischler Mohr, for example),³⁷ which affected the well-being of the noble household, etc. - these and many others became a leitmotif of the public discourse of those years which aimed to correct injustices that had been perpetuated for too long. Moreover, the rich historical and cultural heritage of the region of Țara Moșilor was highlighted in those years by organizing excursions for schoolchildren and students in the area, by cultural and documentary expeditions carried out in the Moși villages by the scout cohorts and young guards, by academic or popularization writings and conferences supported by the great voices of historiography of the time, by establishing Moși societies, by theatrical tours carried out by actors from the National Theatre in Cluj, by building schools (for example, in Albac), by the descent into the area of the crown prince, Mihai, Grand Voivode of Alba Iulia,³⁸ or by the priority visits of his Moși shepherds by the Orthodox bishop of Cluj, Nicolae Colan.³⁹

As the date set for marking the great national holiday approached, Minister Lapedatu sent a circular to the prefects of the country, as well as to the metropolitans and bishops of both Romanian Churches, reminding them that “the government of the country, wishing that the completion of a century and a half since the bloody tragedy that occurred on February 28, 1785, near the walls of the Alba Iulia fortress be celebrated with the piety and solemnity befitting the great acts of the nation’s past, has ordered: 1. That on that day, in all county capitals, in Romanian churches, liturgies with requiems for the repose of the souls of the martyrs Horia, Cloșca and Crișan be celebrated. Representatives of all public, civil, military and church authorities, as well as all Romanian schools in the locality, will take part in these services;⁴⁰ 2. Such services will be held in all Romanian churches in the villages whose inhabitants once participated to the revolutionary movement of 1784/85; 3. In all schools in the country, the significance of this national emancipation movement will be

³⁷ “Dimineața”, year 25, no. 8080, June 17, 1929, p. 8.

³⁸ “Universul”, year 52, no. 170, June 23, 1935, p. 10; year 52, no. 174, June 27, 1935, p. 3.

³⁹ “Universul”, year 54, no. 139, May 23, 1937, p. 2.

⁴⁰ The mandatory participation of authorities in the religious ceremonies of the Orthodox Church, in Lucian Turcu, “De ce sărbătorile oficiale din perioada interbelică nu au reprezentat un motiv de bucurie pentru toți românii?”, in Daniela Deteșan, Mirela Popa-Andrei, Mádly Loránd (coords.), *Fascinația trecutului. Omaژی istoricului Simion Reteșan la împlinirea vârștei de 75 de ani*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2014, pp. 277-297.

explained to students, showing them the causes and goals it pursued and the influence that, although it was so bloodily suppressed, it had on the development of the national consciousness of the brothers in Transylvania.”⁴¹

Even after his election as president of the Romanian Academy,⁴² Alexandru Lapedatu continued to be involved in promoting Romanian cultural values in the context of commemorating the heroes of 1784-1785. He endorsed and promoted the monographic work of his colleague from the Faculty of Letters and Philosophy in Cluj and from the Romanian Academy, Ioan Lupaș;⁴³ he managed to introduce into the Romanian Academy’s heritage the portraits of Horia and Cloșca made by the contemporary painter Sigismund Koreh, owned by the Bethlen Gábor College in Aiud;⁴⁴ he supported (as minister) the exhibition organized at the Academy’s headquarters by Octavian Beu,⁴⁵ visited by Queen Maria and King Carol II; finally, he boosted the academic and cultural life in Cluj, both at the “King Ferdinand I” University and at the University Library, where a documentary exhibition dedicated to Horia’s movement was organized.⁴⁶

Last but not least, Alexandru Lapedatu had a decisive role to play in the creation of the monument to Horia, Cloșca and Crișan in Alba Iulia, whose inauguration on October 14, 1937 represented the central and final point of the long series of events dedicated to the commemoration of the 1784-1785 uprising in Transylvania. According to the vision he tried to imprint on the edifice, it was supposed to be a “lighthouse monument, in a modern architectural style” considering the place where it was located (on the bastion of the old fortress, in front of the gate of Michael the Brave). Based on these ideas, the first project of the monument was created by the architect Octavian Mihălțan, who presented Lapedatu with a draft-sketch (“to have the guarantee of a true work of art”).⁴⁷ Later, ASTRA took over the idea of building the monument, as well as the patronage of the celebrations dedicated to the martyrdom of Horia,

⁴¹ “Universul”, year 52, no. 48, February 18, 1935, p. 12.

⁴² Andreas Wild, *Frații Lapedatu*, pp. 45-46.

⁴³ Ioan Lupaș, *Răscoalei țaranilor din Transilvania la 1784*, Cluj, Tipografia ASTRA SA, 1934.

⁴⁴ “Universul”, year 53, no. 275, October 5, 1936, p. 2.

⁴⁵ “Universul”, year 52, no. 75, March 17, 1935, p. 2; year 52, no. 78, March 20, 1935, p. 2.

⁴⁶ The exhibition included prints, manuscripts, historical documents, brochures, books and magazines. Most of the material on display belonged to the collections of the University Library, especially the Sion collection. Various documents were borrowed from the State Archives, as well as a collection of prints from Alexandru Vaida-Voevod: “Universul”, year 53, no. 86, March 27, 1936, p. 12.

⁴⁷ “Universul”, year 52, no. 109, April 20, 1935, p. 10.

Cloșca and Crișan, and published a design competition in August 1935.⁴⁸ The initial call launched by ASTRA through the Alba Iulia branch reflected the efforts of interwar civil society to symbolically mark the founding moments of Romanian identity.

The proposed form and materials – a prismatic obelisk made of concrete clad with Zlatna or trachyte stone – indicated both the desire for monumentality and durability, and the inclusion in the modernist architectural style specific to the era. The presence of a lighthouse at the top of the monument had obvious symbolic valences: that of transforming the figure of the three leaders of the uprising into a “guiding light” for present and future generations.

The bas-reliefs, designed to reproduce episodes from the lives and sufferings of the heroes, as well as their portraits, referred to a nationalist and pedagogical iconographic program. There was also a concern for the further development of the ensemble: the plinth was to be prepared in such a way that it could also support possible statues, a sign of an open and flexible architectural vision.

The total value of the monument, estimated at 600,000 lei, and the prize of 30,000 lei for the winning project, indicated a significant financial mobilization. The awarded projects were to remain the property of ASTRA.

The composition of the selection committee reflects, in turn, a collaboration between local and central institutions – including administrative and military authorities, the Bucharest Academy of Architecture, as well as artistic personalities (sculptors and architects). This heterogeneous structure was proof of both the community character of the initiative and the prestige of the project in the national context of the memory policies of the era.

Three proposals were submitted to the design competition,⁴⁹ but none of them satisfied the Association’s requirements. Thus, the architect Mihăiță was chosen, who took over and adjusted some of the architectural and aesthetic ideas of the rejected projects. In the fall of 1936, the most important details of the monument’s construction were clarified, the Association’s approach being at an advanced stage. From the point of view of the choice of location – in front of the Second Gate of the Alba Carolina Fortress –, the project is loaded with special symbolism: the intended location is in the immediate vicinity of the cell where the leaders of the uprising were imprisoned before their execution. It is easy to see that a topographical alignment was taken into account between the space of memory and the space of martyrdom, which gave added authenticity and gravity to the commemorative ensemble.

⁴⁸ “Universul”, year 52, no. 213, August 5, 1935, p. 8.

⁴⁹ “Universul”, year 53, no. 268, September 28, 1936, p. 8.

The new dimensions envisaged – a height of 21 meters, with a structure that was to include internal stairs – indicate a tower-obelisk monument, accessible to visitors, in line with the practice of the time of creating buildings that combined a commemorative function with a pedagogical and even touristic one. From an iconographic point of view, it was finally decided that the lower part of the building would be decorated with an allegorical representation of the goddess Victoria and portraits of the three martyrs, in an artistic language that combined late neoclassicism with symbolic elements of romantic inspiration.

Adjustments were also made in the meantime regarding the funds. Upwards, obviously. The amount that the Association had recently raised from its own resources – 900,000 lei – was to be supplemented by the Alba County Prefecture up to the value of 1,500,000 lei. This co-financing illustrates how public memory projects of the era could function efficiently in a regime of cultural “co-production” between civil society and public authority.

That the involvement of local authorities was part of a well-thought-out strategic and ideological program, in which the modernization of infrastructure was subordinated to and integrated into a coherent identity and commemorative vision (specific to an era concerned with the sacralization of national space) also results from the decision of the local City Hall to boost urban modernization efforts in close connection with those of marking public space through symbols of national memory, such as the monument dedicated to Horia, Cloșca and Crișan in Alba Iulia.⁵⁰ Specifically, a series of modern urban developments were considered (the paving of the central “Mihai Viteazul” square, including the slope between the first and second gates of the fortress) with the aim of creating a representative pedestrian and road space, adequate to the modern standards of the cities of the Kingdom of Romania at that time. Then, the decision was made to expropriate a series of buildings with the declared aim of opening a “beautiful perspective” on the monument of Horia, Cloșca and Crișan, a sign of the fact that the local authorities did not only symbolically support the building, but also decided to intervene urbanistically to integrate it into a privileged visual and spatial axis. Through this, the new monument became the focal point of a reconfigured urban geography, the place vacated by the expropriated buildings (the entire Toma Jäger neighborhood and parts of the Frățilă, Pasternae and Maerovici properties) to be transformed into a park. This combination of functional expropriation and landscape design illustrates a specific way of the era to inscribe national values in the urban structure, in

⁵⁰ “Universul”, year 54, no. 268, September 29, 1937, p. 10.

an architectural and urban language consonant with the symbolic policy of the interwar Romanian state.

From what has been stated above, it is clear that the events dedicated to the commemoration of 150 years since the uprising of Horia, Cloșca and Crișan were more than a simple act of historical memory. They represented a page from the oldest books of wisdom of the nation, to which our ancestors turned when it was not easy for them either. Their example still shows the unifying force that the past can have and that it must/deserves to have today.

Conflict of interest

None to declare

Funding

No external funding was received

BETWEEN LOYALTIES AND INTERESTS: THE ROMANIAN-AMERICAN DIPLOMATIC DISPUTE OVER THE FETEȘTI-CERNAVODĂ RAILWAY SIGNALLING CONTRACT

Aurel Lazăr*

Abstract

The article examines, from a historical perspective, the Romanian-American diplomatic dispute triggered in 1932 by the awarding of the contract for the signalling systems on the Fetești-Cernavodă railway section to the French company Thomson-Houston, to the detriment of the American firm General Railway Signal. The study situates this episode within the broader context of Romania's political and financial dependence on France, of American economic interests in oil, infrastructure and loans, and of the competition between the American principle of "equality of opportunity" and the logic of economic privileges granted to a strategic ally. Drawing on American diplomatic documents (from the Foreign Relations of the United States series) and the Romanian press, the article reconstructs the stages of the tender, the interventions of Paris, the firm démarches undertaken by Washington, and the attempts of the Romanian political elite to reconcile both partners. The conclusion highlights the "Fetești-Cernavodă affair" as a case study of the limits of the economic sovereignty of a small state confronted with competing pressures from great powers, as well as a moment of clarification of the parameters of Romanian-American relations in the interwar period.

Keywords: diplomatic conflict, France, railway infrastructure, Romania, U.S.

In the international context of the post-First World War period, despite the fact that both France and the United States were regarded by Romanian diplomacy as states of particular importance, including with respect to the formulation of foreign policy strategies, the article traces a series of diplomatic offensives and counter-offensives that illuminate the commercial rivalry between Washington and Paris, with Bucharest occupying the position of a so-called mediator and beneficiary. As regards Bucharest's positioning in its relations with the two powers, it is particularly revealing to observe how the strategic dimension of these

* Assistant Professor, Ph.D., George Emil Palade University of Medicine, Pharmacy, Sciences, and Technology of Târgu Mureș, aurel.lazar@umfst.ro

relationships shaped the economic sphere and, implicitly, the pattern of bilateral commercial relations.

In this article I focus on the 1932 dispute over the awarding of the signalling contract for the Fetești–Cernavodă railway section as a privileged vantage point from which to observe this triangular relationship. I ask how far Romania could exercise economic autonomy when confronted with competing French and American pressures, and what this episode reveals about the broader parameters of Romanian–American relations in the interwar period.

Despite its significance, the Fetești–Cernavodă signalling affair has attracted only limited and usually incidental attention in the existing historiography. The only substantial treatment, a 1952 article by G. Fischer, was written under the ideological constraints of early communist Romania and portrayed the case primarily as an example of “American machinations”, without systematically comparing French and American positions or analysing the Romanian dilemma in terms of economic sovereignty. Subsequent works on Romanian interwar foreign policy and on Franco–Romanian relations have tended to mention the episode, if at all, only in passing. To my knowledge, no previous study has offered a similarly detailed reconstruction of the dispute based on both American and Romanian sources and written from an explicitly non-ideological, balanced perspective. This article therefore seeks to fill that gap by reassessing the affair through the combined lenses of diplomatic history and international political economy.

If we turn to France and examine developments in a broader context, we can see that the way French officials related to Romania carried considerable weight, whether we refer to the support Romania received from Paris in connection with the question of Bessarabia’s union with the “mother country”, or to the politico-military and cultural backing enjoyed by the Romanian state. From a politico-military perspective, perhaps the most significant initiative is the Little Entente, with France acting as the “guarantor” of this alliance and Romania serving as one of Paris’s “bridgeheads” in Eastern Europe, a role already confirmed by the coordination of positions and actions at Geneva, Trianon, and in other diplomatic arenas.

Nevertheless, prior to the formation of the Little Entente there had already been other strategically significant agreements concluded between Romania and France, among them the Treaty of Alliance and Friendship signed on 10 June 1926, which stipulated, *inter alia*, the mutual commitment not to resort to armed attack in the event of war and to settle any disputes peacefully, through diplomatic dialogue. More important, however, was the undertaking by both parties to consult one another in the event of unprovoked

aggression and to coordinate their responses, even though the agreement did not explicitly provide for a binding obligation to furnish military assistance.¹ Franco-Romanian cooperation was not limited to this treaty, being further evidenced by bilateral consultations at general staff level, joint defensive planning, and the exchange of military missions.²

While these initiatives covered the military sphere, there existed another set of bilateral relations in the economic domain, which proved equally significant for both Romania and France. These concerned loans, investments, and Romania's access to French economic networks - access that was particularly valuable for the modernization of Greater Romania. For example, in 1920 the French group Banque de Paris et des Pays-Bas became a shareholder in Banca de Credit Român and acquired a majority stake in Steaua Română,³ one of the most important oil groups in interwar Romania.

Likewise, in the late 1920s Romania secured loans from consortia such as the Banque de France and Banque de Paris et des Pays-Bas, the use of these funds being closely monitored by French economic missions.⁴ A case in point is the mission headed by Charles Rist, Vice-Governor of the Banque de France, whose mandate was to stabilize the currency and to impose budgetary discipline.⁵ As regards Franco-Romanian strategic cooperation, this

¹ Law of 22 November 1926 for the Ratification of the Treaty of Friendship between Romania and France (Paris, 10 June 1926), in "Monitorul Oficial al României", no. 14, 20 January 1927, available at: Portal Legislativ - <https://legislatie.just.ro/public/DetaliDocument/24111> (accessed 10 October 2025).

² Mihail Ionescu, *Les relations franco-roumaines de 1938 à 1944*, in "Revue historique des armées", no. 244 (2006), pp. 73-83, available online: <https://journals.openedition.org/rha/5922>, (accessed 10 October 2025).

³ BNP Paribas, "The History of the Banque de Paris et des Pays-Bas in the Baltic Countries – A Missed Opportunity (1/2)", *Well of History* (BNP Paribas Historical Archives), last updated 7 February 2025, available at: <https://histoire.bnpparibas/en/the-history-of-the-banque-de-paris-et-des-pays-bas-in-the-baltic-countries-a-missed-opportunity-1-2/> (accessed 10 October 2025).

⁴ Raphaël Chiappini, Dominique Torre, Elise Tosi, *Romania's Unsustainable Stabilization: 1929–1933*, GREDEG Working Papers 2019-43, Groupe de REcherche en Droit, Économie, Gestion (GREDEG-CNRS), Université Côte d'Azur, Nice, 2019, pp. 2–7, available at: <https://ideas.repec.org/p/gre/wpaper/2019-43.html> (accessed 10 October 2025).

⁵ Dominique Torre, Elise Tosi, "Charles Rist and the French Missions in Romania, 1929–1933. Why the 'Money Doctors' Failed?", in *Economic and Financial Stability in South-Eastern Europe in a Historical and Comparative Perspective. Conference Proceedings*, Fourth South-Eastern European Monetary History Network (SEEMHN), Belgrade, 27–28 March 2009, Belgrade: National Bank of Serbia, 2010, pp. 91–106, available online at:

did not confine itself to agreements and formal commitments, but also extended into the industrial–military sphere. In the period 1925–1927 we can observe a series of noteworthy developments in military aviation, since in 1925 the IAR Braşov aircraft factory was established, and from 1927 it began producing, under French license, Potez 25 bombers, more than 200 aircraft in total.⁶

It is only natural that, as a consequence of the security guarantees extended to Bucharest by France, as well as of the economic support provided, Paris entertained a series of expectations vis-à-vis Romania. Moreover, in the context of the Great Depression of 1929–1933, Romania's dependence on French economic assistance deepened, rendering Romanian governments increasingly sensitive to the pressures exerted by the French state and by French companies.

As far as the United States is concerned, while its foreign-policy strategy and its relationship with Romania differed substantially from those of France, its economic interests were broadly similar. From a strategic point of view, Romania concluded no military alliance with the United States in the 1920s and 1930s, a situation due in part to the relative American isolationism that followed the First World War. In the spheres of trade and investment, however, Washington pursued a markedly open policy, justified by the need to offset the losses generated by the global economic crisis that broke out in 1929. Although, in strategic and military terms, the United States was not interested in contributing to Romania's security or to the consolidation of its statehood by recognizing the union of Bessarabia with Romania, it nevertheless expected American firms to enjoy equality of opportunity in economic competition⁷.

The American side was particularly interested in the oil sector,⁸ while infrastructure and utilities projects also ranked high among its priorities. In the petroleum field, the spearhead was the American company Standard Oil, whereas in the sphere of

https://www.nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/publikacije/konferencije/seemhn_conf/SEEMHN_5_Torre_Tosi.pdf (accessed 10 October 2025).

⁶ Traian Tomescu, *Aeronave construite la IAR – Braşov în cei 85 de ani de la inaugurare*, in "Buletinul AGIR", no. 2/2013 (April–June), pp. 107–112, available at: <https://www.agir.ro/buletine/1717.pdf> (accessed 13 November 2025).

⁷ G. Fischer, *Uneltirile diplomației americane în jurul unei concesiuni acordate de către C.F.R. în anul 1932–1933*, in "Studii. Revistă de istorie şi filosofie", year V, no. 2, April–June 1952, Bucharest, Publishing House of the Academy of the People's Republic of Romania, pp. 124–132.

⁸ Of course, the French side was likewise interested in the Romanian oil sector, where French firms were quite active. In other words, Romania functioned primarily as a supplier of oil and agricultural products, while France acted as a provider of technology, know-how, and capital.

infrastructure and utilities a prominent role was played by the International Telephone & Telegraph Corporation, which, with the support of certain reform-minded Romanian officials, obtained a concession for telephone services in Romania.⁹ It is also relevant to note the American interest in the banking sector, which extended credit to the Romanian state in 1929 and 1931, the funds being used for the stabilization and development of the Romanian economy.¹⁰

These state initiatives clearly reveal Washington's concrete interests, as it was emerging as a significant economic actor seeking to penetrate markets dominated by West European capital. The disadvantages faced by the United States in comparison with France were, however, substantial. On the one hand, American policymakers had to contend with Bucharest's dissatisfaction over the U.S. refusal to recognize the union of Bessarabia with Romania; on the other, they were confronted with the diplomatic ascendancy enjoyed by France, which stemmed from the strategic and economic support Paris had extended to Romania.

Methodologically, the article combines close reading of diplomatic correspondence with an analysis of the constraints and incentives created by financial dependence. It draws primarily on American diplomatic documents from the Foreign Relations of the United States (FRUS) series for 1932, alongside Romanian parliamentary debates, contemporary press coverage - especially the newspaper "Universul" - and specialized studies on French financial missions and Romanian railway policy.

By placing these different types of sources in dialogue, the article reconstructs the sequence of events surrounding the tenders and the subsequent diplomatic exchanges with greater precision than previous accounts. The article is structured as follows: the first section outlines the Franco-Romanian and Romanian-American contexts; the second reconstructs the tenders and diplomatic manoeuvres connected with the signalling contract; the third examines the Romanian-American diplomatic dispute of 1932; and the concluding section discusses the implications of the episode for

⁹ U.S. Department of State, Office of the Historian, *Foreign Relations of the United States (FRUS), Diplomatic Papers, 1932, The British Commonwealth, Europe, Near East and Africa*, vol. II, Washington, United States Government Printing Office, 1948, doc. 381, "The Minister in Rumania (Wilson) to the Secretary of State, No. 964, Bucharest, October 14, 1932," pp. 519-520, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1932v02/d381> (accessed November 13, 2025).

¹⁰ *Ibidem*, doc. 378, "The Minister in Rumania (Wilson) to the Secretary of State, No. 916, Bucharest, July 13, 1932," pp. 509-510, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1932v02/d378> (accessed November 13, 2025).

Romania's economic sovereignty and for the evolution of Romanian–American relations in the interwar period.

The 1932 Fetești–Cernavodă Railway Signalling Affair

A particularly revealing episode for understanding the balance of power between Bucharest, Washington and Paris is the 1932 Fetești–Cernavodă railway signalling affair, which provides valuable insight into the sensitivities of the three states involved. This case illustrates how a commercial competition was transformed into a test of diplomatic loyalties and of Romania's ability to maintain an equilibrium between the great powers, in this instance the United States and France.

Although the volume of American investment in Romania during the interwar period was relatively modest compared with French or British capital, we can see that, wherever it did materialize, it targeted strategic sectors. For example, even though the oil industry was dominated by French and British companies, one channel of penetration for Washington was represented by the transfer of technology and equipment. The same logic is discernible in the railway domain, in which the Americans' primary aim was to promote and sell, on the Romanian market, equipment used for the modernization of railway infrastructure.

In the railway sector, American interest was stimulated in particular by the programmes launched by the state railway administration (Romanian State Railways – C.F.R.), subordinated to the Ministry of Public Works and Communications. In the 1920s and 1930s, C.F.R. sought to renew its signalling, interlocking and block systems, with the ultimate aim of increasing the safety and efficiency of rail traffic. The spearhead of American involvement in the railway field was the General Railway Signal Company (GRS), while at the European level the most prominent firms were the Compagnie Française Thomson-Houston (France), Westinghouse (Great Britain), Siemens & Halske and AEG (Germany).¹¹

The American company GRS, specialized in automatic signalling systems and with global¹² experience in the installation of automatic¹³ line block systems, expressed its interest in the

¹¹ *Ibidem*, doc. 379, "The Chargé in Rumania (Sussdorff) to the Secretary of State, No. 932, Bucharest, August 17, 1932," pp. 511–516, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1932v02/d379> (accessed November 13, 2025).

¹² *Ibidem*.

¹³ A system that divides the railway line into sections and automatically changes the signals so that no train enters a section already occupied by another, thereby increasing safety and allowing trains to run at shorter intervals.

Romanian market particularly in the period 1931–1932, when it became aware that C.F.R. intended to introduce automatic block signalling on the Fetești–Cernavodă section.¹⁴

This railway section was of critical importance: it provided the rail link between Muntenia and Dobruja, crossing the Danube via the bridge system Fetești (Borcea branch) – Cernavodă (main Danube). The Anghel Saligny Bridge at Cernavodă (inaugurated in 1895) had been a remarkable engineering achievement, but by the 1930s the growth in traffic towards the Port of Constanța made modern safety measures imperative. The installation of colour-light signals and automatic traffic control systems on such a vital sector would have represented not only a technical advance, but also a prestigious and financially substantial contract for the company that secured it.¹⁵

Thus, the Fetești–Cernavodă automatic signalling project was officially launched at the end of 1931. In December of that year, the C.F.R. Administration sent a notification – including to the American Legation in Bucharest – announcing a tender for the installation of an automatic line block system on the Fetești–Cernavodă section, the invitation being open to companies from countries with which Romania maintained commercial relations.¹⁶

It is noteworthy that the first tender, held in January 1932, was annulled by the technical commission on the grounds that the participating firms - Thomson-Houston (France), General Railway Signal (United States), Westinghouse (Great Britain), and a German company (possibly AEG or Siemens) - did not comply with the budgetary limits and technical requirements.¹⁷ According to American officials, however, there are reasonable indications that

¹⁴ U.S. Department of State, Office of the Historian, *FRUS, Diplomatic Papers, 1932*, doc. 379, “The Chargé in Rumania (Sussdorff) to the Secretary of State, No. 932, Bucharest, August 17, 1932,” pp. 511–516, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1932v02/d379> (accessed November 13, 2025).

¹⁵ George M. Croitoru, *125 de ani de la inaugurarea podului «Regele Carol I» peste Dunăre, de la Cernavodă*, in “NOEMA”, vol. XIX, 2020, pp. 1–2 (strategic significance; integration of Dobruja), pp. 7–8 (technical characteristics of the Fetești–Cernavodă complex), p. 20 (the role of the connection and the scale of the project), available at: <https://noema.crist.ro/ARHIVA/2020-13.pdf> (accessed 13 November 2025).

¹⁶ U.S. Department of State, Office of the Historian, *FRUS, Diplomatic Papers, 1932*, doc. 379, “The Chargé in Rumania (Sussdorff) to the Secretary of State, No. 932, Bucharest, August 17, 1932,” pp. 511–516, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1932v02/d379> (accessed November 13, 2025).

¹⁷ *Ibidem*.

the cancellation of the tender occurred as a result of pressure exerted by the French side, through the French Legation in Bucharest, which was displeased at the prospect of the American firm winning the contract.¹⁸

According to statements by American diplomats, at the second tender organized by C.F.R. the bid submitted by the Americans was unbeatable. American sources record that C.F.R. representatives regarded the American offer as embodying a truly remarkable technical design and as being in complete conformity with the client's requirements.¹⁹ Moreover, from a financial standpoint, the bid of the American company General Railway Signal was considerably more advantageous than that of its French competitor.²⁰ The American offer amounted to 7.5 million lei, whereas the French bid stood at 10.5 million lei, the latter thus being 40% more expensive.²¹ In light of this evidence, it appeared entirely natural that the American firm should be declared the winner of the tender and enjoy genuine equality of opportunity. These assurances were given by Nicolae Valcovici, Minister of Communications, both in October 1931 and in February 1932, when he explicitly emphasized that the contract would be awarded solely on the basis of technical and price criteria, without political interference.²²

Paradoxically, after several tenders had been cancelled, the Ministry of Communications ultimately declared the French company the winner, even though its bid was 40% higher than the American one and, according to American diplomatic reports, it had no prior experience in the field of railway signalling systems, while the equipment to be installed was in fact to be purchased from a third company. By contrast, GRS possessed an internationally acknowledged track record. In view of this decision by the Ministry of Communications - illogical both economically and technically - the conclusion reached by the American side was unequivocal: the

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ The bids submitted by the other companies were not taken into consideration, as they did not meet the technical specifications, leaving only the French and American firms in contention.

²¹ United States Department of State, *FRUS, Diplomatic Papers, 1932*, doc. 378: "The Minister in Rumania (Wilson) to the Secretary of State, Bucharest, July 13, 1932", pp. 509-510, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1932v02/d378> (accessed November 14, 2025).

²² *Ibidem*, doc. 379: "The Chargé in Rumania (Sussdorff) to the Secretary of State, Bucharest, August 17, 1932", pp. 511-516, available online at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1932v02/d379> (accessed November 14, 2025).

GRS company had been unfairly disadvantaged on purely political grounds, Romania yielding to the pressures exerted by France, its strategic partner.²³

Information obtained by the American Legation in Bucharest indicates that the situation was considerably more complex than a mere political or administrative decision. According to diplomatic reports, Ianculescu, the representative of the General Railway Signal (GRS) company in Romania, learned in the summer of 1932 that, shortly after the contract had been awarded to the French firm, it had already been signed, without observing the legally required period for filing appeals.²⁴ The Minister of Communications, engineer Savel Rădulescu, reportedly confirmed to Fred W. Wilson, the American chargé d'affaires, that the order to grant the contract to the French bidders had come from "above", namely from King Carol II himself.

Ianculescu further suggested that an individual within the inner circle of the monarch may have been bribed, thereby influencing the king's decision in favour of France. Although such an assumption appears plausible, it has never been substantiated by documentary evidence.²⁵ The evolution of events, as documented by American officials, provides additional insight into this case.

A relevant episode for understanding the broader context took place in July 1932 at the premises of the French Legation in Bucharest.²⁶ During an official ceremony, Gabriel Paux, the French minister plenipotentiary to Romania, awarded decorations of the Légion d'Honneur to several high-ranking Romanian officials from the Romanian State Railways (C.F.R.) who had been directly involved in the tender won by the French company. General Ioan Ionescu, Director-General of C.F.R., received the rank of Commander of the Légion d'Honneur, while his deputies, Cezar Meruțu and Constantin Codreanu, together with Chief Engineer Stoica, were likewise decorated.²⁷

American diplomats noted that these four distinctions were granted precisely to those C.F.R. officials who had played a decisive role in awarding the contract to the French firm. In the same

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, doc. 378: "The Minister in Rumania (Wilson) to the Secretary of State, Bucharest, July 13, 1932, p. 509", available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1932v02/d378> (accessed November 14, 2025).

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, doc. 379, Enclosure: "The American Chargé (Sussdorff) to the Rumanian Minister for Foreign Affairs (Voevod), Bucharest, August, 6, 1932", p. 515, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1932v02/d379> (accessed November 14, 2025).

²⁷ *Ibidem*.

context, they expressed consternation at the fact that the determining factor in the outcome of the tender appeared to have been the perceived debt of gratitude for the loans granted to the Romanian state by France, as well as for the strategic support provided by Paris.²⁸

As a consequence of these developments, the situation in mid-1932 was as follows. Romania had awarded a major contract while disregarding the principle of competitive bidding, thereby prompting the dissatisfaction of a major power. The outcome placed the American company in a position of evident discrimination to the benefit of a costlier French rival, leading the United States Legation in Bucharest to ready a formal challenge to the decision. Thus, the ground was being laid for an open diplomatic conflict.

The Romanian-American Diplomatic Dispute over the Fetești-Cernavodă Contract

As soon as it became evident that the American firm had been disadvantaged, the United States Legation in Bucharest initiated démarches with the Romanian authorities, considering the decision of the latter to constitute a direct affront to American interests, as well as an unnecessary additional burden on the Romanian state budget. On 11 July 1932, Charles S. Wilson, the American Minister, laid out the entire situation to Grigore Gafencu, recently appointed Secretary of State - effectively deputy to the Foreign Minister, a position then held by the Prime Minister himself, Alexandru Vaida-Voevod. In the course of their discussions, Gafencu openly acknowledged that the Romanian government had come under French pressure, exerted through the minister plenipotentiary Gabriel Paux, and that the Romanian side had been unable to withstand it. In other words, the French official had demanded that Romania provide compensation in return for the loans granted by France.²⁹

The American minister countered promptly, pointing out that there was no legitimate link between the granting of state loans and the awarding of a commercial contract - from the United States' perspective, such practices of politicized *quid pro quo* were unacceptable. He further drew attention to the fact that, even if one were to invoke the merits of the French credits, it had to be recalled that American banks had likewise participated, alongside French

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, doc. 378: "The Minister in Rumania (Wilson) to the Secretary of State, Bucharest, July 13, 1932", p. 510, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1932v02/d378> (accessed November 14, 2025).

institutions, in the stabilization loan of 1929 and the development loan of 1931; it was therefore improper that only France should be “rewarded” on a preferential basis. Wilson also underscored the material damage inflicted on Romania by this discriminatory decision, estimating a loss of some 3 to 4 million lei to the state as a result of opting for the more expensive offer.³⁰

The United States’ response was not long in coming, the American side indicated that it was prepared to resort to retaliatory measures should such a situation recur, with direct repercussions for Romanian–American relations. Moreover, the chargé d’affaires, Louis Sussdorff,³¹ drafted and, on 6 August 1932, submitted to the Romanian government a formal note of protest in which he set out the case in chronological order, invoking a politically motivated discrimination that ran counter to the principle of the free market. In the concluding section of the note, Sussdorff articulated the solution expected by the U.S. government - namely, the annulment of the contract awarded under political pressure and its reassignment to the American firm, on the basis of the technical merits of its offer, merits that had been acknowledged by the C.F.R. technical commission itself. Although it was unlikely that Romania would take such a drastic step, the Americans deemed it necessary to formulate this demand explicitly, thereby establishing a clear standard of principle. At the same time, Sussdorff requested an official written reply from the Romanian government, so that Washington might be informed without delay.³²

In the course of drafting and presenting the note of protest, the Americans sought to enlist the support of Gafencu, who was prepared, in exchange for the withdrawal of the U.S. protest, to facilitate the award of another contract or the granting of compensation to GRS.³³ Furthermore, when confronted with the facts, Prime Minister Alexandru Vaida-Voevod acknowledged that the American firm had submitted the best offer and that the position of the U.S. Legation was justified, but he argued that the commitment to Thomson-Houston had been undertaken by the preceding Iorga–Argetoianu cabinet.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ He was temporarily replacing Wilson, who was on leave.

³² United States Department of State, *FRUS, Diplomatic Papers, 1932*, doc. 379, Enclosure: “The American Chargé (Sussdorff) to the Rumanian Minister for Foreign Affairs (Voevod), Bucharest, August 6, 1932”, p. 516, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1932v02/d379> (accessed November 14, 2025).

³³ *Ibidem*, doc. 379, “The Chargé in Rumania (Sussdorff) to the Secretary of State, No. 932, Bucharest, August 17, 1932,” pp. 511–516, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1932v02/d379> (accessed November 15, 2025).

The American side did not accept this line of reasoning and continued to exert pressure. In this context, Vaida pledged to identify a solution and requested a short postponement - of a few days - of the submission of the American note of protest, a request to which the U.S. side agreed; he subsequently returned, however, with the conclusion that there were no mechanisms available to remedy the situation, given that the contract with the French company had already been signed.³⁴

Despite the pressure brought to bear by the American side, Washington came to the conclusion that the situation was no longer reversible once the contract with the French company had been signed. Nevertheless, the United States addressed a firm warning to Bucharest, underscoring that any repetition of such practices would very probably inflict serious harm on Romania's standing in American financial and business circles.³⁵ The depth of American frustration and discontent is clearly reflected in the fact that the U.S. Department of State authorized the head of the diplomatic mission in Bucharest, should a meeting with King Carol II take place in the near future, to inform the monarch discreetly of the U.S. government's position. Such a step was highly unusual and, precisely for that reason, underscores Washington's dissatisfaction and the extent of its frustration.³⁶

Against the backdrop of continued pressure from the United States, the Romanian side entered into discussions with representatives of the American firm GRS and pledged to award a number of future works as a means of compensating the losses incurred by the company as a result of the contract having been granted to the French competitor. This démarche met with partial success, in that Washington's vehemence diminished to some extent; nevertheless, the American side remained convinced that France - by virtue of the influence it exerted over Romania - continued to be favoured and to enjoy preferential treatment.³⁷

The tensions generated by the awarding of the contract to the French did not remain confined to the sphere of Romanian-American bilateral relations; they also reverberated within

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, doc. 380, "The Acting Secretary of State to the Minister in Rumania (Wilson), No. 259, Washington, August 24, 1932," pp. 517-518, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1932v02/d380> (accessed November 19, 2025).

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, doc. 381, "The Minister in Rumania (Wilson) to the Secretary of State, No. 964, Bucharest, October 14, 1932," pp. 518-520, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1932v02/d381> (accessed November 19, 2025).

Romania's domestic politics. Evidence of this can be found in the debates in the Romanian Parliament at the beginning of October 1932. On 4 October, during a sitting of the Chamber of Deputies, Grigore Iunian - former Minister of Justice in the government led by Maniu (1928–1930), at that time a deputy and vice-president of the Partidul Național Țărănesc took the floor and sharply criticized the Vaida government for accepting the French offer for railway signalling in preference to the American one, which was more advantageous and cheaper by four million lei.³⁸ In effect, the decision had wronged the state budget and could be likened to an act of betrayal.

Iunian stated explicitly that this decision was the result of French pressure exerted on the government through engineer Gaston Lerverve, the French technical adviser to C.F.R.³⁹ In effect, a prominent member of the political elite was acknowledging in open session precisely what those in government had endeavoured to deny in their exchanges with the Americans. His declaration is all the more significant given that he was still a member of the governing party, he had resigned from the party leadership only in those very days, in protest against other government policies, but at the time of his speech he was still regarded as an insider. The very fact that a high-ranking Romanian politician, known as a moderate nationalist, endorsed the interpretation of French interference indicates that the issue had become a matter of common knowledge in Bucharest. The opposition press, notably the newspaper "Universul", reported Iunian's statements, thereby amplifying the resonance of the scandal.⁴⁰

Concluding Remarks

From the broader perspective of Romanian interwar foreign policy, the 1932 conflict over the Fetești–Cernavodă railway signalling contract reflects, in a concentrated form, the structural position of a small state located at the junction of several great-power spheres of interest. After 1918, Romania's security architecture was built around its alliance with France and its participation in regional arrangements such as the Little Entente, which helped to preserve the Versailles borders but also entailed a significant degree of deference to the political and economic priorities of its main ally. At the same time, Bucharest sought to

³⁸ *Cuvântarea d-lui Gr. Iunian*, in "Universul", Bucharest, Year XLIX, no. 276, 7 October 1932, p. 7.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

cultivate economic ties with extra-European partners such as the United States and Great Britain, both as potential markets for exports and as alternative sources of credit and investment. In this context, the episode of 1932 makes visible the constraints and narrow margins of manoeuvre that characterised Romania's foreign policy in the economic field, even when its strategic orientation appeared firmly anchored in a pro-French, pro-Western trajectory.

The Thomson-Houston versus General Railway Signal affair offers a concrete illustration of the limits of autonomy for a financially dependent state. France, as Romania's principal creditor, used its influence to secure a major contract for a French company, in line with the practices of the period, when political leverage was frequently converted into commercial advantage. The American intervention, articulated in terms of equal treatment and fair competition, directly challenged this logic of quasi-reserved markets. Lacking the capacity to confront either power directly, the Romanian authorities opted for a strategy of constrained accommodation. They upheld the contract with the French firm, while simultaneously exploring compensatory formulas for the American side. The immediate diplomatic tension was thus defused, but at the price of confirming the extent to which economic decision-making in Bucharest was conditioned by external pressure.

Examined in detail, the case suggests that great-power influence in interwar Romania was exercised not only through political and military channels, but also, and sometimes primarily, through the economic sphere. The combination of indebtedness, alliance obligations and expectations of loyalty created a framework in which large infrastructure contracts could function as instruments of foreign policy as much as decisions of internal economic rationality. The Fetești-Cernavodă affair fits into a broader pattern in which Romanian governments, confronted with competing demands from stronger partners, often had to accept solutions that were less advantageous in strictly economic terms in order to preserve indispensable political support. From this point of view, the episode is less an exception than a revealing instance of a recurring type of constraint that marked relations between Bucharest and its main European interlocutors during the 1920s and 1930s.

The American reaction in 1932, expressed through firm démarches and an insistent appeal to contractual fairness, marks an early and noteworthy moment in the development of U.S. economic diplomacy towards Eastern Europe. Although Washington had neither a formal alliance with Romania nor direct security commitments in the region, it nevertheless intervened to defend the interests of an American company and to contest a practice it regarded as discriminatory. Even if the practical outcome was

limited, the dispute introduced into the bilateral dialogue the principle that American firms should enjoy conditions comparable to those of European competitors and signalled that the United States was not indifferent to the distribution of major commercial opportunities in the region. In retrospect, this episode may be seen as a modest but significant antecedent of the more active economic role the United States would assume in European affairs after 1945.

For the Romanian government, managing the crisis required a delicate balancing act. Faced with strong pressure from Paris and with the principled arguments advanced by Washington, the authorities in Bucharest sought to avoid a lasting deterioration of relations with either power. The attitudes of Vaida-Voevod and Grigore Gafencu, as reflected in their correspondence with American diplomats, testify to this difficult position: the language used is consistently respectful and acknowledges the awkwardness of the situation, while the assurances given that future opportunities would be identified for American companies reveal an awareness of the potential long-term value of closer ties with the United States. The compromise ultimately reached – the confirmation of the French contract combined with political and economic reassurances to the American side – prevented an open diplomatic rupture, but also reinforced, in American eyes, the perception of Romania's dependence on France and, domestically, may well have confirmed suspicions that major economic decisions were affected by opaque influences at the highest levels of the state.

The immediate impact on Romanian–American relations was limited. There was no break in relations and no durable cooling, yet both sides emerged from the affair with a clearer understanding of the parameters of their interaction. Romania learned that the United States was ready to react when it believed that its economic interests were being treated inequitably, and Washington gained a more precise sense of the constraints under which Romanian decision-makers operated.

What distinguishes the Fetești–Cernavodă affair is that, on this occasion, the challenge to established practices came not from a neighbouring state or a traditional European ally, but from an extra-European actor whose broader role in European affairs was still in formation. For this reason, the episode can reasonably be interpreted as an early indication of the gradual entry of the United States into the set of powers whose reactions Romanian policymakers could no longer ignore.

In this light, the Fetești–Cernavodă signalling contract dispute may be read as more than a minor episode in the history of railway modernisation. It offers a useful vantage point from which to observe the interplay between economic decisions and political

alignments and the dilemmas of a small state navigating among larger powers. For the historian of Romanian–American relations, it marks a moment at which expectations and limits were tested and clarified, anticipating, in modest form, the more complex and often tensioned exchanges that would characterise the bilateral relationship in the decades to come.

Conflict of interest

None to declare

Funding

No external funding was received

TENTATIVA BRITANICĂ DE APROPIERE DE U.R.S.S. ÎN TOAMNA LUI 1940 ȘI OBSERVAȚII, PE BAZA SURSELOR BRITANICE, DESPRE TEORIILE PRIVITOARE LA PROIECTELE SOVIETICE DE OFENSIVĂ ÎN VEST

Mihai Țurcanu*

Abstract

The British Attempt at Rapprochement with the USSR in the Autumn of 1940 and Observations, based on the British Sources on the Theories Concerning Soviet Plans for an Offensive in the West

In autumn 1940, the UK attempted to court the USSR to counter Axis influence, temporarily recognizing Soviet territorial gains (Baltics, Bessarabia, etc.) through Ambassador Stafford Cripps. He justified USSR's actions as defensive, arguing that the occupation of Eastern Poland and the Baltics aimed to preempt German expansion. The British proposal included de facto recognition of Soviet territorial acquisitions and post-war cooperation in exchange for USSR's neutrality. Stalin ignored the offer, prioritizing negotiations with Germany, culminating in Molotov's visit to Berlin (November 1940), where Hitler tried to lure the USSR into the Tripartite Pact.

Although historians like Suvorov and Meltiuhov argue the USSR planned a preventive offensive in 1941, British documents do not confirm this. The UK observed massive Soviet troop concentrations on the western border but interpreted them as defensive measures or intimidation, not invasion preparations. Intelligence on mobilizations was attributed to the need to counter a potential German aggression, not an offensive plan. Churchill even warned Stalin of the imminent German attack in April 1941, reflecting British confidence in the USSR's defensive stance.

Keywords: *British attempt, rapprochement, USSR, Cripps, Tripartite Pact, offensive plans, British sources, Soviet-German relations, defensive mobilization, Churchill.*

După o încercare eșuată de apropiere de U.R.S.S. în urma căderii Franței și care nu face obiectul studiului de față, britanicii au întreprins încă o tentativă de apropiere de sovietici, în contextul definit de încercarea lui Hitler de a atrage U.R.S.S. în Pactul tripartit și în război, contra Angliei.

La 15 octombrie 1940, în urma unei rezoluții a guvernului britanic prin care acesta a decis că ar fi fost avantajos ca, pe durata

* Scientific Researcher, Ph.D., History Institute of the National University of Moldova, mihai.turcanu@live.com

războiului, să recunoască *de facto* câștigurile teritoriale obținute de sovietici prin pactul Ribbentrop-Molotov, secretarul de stat britanic, Halifax, l-a instruit pe ambasadorul Angliei la Moscova – Cripps, să-i arate lui Stalin că Anglia era pregătită ca, la viitoarea conferință de pace să țină cont de dorințele și proiectele Uniunii Sovietice și că, până atunci, în relațiile sovieto-britanice, ea era pregătită să recunoască *de facto* acele anexări, inclusiv ocupația sovietică a teritoriilor din Moldova¹.

Studiind corespondența ambasadei britanice de la Moscova din această perioadă, se poate înțelege relativ ușor de ce a fost numit Cripps în calitate de ambasador la Moscova, el fiind într-adevăr atât de dispus a adopta fără rezervă retorica sovietică în privința situației internaționale, încât cu greu s-ar fi putut găsi probabil un om mai potrivit pentru sarcina de a căuta apropierea pozițiilor sovieto-britanice. Am putut vedea multe documente care trădau iritarea și chiar exasperarea Foreign Office-ului și a lui Churchill personal² față de insistența cu care Cripps a încercat și, într-o măsură semnificativă a reușit, să impună guvernului britanic punctul de vedere al celui sovietic, deși nu se poate spune că Londra nu era, în condițiile războiului contra Germaniei și, mai ales după 22 iunie 1941, dispusă să se lasă convinsă în acel sens. Cripps de pildă, îi transmitea în septembrie 1941 lui Eden că semnarea Pactului Ribbentrop-Molotov fusese, din perspectivă sovietică,

¹ Llewellyn Woodward, *British foreign policy in the Second world war*, vol.1, Londra, 1970, pp. 490-493.

² Astfel, la unul din nesfârșitele reproșuri ale lui Cripps cu privire la presupusa ineficiență sau reticență a guvernului britanic de a-i ajuta pe sovietici să reziste asaltului german, Churchill îi răspundea lui Cripps: „Simt o deplină înțelegere pentru dvs. în poziția dvs. dificilă și, de asemenea, pentru Rusia în agonia ei, însă ei nu au dreptul să ne reproșeze nimic. Și-au invitat singuri soarta asupra lor atunci când, prin pactul cu Ribbentrop, i-au dat lui Hitler liberă mână liberă în Polonia și au dat astfel start războiului. Ei înșiși au dat cu piciorul în ideea unui al doilea front eficient atunci când au asistat pasiv la distrugerea armatei franceze. Dacă, înainte de 22 iunie, s-ar fi consultat cu noi, multe aranjamente ar fi putut fi făcute pentru a oferi mai devreme ajutorul masiv pe care acum li-l trimitem sub formă de muniții. Totuși, până când Hitler nu i-a atacat, noi nu nici nu am știut dacă vor lupta ei și nici de partea cui vor fi ei până la urmă. Am fost singuri un întreg an, timp în care fiecare comunist din Anglia aflat la ordinele de la Moscova, a făcut tot posibilul să ne împiedice efortul de război. Dacă am fi fost invadați și distruși în iulie sau august 1940, sau dacă am fi fost înfrânți în acest an în lupta Atlanticului, ei ar fi rămas total indiferenți. Dacă s-ar fi mișcat atunci când Balcanii au fost atacați, multe lucruri ar fi putut fi realizate, dar ei i-au lăsat lui Hitler inițiativa de alegere de alegere a momentului și adversarilor. Mă lasă rece faptul că un guvern cu acesta ne acuză că că suntem dispuși să luptăm până la ultimul soldat rus. Dacă ei nutresc suspiciuni față de noi, aceasta este doar din cauza vinovăției și remușcării din inimile lor.”: Churchill către Cripps, nr. 47 din 28 octombrie 1941, The National Archives (în continuare T.N.A.), *Fond Foreign Office* (în continuare F.O.), 181, dosar 962/8.

îndreptățită: el nu considera anexarea jumătății de est a Poloniei drept demonstrație a implementării proiectelor imperialiste sovietice implementate în acord cu naziștii, ci, exact așa cum proclama propaganda sovietică, o dovadă a dorinței lui Stalin ca, prin ocuparea acelui teritoriu, să preîntâmpine acapararea sa de către nemți, întărindu-și în acest fel pozițiile pentru a putea evita atragerii U.R.S.S. în război; ocupația din 1940 a Țărilor Baltice, Cripps aproape că o justifica în fața lui Eden făcând trimitere la faptul că U.R.S.S. ar fi avut dreptul de a menține forțe armate în cele trei țări în baza Diktatelor ce le-au fost impuse, sub imperiul amenințării cu forța, în toamna lui 1939. Cauza războiului sovieto-finlandez Cripps o găsea în refuzul Finlandei de a satisface cerințele ultimative sovietice de teritorii. Despre anexarea teritoriilor moldovenești din iunie 1940, Cripps se declara „sigur” că ea nu avusese lor în înțelegere cu Hitler. Agresiunea contra României și a Finlandei, Cripps o pune și pe seama faptului că „nici un realist n-ar fi putut concepe ca acele țări să-și mențină, în 1940, o politică de neutralitate contra U.R.S.S.”, cu atât mai mult cu cât elitele politice din acele țări aveau o atitudine ostilă față de regimul sovietic. Despre politicile de genocid implementate de sovietici contra popoarelor anexate – execuții în masă, deportări ș.a., Cripps se rezuma la a arăta că sovieticii „...au întreprins imediat pași pentru a înlătura acele părți de populații despre care considerau că le-ar fi putut fi ostile. Ei nu voiau să-și vadă regiunile de frontieră populate de reprezentanții coloanei a cincea sau de alții pe care îi suspectau de ostilitate față de regimul sovietic”³.

Aici poate fi remarcat în treacăt faptul că situația din octombrie 1940 semăna foarte mult, pe plan internațional, cu cea din iunie-august 1939 când și nemții și britanicii căutau din răspuțeri să-i atragă pe sovietici de partea lor. În octombrie 1940, după semnarea Pactului Tripartit germano-italo-japonez și în contextul informațiilor despre eforturile sovietice de negociere a unui tratat de neagresiune cu japonezii, Cripps a venit cu sugestia ca britanicii să-i propună ei înșiși lui un tratat lui Stalin prin să se are pregătită să „recunoască *de facto*” câștigurile obținute de sovietici în urma Pactului Ribbentrop-Molotov⁴.

Deși Cabinetul lui Churchill era îngrijorat cu privire la modul în care relațiile sale cu guvernul polonez în exil ar fi putut fi afectate de o atare abordare a sovieticilor, dar mai ales de reacția pe care americanii – care pe atunci încă nu făceau mare deosebire între

³ Cripps către Eden, nr. 123 din 27 septembrie 1941, T.N.A., F.O.371, dosar 29491, f. 143-146.

⁴ Cripps către Foreign Office, nr. 865 din 13 octombrie 1940, T.N.A., F.O. 371, dosar 24845, f. 76.

agresiunea sovietică și cea nazistă - ar fi putut-o avea în această privință, Halifax a fost autorizat să-l instruiască pe Cripps să le remită sovieticilor un proiect de tratat prin care se arătau pregătiți să accepte starea de fapt instituită prin cuceririle sovietice din 1939-1940 până la viitoarea conferință de pace⁵, dar și să țină cont „pe baza unei asocieri prietenești”, la acea conferință, de poziția sovieticilor asupra problemei hotarelor postbelice, în schimbul promisiunii lui Stalin că va urma o politică de neutralitate binevoitoare față de ei Anglia, Turcia și Iran. Londra se declara, de asemenea, pregătită să livreze sovieticilor materialul de război de care Anglia se putea lipsi și să garanteze că U.R.S.S. nu va fi atacată dinspre sud, că industria petroliere de la Baku n-ar fi fost pusă în pericol prin Turcia sau Iran nici de forțele britanice și nici de vreun aliat prezent sau viitor al englezilor. Englezii le mai cereau sovieticilor să-și asume continuarea sprijinirii chinezilor contra japonezilor și proiectul de tratat mai prevedea posibilitatea unui tratat anglo-sovietic de neagresiune după modelul celui sovieto-nazist, iar britanicii le mai promiteau sovieticilor să nu intre în nici un fel de alianțe postbelice ce ar fi fost îndreptate contra U.R.S.S.⁶. Proiectul era însoțit de un mesaj neobișnuit de pompos și pretențios pentru stilul diplomației britanice și prin care englezii căutau a crea impresia că făceau acel demers nu fiindcă ar fi încercat cu tot dinadinsul să și-i atragă pe sovietici de partea lor, ci mai mult așa, pentru a putea înțelege care era de fapt atitudinea Moscovei ca să știe ce poziție să adopte față de ea la sfârșitul războiului. Desigur însă că realitatea era cu totul alta: britanicii știau că exact atunci sovieticii se aflau în negocieri cu nemții (ce aveau să culmineze cu vizita din noiembrie a lui Molotov la Berlin) în vederea aderării Moscovei la Tratatul tripartit și de aceea era evident că acele avansuri făcute de Londra aveau rolul de a ridica, în ochii lui Stalin, miza relațiilor sovieto-britanice.

Stalin avea să lase, pentru moment, acele propuneri fără răspuns⁷, Comisarul sovietic pentru afaceri externe - Molotov alegând să se deplaseze la Berlin și nici să nu-l primească pe Cripps în legătură cu acele probleme, acest rol fiindu-i încredințat

⁵ *Ibidem*, Extract from Cabinet Conclusions 270 (40) din 14 octombrie 1940; Extract from Cabinet Conclusions 271 (40) din 15 octombrie 1940.

⁶ *Ibidem*, Cripps către Foreign Office, nr. 912 din 22 octombrie 1940, f. 82; *Ibidem*, Cripps către Foreign Office, nr. 913 din 22 octombrie 1940, f. 83.

⁷ Răspunsul avea să fie comunicat într-o manieră mai curând incidentală britanicilor, abia la 1 februarie 1941, când Molotov i-a spus lui Cripps, printre altele, că guvernul sovietic fusese de părerea că documentul transmis lui Vișinski în octombrie 1940 nu putea servi drept bază a construirii relațiilor sovieto-britanice: Record of an interview between His Majesty's Ambassador and M. Molotov on February 1st, 1941, T.N.A., F.O. 371, dosar 29464, f. 20-26.

adjunctului lui Molotov - Vișinski, Cripps notând că vreme de o lună până la acea dată Molotov nu primise pe nimeni în afară de Schulenburg; britanicii au apreciat gestul lui Molotov ca pe un refuz⁸, iar faptul că detalii din demersul Londrei au ajuns să fie publicate în presa de stânga din Anglia⁹ a fost un semnal cu dublu înțeles transmis de sovietici nemților, anume în contextul vizitei lui Molotov la Berlin, tot așa cum negocierile trilaterale anglo-franco-sovietice din vara lui 1939 au folosit de Stalin pentru a obține cea mai bună posibilă înțelegere de la Hitler. Detaliile demersului britanic au ajuns să fie cunoscute lumii întregi, iar legația britanică de la Budapesta a consemnat faptul că ungurii notau cu interes „elasticitatea” principiilor britanice în lumina aparentei contradicții între declarația lui Halifax din 5 septembrie 1940 referitoare la rezultatele Diktatului de la Viena și oferta făcută sovieticilor¹⁰.

Cripps nota că deplasarea neașteptată a lui Molotov la Berlin era în general interpretată ca o nouă victorie a diplomației germane în contextul determinat de intențiile nemților de invazie a Balcanilor și de faptul că materializarea acelor intenții nu putea să însemne decât fie o ciocnire sovieto-germană, fie o sacrificare a intereselor sovietice în regiune în situația în care relațiile dintre nemți și sovietici se aflau de mai multe luni într-un declin marcat de rezultatele Diktatului de la Viena, de intrarea trupelor germane în România și Finlanda, de tratativele anevoioase asupra problemei controlului Gurilor Dunării, de cunoscuta iminență a aderării României și Ungariei la Pactul Tripartit, precum și de zisele intenții germane de invadare a Greciei – prin Bulgaria, pe care sovieticii o pretindeau ca parte a zonei lor de influență. Deși britanicii interpretau corect vizita lui Molotov la Berlin ca pe manifestarea prevalenței tendinței pro-Axă a conducerii sovietice, ei mai înțelegeau că acea tendință nu era una fundamentală, ci doar manifestarea aceluiași oportunism ca în august 1939, oportunism care însă, mai devreme sau mai târziu, era condamnat să ajungă la faliment, cu toate că Cripps recunoștea că, în acele circumstanțe pericolul cel mai are era că sovieticii și germanii ar fi putut găsi identifica o formulă de colaborare în vederea împărțirii sferelor de influență de Balcani, Turcia (prin implementarea unui acord de control comun al Strâmtoarelor) și Iran și a continuării colaborării sovieto-germane în acele regiuni, în detrimentul intereselor britanice. Cu toate acestea, se poate spune că britanicii au supraestimat capacitatea de flexibilitate și puterea lui Hitler de a-și

⁸ Cripps către Foreign Office, nr. 984 din 11 noiembrie, 1940, T.N.A., F.O. 371, d. 24848, f. 189.

⁹ *Ibidem*, Foreign Office către Cripps, nr. 780 din 13 noiembrie 1940, f. 201.

¹⁰ *Ibidem*, O'Malley către Foreign Office, nr. 525 din 18 noiembrie 1940, f. 216.

controla orgoliul în acele circumstanțe, și anume această capacitate și putere a fost ceea ce i-a lipsit dictatorului german pentru a putea ajunge la acele înțelegeri pe care britanicii le considerau atât de probabile, încât studiau chiar și posibilitatea transmiterii unui avertisment categoric sovieticilor în sensul semnalării cât se poate de clare a intenției de a le declara război dacă ei s-ar fi alăturat nemților în vreo acțiune agresivă contra turcilor¹¹, conducerea Foreign Office-ului pronunțându-se pentru anunțarea în acest sens a Comitetului Șefilor de Stat Major¹².

Pe de altă parte, britanicii își rezervau, ca de obicei, o marjă de flexibilitate remarcabilă în raport cu sovieticii, documentele legațiilor lor de la Moscova și Ankara demonstrând că, în încercarea de a ridica miza, britanicii erau pregătiți a le declara sovieticilor că ar fi fost dispuși ca, la viitoarea conferință de pace, să accepte discutarea modificării statutului Strâmtoarelor¹³, dar, iarăși ca de obicei, ei erau suficient de prevăzători pentru a cere avizul turcilor mai înainte de a face sovieticilor o atare declarație¹⁴. Turcii, la rândul lor, au respins din nou (ca și în vara lui 1940) ideea cu argumentul destul de solid, de altfel, că, dacă Anglia și Turcia ar fi făcut o asemenea promisiune sovieticilor, aceasta ar fi dar startul unei competiții în acest sens cu Axa, competiție în care întrucât Hitler nu dădea de la el, ar fi putut mereu oferi mai multe sovieticilor și ar fi avut ultimul cuvânt¹⁵.

Se poate spune, în legătură cu acest episod, că în acea perioadă, în rândul britanicilor s-a întărit și mai mult percepția conform căreia orice încercare de conciliere sau menajare a intereselor sovietice era, în pofida logicii și practicii obișnuite a relațiilor internaționale – irațională, căci avea de fiecare dată rezultat opus celui scontat, sovieticii interpretând asemenea gesturi drept dovezi de slăbiciune și oportunități de întărire a pozițiilor lor în raport cu englezii, dar și cu nemții. Am arătat că, atunci când în martie 1940 englezii și francezii au început să studieze la modul serios posibilitatea bombardării regiunii petroliere de la Baku, sovieticii, aflând de acele proiecte, au făcut avansuri în vederea îmbunătățirii relațiilor sovieto-britanice pe calea semnării unui

¹¹ Cripps către Foreign Office, nr. 976 din 10 noiembrie 1940 și adnotările la aceasta ale lui Sargent (12 noiembrie), Cadogan (12 noiembrie) și Halifax (13 noiembrie), T.N.A., F.O. 371, dosar 24852, f. 209-213.

¹² *Ibidem*, Sargent către Col. L.C. Hollis (War Cabinet Offices), f. 214.

¹³ Halifax către Cripps, nr. 735 din 2 noiembrie 1940, T.N.A., F.O. 418, dosar 177. f. 113.

¹⁴ *Ibidem*, f. 114. Halifax către Knatchbull-Hugessen, nr. 1174 din 2 noiembrie 1940.

¹⁵ *Ibidem*, f. 114-115. Knatchbull-Hugessen către Halifax, nr. 1415 și 1435 din 2 și 6 noiembrie 1940.

acord comercial, ceea ce a și dus la numirea lui Cripps la Moscova. Reieșind anume din astfel considerente, Cripps recomanda ca R.A.F.-ul să acorde „o atenție deosebită” Berlinului în perioada vizitei lui Molotov, anticipând că o atare atenție ar fi avut „un efect benefic asupra atitudinii guvernului sovietic”¹⁶; se poate spune că, Cripps nu s-a înșelat, fiind cunoscut în istoriografie faptul că nemții au trebuit să-l invite pe Molotov într-un buncăr pentru a-i explica, în timpul unui raid aerian britanic, cât de aproape de distrugere era Anglia.

La mai puțin de două săptămâni de la tratativele purtate de Molotov la Berlin, britanicii au ajuns să fie siguri de eșecul acestora ei consemnând faptul că, chiar și fără acordul lui Hitler, sovieticii l-au trimis în Bulgaria la 25 noiembrie pe diplomatul Arkadii Sobolev cu misiunea de a-l convinge pe regele Boris să accepte garanțiile sovietice de securitate sub forma unui tratat de asistență mutuală, propunere însoțită de mesajul recunoașterii pretențiilor teritoriale bulgare contra Greciei și Turciei, iar pretextul folosit de sovietici pentru acel pas a fost o presupusă amenințare a turcilor la adresa Bulgariei. Cripps nota însă că, având în vedere prezența trupelor germane în România, dar și ostilitatea elitelor bulgare față de comunism, bulgarii au refuzat¹⁷.

Documentele românești din aceeași perioadă consemnează și ele că efortul Angliei de a separa Germania de U.R.S.S. care a culminat, notau destul de precis sursele românești, cu propunerea engleză de a recunoaște *de facto* anexarea Țărilor Baltice, de a garanta participarea U.R.S.S. la tratatul de pace de după război și de a-i asigura pe sovietici că Londra nu se va angaja nicicând în vreun război contra lor, a fost „zadarnic”¹⁸. Pe de altă parte și în aceeași perioadă, românii manifestau tendința de a supraestima gravitatea situației Angliei, documentele Președinției Consiliului de Miniștri consemnând că la mijlocul lui noiembrie 1940, industria britanică de război ar fi fost distrusă în proporție de 40%, iar flota și aviația engleză ar fi suferit „pierderi greu de înlocuit”, în condițiile afectării bazei industriale și a faptului că ajutorul american ar fi fost „încă neînsemnat”¹⁹, iar în altă parte, aceleași surse consemnează

¹⁶ *Ibidem*, f. 218. Cripps către Foreign Office, nr. 980 din 11 noiembrie 1940.

¹⁷ Cripps către Foreign Office, nr. 1096 din 11 decembrie 1940, T.N.A., F.O. 371, dosar 24853, f. 47.

¹⁸ Sinteza săptămânii din 11-18 noiembrie 1940 a informațiilor politice pregătită pentru P.C.M., A.N.I.C., Fond *Președinția Consiliului de Miniștri* - Ion Antonescu, inv. 764, v. 33/1940, f. 213-214.

¹⁹ *Ibidem*, f. 233. Sinteza săptămânii din 11-18 noiembrie 1940 a informațiilor militare pregătită pentru P.C.M.

că Anglia ar fi fost „neputincioasă” în fața Axei²⁰, fiind eliminată din Europa și cu populația într-o stare de spirit „zdruncinată”²¹. În realitate însă Bătălia pentru Anglia era deja pierdută de nemți la acea dată, iar situația internațională se schimba încet, dar sigur, în favoarea Londrei, diplomații căreia concluzionau corect la începutul lui decembrie că vizita lui Molotov la Berlin se încheiase cu un eșec pentru proiectele germanilor, iar sovieticii nu acceptaseră să-și subordoneze politicii Berlinului propriile interese, situație în care Halifax se aștepta ca sovieticii să preia inițiativa în sensul identificării modalităților de apropiere a relațiilor anglo-sovietice²².

Tot greșit a apreciat însărcinatul cu afaceri al României în Anglia, Florescu, și reacția negativă a britanicilor față de problema participării sovietice în (actualizata) Comisie europeană a Dunării, considerând-o drept dovadă a „faptului cunoscut că cercurile guvernamentale de aci sunt potrivnice unei prea mari întăriri a pozițiunii sovietice”, în timp ce ea nu era de fapt decât o dovadă a îngrijorării britanice cu privire la participarea sovieticilor într-un organism internațional ce funcționa în Europa ocupată și sub auspiciile Germaniei, cu toate consecințele politico-diplomatice ce decurgeau din acel pas și conferea legitimitate aranjamentelor internaționale impuse de nemți. Poate fi remarcat aici că britanicii au căutat modalități de a exploata disensiunile sovieto-germane referitoare la controlul Gurilor Dunării. Cripps a considerat că ele ofereau oportunități de realizare a mult-urmăritului obiectiv britanic de apropiere a pozițiilor turco-sovietice în privința Strâmților, ambasadorul Angliei la Moscova propunând ca, în anticiparea înfăptuirii unui control sovietic asupra Deltei, turcilor să li se propună ideea unui acord turco-sovietic prin care sovieticii ar fi garantat consultarea turcilor referitor la accesul în Marea Neagră via Dunărea, a altor vase decât cele sovietice sau românești, iar turcii la rândul lor, să se angajeze a-i consulta pe sovietici referitor la accesul în Marea Neagră, prin Strâmători, a oricăror altor vase decât cele turcești²³. În orice caz, se pare că acea propunere n-a fost nicicând înaintată turcilor, parțial fiindcă britanicii aveau îndoieli întemeiate

²⁰ *Ibidem*, f. 286. Sinteza săptămânii din 18-24 noiembrie 1940 a informațiilor politice pregătită pentru P.C.M.

²¹ *Ibidem*, f. 298. Sinteza informativă și contra-informativă a perioadei 22-25 noiembrie 1940 pregătită pentru P.C.M.

²² Foreign Office către Cripps, nr. 841 din 2 decembrie 1940, T.N.A., F.O. 371, dosar 24848, f. 352. La 25 noiembrie, Halifax a atenționat Cabinetul de război că din informațiile de care dispunea Foreign Office-ul reieșea că „Hitler și Molotov n-au reușit să rezolve prea multe în cadrul Conferinței lor de la Berlin”: Extract from War Cabinet Conclusions nr. 295 (40) din 25 noiembrie 1940, T.N.A., F.O. 371, dosar 24852, f. 233.

²³ Cripps către Halifax, nr. 960 din 3 noiembrie 1940, T.N.A., F.O. 418, dosar 177, f. 114.

cu privire la capacitatea sovieticilor de a-și impune controlul exclusiv asupra Deltei, iar parțial fiindcă ei primiseră deja în acea perioadă semnale clare de la turci că aceștia nu consimțeau să discute statutul Strâmtorilor²⁴.

Aici pot fi adăugate câteva observații fragmentare, reieșind din sursele britanice, referitor la dezbaterile istoriografică despre intențiile militare sovietice în raport cu țările din vest, dezbateri lansată de V. Suvorov și alimentată cel mai mult de nivelul încă foarte înalt de secretizare a documentelor sovietice privitoare la planificarea militară, dar și de faptul că, din documentele cunoscute, alți istorici ruși, precum Mihail Meltiuhov²⁵ au demonstrat că U.R.S.S. avea planuri militare ofensive, inclusiv în mai 1941, care prevedeau atacuri-surpriză împotriva Germaniei în momentul în care aceasta era încă în faza de mobilizare. Pe baza cărui plan, concluzionează Meltiuhov (alăturându-se, în acest sens, opiniei lui Suvorov), Kremlinul a ordonat mobilizarea discretă a rezerviștilor sub pretextul „exercițiilor militare”, precum și concentrarea trupelor aproape de graniță sub acoperirea manevrelor de vară; în iunie 1941, aproape 80% din forțele sovietice erau poziționate în regiunile de vest, gata să treacă la ofensivă; totuși, după Meltiuhov (părerea căruia și în această privință coincide cu cea a lui Suvorov), planurile sovietice au fost zădărnicate de invazia germană din 22 iunie, care a lovit înainte ca Armata Roșie să-și fi putut finaliza desfășurarea planificată. Faptul că Antonescu credea, sau voia să lase să creadă, că sovieticii pregăteau un atac contra României și Germaniei este documentat în repetate rânduri atât în surse germane, cât și românești și britanice și la care am făcut trimitere și până acum. Halifax raporta, de pildă, de la Washington, o conversație a lui Antonescu cu ministrul american de la București, M. Gunther, în care conducătorul român „acuza vehement” concentrările militare sovietice și încălcările repetate ale spațiului aerian de avioanele de luptă ale U.R.S.S.²⁶. Către începutul lui mai, serviciile românești de spionaj și informații se pare că aveau mari îndoieli în această privință, notând că „Uniunea Sovietică continuă a face eforturi considerabile, în vederea unei cât mai bune pregătiri de război. Toată activitatea și lucrările fără nici o legătură cu pregătirea națională ar fi fost trecute pe planul al doilea” și că măsurile militare sovietice păreau a indica pregătirea de a face față oricărei

²⁴ *Ibidem*, f. 115. Halifax către Knatchbull-Hugessen, nr. 1198 din 7 noiembrie 1940.

²⁵ Vezi capitolul „Советское военное планирование в 1940-1941 гг.” din M. Мельтюхов, *Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу: 1939-1941*, Москва, 2000.

²⁶ Halifax către Foreign Office, nr. 2771 MASS din 15 iunie 1941, T.N.A., F.O. 371, dosar 29483, f. 10.

eventualități și, cu toate că acea sursă aprecia atitudinea sovietică ca fiind mai degrabă defensivă, totuși ea consemna că „totalul și dispozitivul forțelor din Basarabia, Bucovina de nord și împrejurările imediat apropiate, îi permite [U.R.S.S.] să treacă cu ușurință și în timp relativ scurt, de la atitudinea defensivă de astăzi, la atac”²⁷. S.S.I. concluziona (neconcludent) la sfârșitul lui mai că „măsurile militare luate de soviete par a se apropia de punctul culminant, ele putând face față atât unei situații defensive, cât și unei eventuale acțiuni ofensive la momentul oportun”²⁸.

Ce spun, în această privință, documentele diplomatice britanice referitor la relațiile anglo-sovietice și pe care am putut să le cercetez? Pe scurt, din ceea ce am văzut în ele nu rezultă că sovieticii ar fi avut intenția de a ataca Germania și România în acele luni. Britanicii consemnau unele informații interesante ce pot fi puse în legătură cu această problemă: de pildă, în repetate rânduri era subliniat faptul că, spre deosebire de conducerea politică, în rândurile militarilor sovietici putea fi observat un sentiment de pronunțată ostilitate față de Axă²⁹, și în special Germania³⁰. Însă, în general, nu am putut vedea documente din care să rezulte că britanicii ar fi luat în serios posibilitatea unui atac sovietic contra Germaniei și României într-un interval de timp previzibil după 22 iunie 1941, dimpotrivă: ei erau practic siguri că sovieticii erau dispuși să facă tot ce puteau pentru a evita, sau cel puțin amâna, confruntarea cu sovieticii. Desigur, se poate observa că o dorință de a amâna confruntarea cu germanii nu este deloc incompatibilă cu concluziile lui Suvorov sau Meltiuhov, dimpotrivă. Însă revin la observația că, din perspectiva surselor britanice, nu reiese că sovieticii ar fi intenționat să atace Germania sau România într-un viitor apropiat după 22 iunie 1941 și consider observația importantă în lumina lucrurilor pe care am reușit să le cunosc și să le înțeleg despre aceste surse și în special a faptului că informațiile analizate de guvernul britanic se bazau pe o rețea extrem de vastă, variată și specializată de surse. Îmi este greu să-mi imaginez că o aprobare definitivă de către Stalin a unui plan de atac contra nemților și

²⁷ S.S.I., Sinteza informativă săptămânală. Informațiuni militare pe intervalul 28 aprilie - 4 mai 1941; Extras din raportul Biroului 1 de informații al Secției II a Statului Major, (nedatat, însă rezultă a fi de la începutul lui mai-sfârșitul lui aprilie); E. Cristescu către M. Antonescu, nedatată, probabil din aceeași perioadă în A.N.I.C., *Fond PCM-Ion Antonescu*, inv. 764, v. 376/1940, f. 42-46.

²⁸ S.S.I., Sinteza informativă săptămânală. Informațiuni militare pe intervalul de la 19-26 mai 1941. U.R.S.S., A.N.I.C., fond PCM - Ion Antonescu, inv. 764, v. 376/1941, f. 37-38.

²⁹ War Office către atașatul militar britanic la Londra, cypher M.I.2.b din 2 ianuarie 1941, T.N.A., F.O. 371, dosar 29479, f. 2.

³⁰ Atașatul militar britanic de la Moscova către War Office, nr. 2153 din 6 ianuarie 1941, T.N.A., W.O. 208, dosar 1758, f. 8 A.

pregătirea pentru o asemenea eventualitate sau chiar și contemplarea cât de cât serioasă de către conducerea sovietică a unei acțiuni de o asemenea anvergură, cu o asemenea miză și de o importanță crucială chiar pentru britanici, ar fi putut trece neobservate de către ministerele și agențiile guvernului de la Londra, care, în afară de rețeaua de surse la care m-am referit, aveau o capacitate foarte înaltă de receptare a tuturor informațiilor din acele surse, de filtrare, precum și de captare și urmărire în dinamică a celor veridice și cu adevărat importante.

Din studiul documentelor britanice din epocă se vede clar că toate evenimentele importante din perioada de referință³¹ au fost anticipate, înțelese corect și consemnate cu mare precizie de britanici chiar și în lipsa dovezilor directe: astfel, de pildă, fără să aibă la îndemână planurile germane, britanicii au anticipat iminența atacului german contra U.R.S.S.; fără să vadă protocolul adițional secret al Pactului Ribbentrop-Molotov, ei îi cunoșteau destul de precis conținutul; fără să aibă acces la corespondența diplomatică sovieto-germană din primăvara și vara lui 1939 ei au înțeles, către sfârșitul acelei perioade, că semnarea acordului sovieto-german era iminentă; fără să vadă stenogramele tratativelor lui Molotov cu Hitler și Ribbentrop de la Berlin din noiembrie 1940, ei au putut concluziona, la mai puțin de două săptămâni de la acestea, că ele s-au încheiat cu un eșec: fără să vadă planurile militare germane și documentele lui Antonescu, ei știau despre intrarea trupelor regulate germane în România chiar și până la sosirea lor și lista acestor performanțe poate continua. Performanțele respective erau reușite de britanici în primul rând anume datorită multitudinii de informații la care aveau acces și pe care agențiile guvernamentale britanice (care erau, în aceste privințe, angajate într-un permanent schimb de informații între ele) aveau, în al doilea rând, capacitatea și profesionalismul necesar pentru a le analiza, selecta, filtra și pune cap-la-cap într-un mod corect din care să rezulte tablouri și concluzii corespunzătoare realității. Este posibil să mă înșel și poate ca, în pofida capacității lor extraordinare de receptare corectă a realității, britanicii să nu fi înțeles intențiile sovietice în privințele aici discutate, dacă presupunem un nivel și mai extraordinar de iscusință a sovieticilor în camuflarea lor. Consider exclus, de asemenea, ca ele să-mi fi scăpat, întrucât am analizat un număr suficient de documente interne ale Foreign Office vizând cele mai sensibile aspecte ale relațiilor sovieto-britanice din acea perioadă și analizate la un nivel foarte înalt și care aveau mereu în prim-planul

³¹ Această concluzie se aplică mai puțin în ce privește evenimentele în care factori arbitrari sau cu totul imprevizibili le-au decis, cum a fost de exemplu căderea Franței.

atenției lor toate aspectele suficient de importante să influențeze zisele relații, iar printre acestea din urmă nu s-au regăsit niciun fel de proiecte ofensive sovietice și îmi vine greu să cred că dacă ele într-adevăr ar fi fost iminente, nu s-ar fi numărat acolo. Având în vedere amploarea presupuselor intenții și faptul că britanicii înșiși urmăreau cu cea mai mare atenție cele mai mici detalii ce ar fi putut semnala orice modificare în atitudinea sovietică față de U.R.S.S., îmi pare cu totul improbabil că englezilor le-ar fi putut scăpa masa critică de informații pe baza cărora ei să fi putut ajunge măcar a bănui posibilitatea existenței unor astfel de intenții serioase. Sigur că britanicii ar fi fost chiar prea bucuroși să le poată constata, însă din documentele pe care le cunosc, nu se poate spune că ei le-au constatat. În atenția lor au ajuns unele informații de acest fel, însă, din câte cunosc, ele erau fie izolate, fie sursele nu erau considerate a fi de încredere, astfel nu cunosc ca ele să fi ajuns a fi considerate de britanici drept indicii serioase ale unor intenții agresive sovietice contra U.R.S.S., în acele circumstanțe. Astfel, Foreign Office-ul nota informații raportate de O'Malley de la Budapesta cum că nemții s-ar fi așteptat la un atac german, dar le cataloga drept „tentative străvezii” ale nemților de justificare prevenită a propriilor intenții agresive în Balcani³²: dimpotrivă, britanicii notau exact în acele zile că „principiul călăuzitor al politicii sovietice era să evite război cu Germania și pare a fi foarte probabil că sovieticii ar fi dispuși să lupte doar dacă nemții invadeau teritoriul lor”³³. Sau Foreign Office-ul îi cerea lui Hoare să-și expună punctul de vedere referitor la concentrările militare sovietice din regiunile militare Kiev și Odesa pe care britanicii le urmăreau începând cu noiembrie 1940 și care în ianuarie ajunseseră la 35 divizii infanterie, 4 divizii cavalerie, 7 divizii de tancuri, forțe pe care britanicii le considerau mult prea numeroase pentru scopuri defensive în acea perioadă a anului³⁴, iar War Office-ul consemna că respectiva concentrare de forțe era „ciudat de asemănătoare” cu cea care a precedat anexările teritoriilor moldovenești din iunie 1940³⁵. Serviciile de informații britanice concluzionau în ianuarie 1941, analizând amplasamentul trupelor sovietice, inclusiv concentrările masive de trupe în regiunile militare Kiev și Odesa, că „este la moment destul de sigur faptul că Uniunea Sovietică nu-și dorește la moment un război cu Germania

³² Adnotarea lui Maclean din 10 ianuarie 1941 la O'Malley către Foreign Office, nr. 9 din 4 ianuarie 1941, T.N.A., F.O. 371, dosar 29479, f. 9.

³³ *Ibidem.*, f. 15-16. Adnotarea lui Maclean din 11 ianuarie 1941 la Craigie (ambasadorul britanic în Japonia) către Foreign Office, nr. 157 din 4 decembrie 1940.

³⁴ *Ibidem.*, f. 22. Foreign Office către Hoare, nr. 53 din 13 ianuarie 1941.

³⁵ *Ibidem.*, f. 30. War Office către atașatul militar britanic la Moscova, cipher M.I.2.(b.) din 19 ianuarie 1941.

și că, în fapt, este pregătită să meargă foarte departe pentru a-l evita... este greu de imaginat o situație în care Uniunea Sovietică ar trece la atac, afară decât dacă Germania s-ar fi angajat în acțiuni în altă parte într-atât de serios încât Stalin și Statul Major Roșu ar fi considerat că o ofensivă ar fi avut succes sigur. Întrucât posibilitatea angajării unei mari părți a forțelor germane în partea de vest a continentului este, actualmente, foarte îndepărtată, o atare situație ar putea surveni doar în urma unei ofensive germane majore prin Balcani în direcția Iranului și Irakului și prin Siria și Palestina – în direcția Egiptului și a Canalului de Suez”; într-o atare situație ipotetică, britanicii îi vedeau pe sovietici capabili să caute a profita de flancul german descoperit și să forțeze o ocupație militară a Moldovei de vest, dar considerau exclusă o intervenție sovietică contra nemților în eventualitatea în care aceștia și-ar fi limitat acțiunea la un obiectiv mai apropiat, cum era controlul asupra Strâmtorilor³⁶.

Faptul că sovieticii se pregăteau de o posibilă confruntare cu germanii era evident, dar dacă britanicii consemnau numeroase informații și indicii care sugerau pregătirea unei invazii germane și care se întâlnesc foarte des în documentele Foreign Office și War Office mai ales începând cu primăvara lui 1941, atunci referitor la indiciile de manifestare a intențiilor agresive sovietice în raport cu Germania și România sursele britanice sunt foarte sărace, deși ele notau informații cu caracter mai curând general, ca de pildă cele ce circulau în rândurile diplomaților de la Moscova cum că „politica sovieticilor era aceea de a amâna conflictul atât cât puteau”, timp în care „se înarmau până în dinți” fiind „un secret știut de toată lumea” contra cui aveau loc respectivele pregătiri³⁷. Pe de altă parte, în martie-aprilie 1941, britanicii aveau deja informații despre declarații ale conducătorilor politici germani de cel mai înalt rang, de pildă făcute de Hitler - prințului iugoslav Paul³⁸, sau de Goering - diplomatului japonez Matsuoka, sau de Neubacher - lui Mihai Antonescu³⁹, precum că Germania intenționa să invadeze Rusia sovietică⁴⁰.

Absolut niciun fel de informații din această categorie n-am

³⁶ M.I.2.(b), The strategy of the Red Army in a War against Germany, 27 ianuarie 1941, T.N.A., W.O. 208, d. 1758.

³⁷ Minuta lui E. Warner (Northern Department) din 18 martie 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29479, f. 53.

³⁸ *Ibidem*, Campbell (Belgrad) către legația britanică de la Atena, nr. 253 din 30 martie 1941, f. 59; *Ibidem*, f. 111. Palairer către Foreign Office, nr. 639 din 5 aprilie 1941.

³⁹ *Ibidem*, f. 66. Halifax către Foreign Office, nr. 1436 din 2 aprilie 1941.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 63. Knatchbull-Hugessen către Foreign Office, nr. 756 din 1 aprilie 1941.

putut identifica în sursele britanice referitoare la relațiile sovieto-germane, ceea ce înseamnă că fie sovieticii nu numai că erau incomparabil mai profesioniști decât nemții, dar erau și capabili să păstreze un secret absolut asupra intențiilor lor chiar și printre diplomații și militarii lor, ceea ce, pentru oricine a studiat modul în care lucra diplomația europeană și internațională a acelei perioade, consider că ar fi ceva foarte greu de crezut; fie, ceea ce îmi pare a fi mai probabil, planurile militare sovietice care prevedeau acțiuni militare ofensive contra nemților erau departe de a fi de actualitate la acea dată. În schimb, despre pregătirile militare germane britanicii aveau informații atât de multe și atât de precise și pe baza cărora puteau concluziona cu atâta fermitate despre intențiile nemților în raport cu sovieticii, încât Churchill se simțea în măsură să întreprindă pasul extraordinar de a-i trimite lui Stalin înștiințări personale în aceste privințe încă din aprilie 1941⁴¹.

În contextul invaziei germane a Iugoslaviei, sursele de la Moscova, inclusiv atașatul militar, raportau o „mobilizare în liniște și fără publicarea de directive oficiale”, mobilizare a cărei amploare era imposibil de determinat, dar despre care se puteau face unele estimări pe baza numărului celor mobilizați și a constatării că erau mobilizați atât rezerviști trecuți de 30 de ani, cât și tineri născuți în 1921⁴². Tot așa, Cripps consemna că asumarea, în acele condiții, de către Stalin a rolului de premier semnala că U.R.S.S. nu putea să-și asume o politică aparent slabă; tot Cripps semnala existența zvonurilor, „probabil bine întemeiate”, cu privire la propaganda neoficială sovietică, din interiorul U.R.S.S., îndreptată contra nemților și anticipând războiul cu aceștia⁴³, atașatul militar la Moscova notând însă că acele pregătiri, în cadrul cărora populația civilă era „muncită până la extremă în vederea producerii materialului de război, iar armata muncea și ea din greu pentru a-și spori eficiența” erau mărturie a realității că „deși faptul că principalul pericol era reprezentat de Germania nu era niciodată declarat, fiecare copil știe pentru ce se făceau acele pregătiri”; aceste constatări nu se refereau însă la unele presupuse intenții ofensive sovietice, ci la convingerea britanicilor că U.R.S.S. nu intenționa să capituleze în fața amenințării germane sau a unor cerințe ultimative ale nemților, cum erau cele ce se vehiculau repetat în acea perioadă și care anticipau cedarea fără luptă, de către sovietici, a Ucrainei,

⁴¹ *Ibidem*, Churchill către Stalin (în Churchill către Cripps, F.O. No. 278 din 3 aprilie 1941), f. 84.

⁴² *Ibidem*, f. 118. Knatchbull-Hugessen către Foreign Office, nr. 818 din 11 aprilie 1941; *Ibidem*, f. 119. Atașatul militar britanic la Moscova, către War Office, 38 ciphers din 11 aprilie 1941, f. 119.

⁴³ Cripps către Eden, nr. 123 din 27 septembrie 1941, T.N.A., F.O. 371, dosar 29479, f. 143-146.

Caucazului sau instituirea controlului german asupra producției agricole și industriale sovietice (deși în această din urmă privință părerile britanicilor erau împărțite, unii considerând că sovieticii, pentru a evita războiul, ar fi fost dispuși să accepte unele cedări)⁴⁴. Dincolo de aceasta, respectivele informații nu reprezentau decât o fărâmă raportat la numărul total de știri și date care ajungeau la britanici și pe care aceștia le analizau despre intențiile germane în raport cu U.R.S.S. și nici nu se poate spune că britanicii de la Moscova n-ar fi preferat să fi putut raporta informații asemănătoare și despre sovietici, Cripps tânguindu-se, în zilele invaziei germane a Iugoslaviei, că atunci cât nemții erau prinși în Balcani, „era momentul ca sovieticii să treacă la acțiune în scopul de a preveni un atac direct asupra frontierelor lor. Dacă șansa este ratată ei se vor expune presiunii forțelor germane nedivizate. Acum este momentul critic pentru guvernul sovietic”⁴⁵.

Către mijlocul lui iunie britanicii aveau deja atât de multe informații precise și erau într-atât de siguri despre iminența unui atac german, încât ei s-au aventurat până într-acolo încât să le propună sovieticilor trimiterea, atunci când conflictul s-ar fi declanșat, a unor misiuni de asistență militară și economică⁴⁶ și le-au cerut Statelor Unite să prevadă unele posibilități de sprijinire economică a U.R.S.S. în acea eventualitate⁴⁷. Pe de altă parte, din toate informațiile pe care le aveau despre intențiile și organizările militare sovietice, conducerea Foreign Office-ului nota că „este de neconceput ca, având în vedere modul strict defensiv, în care armata rusă este constituită, Hitler să o considere drept o amenințare pentru flancul său din Europa de est...”⁴⁸. E drept, din documentele britanice nu rezultă, pe de altă parte, că sovieticii n-ar fi luat în calcul, într-o perspectivă mai îndepărtată, un atac contra nemților, dimpotrivă: faptul că sovieticii se întăreau în permanență și în ritm accelerat din punct de vedere militar și potențialul pericol pe care forțele sovietice în continuă expansiune îl reprezentau a fost ceea ce, după Cripps, l-a făcut pe Hitler să atace fără nici un avertisment. Nu dorința, sublinia Cripps, de a acapara cât mai multe resurse de la sovietici a fost țelul urmărit de Hitler prin declanșarea campaniei contra U.R.S.S., căci sovieticii și așa le puneau nemților la dispoziție acele resurse pe bază comercială și

⁴⁴ Atașatul militar britanic la Moscova către War Office, nr. 2152 din 6 ianuarie 1941, T.N.A. W.O. 208, dosar 1758.

⁴⁵ Cripps către Foreign Office, nr. 384 din 19 aprilie 1941, T.N.A., F.O. 371, dosar 29479, f. 150 end.

⁴⁶ Eden către Cripps, nr. 83 din 13 iunie 1941, T.N.A., F.O. 371, dosar 29482, f. 94.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 96. Foreign Office către Halifax, nr. 3291 din 14 iunie 1941.

⁴⁸ Minutele lui Eden, Cadogan și Sargent din 10 iunie 1941, T.N.A., F.O. 371, dosar 29483, f. 25-26.

dacă Hitler ar fi vrut și mai multe resurse, n-ar fi avut decât să le ceară și, în acele condiții el le-ar fi primit de la sovietici, cu excepția situației dacă respectivele solicitări ar fi presupus sacrificarea posibilității ca U.R.S.S. să poată urma o politică externă complet independentă, sprijinită de o forță militară pe măsura acelei sarcini. Această logică îi făcea pe sovietici să fie siguri că atacul german n-ar fi venit în lipsa unor prealabile presiuni, amenințări și cerințe premergătoare ultimative în termen imposibil de îndeplinit pentru U.R.S.S. „Adevăratul obiectiv al lui Hitler, sublinia Cripps, a fost acela de a zdrobi forțele sovietice mai înainte ca acestea să ajungă suficient de puternice pentru a-l zdrobi pe el și pentru îndeplinirea acestui obiectiv un atac neanunțat era cea mai bună opțiune”⁴⁹. Aceasta desigur că „rimează” foarte bine cu tezele lui Suvorov, dar nu reprezintă o dovadă a lor.

Conflict de interese

Autorul declară că nu există niciun conflict de interese în legătură cu publicarea acestui articol.

Finanțare

Studiu realizat în cadrul proiectului PN-IV-P8-8.3-ROMD-2023-0134 – Trasee și convergențe naționale și culturale: Transilvania și Basarabia, finanțat de Ministerul Cercetării, Inovării și Digitalizării, CNCS – UEFISCDI, în cadrul PNCDI IV.

⁴⁹ Cripps către Eden, nr. 12 din 27 septembrie 1941, T.N.A., F.O. 371, dosar 29482, f. 143-146.

BATALIOANELE DISCIPLINARE ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL REFLECTATE ÎN FILMELE SOVIETICE ȘI POSTSOVIETICE: ÎNTRE DEPERSONALIZARE ȘI DEZUMANIZARE

Olga Grădinaru*

Abstract

Penal Battalions in the Second World War Reflected in Soviet Films: Between Depersonalization and Dehumanization

The films examined in this study challenge traditional heroic narratives of World War II, focusing on a previously taboo topic: penal battalions. The heroicising patterns of the late Soviet period and early 2000s are replaced by trauma, dehumanization, and erased identities. The film “Gu-Ga” (1989) explores collective depersonalization under Soviet ideology, while “One Hundred Soldiers and Two Girls” (1989) reveals the brutal realities of trench life and the systemic abuse of women. “The Name” (1988) offers a symbolic portrayal of identity loss and psychological alienation in a totalitarian regime, while “Victory Day” (2006) depicts a former penal battalion soldier who, decades later, attends a modern Victory Day parade yet feels disconnected from the official celebration. Together, these films confront national myths and highlight the personal cost of war, offering a more humanized and critical vision of Soviet and post-Soviet memory.

Keywords: *penal battalions, Soviet and post-Soviet war films, Great Patriotic War, depersonalization and dehumanization*

Idei introductive

Cel de-Al Doilea Război Mondial, denumit oficial în spațiul rus „Marele Război pentru Apărarea Patriei” (*Velikaia Otechestvennaia Voina* – VOV), a fost transformat într-un mit central al discursului identitar al statului rus. În această construcție narativă, conflictul este decupat de realitatea istorică și reinterpretat ca o epopee colectivă, în care individul dispare în favoarea unei mase anonime, eroice și obediente. Războiul nu mai este o experiență umană, ci devine un mecanism ideologic, un vector de

* Lecturer, Ph.D.,
olga.gradinaru@econ.ubbcluj.ro

Babeș-Bolyai

University

Cluj-Napoca,

coeziune națională și un instrument propagandistic fundamental pentru legitimarea continuității statale postsovietice¹.

În această mitologie oficializată, eroismul este depozat de trăsături personale și convertit într-un act de funcționalitate colectivă. Reprezentările culturale, literare și cinematografice ale VOV contribuie la menținerea acestui construct, în care subiectivitatea individuală este dizolvată în imperativele ideologice ale statului². Narativul glorifică sacrificiul total, golind figura soldatului de dimensiuni umane, emoționale sau morale. Mecanismul de mitologizare elimină vocea individuală, favorizând o memorie controlată, destinată să servească agende politice contemporane, precum justificarea intervențiilor geopolitice și consolidarea unei identități naționale autoritare.

În cadrul Uniunii Sovietice, numeroase aspecte ale realității războiului au fost sistematic oculte prin propagandă și cenzură. Ordinul 227, emis de Iosif Stalin la 28 iulie 1942 și cunoscut sub formula „Nici un pas înapoi!” (*Ni şagu nazad!*), constituie un exemplu emblematic al dezumanizării instituționalizate. Publicarea sa integrală abia în 1988, în contextul epocii *glasnost*, relevă amploarea controlului informațional. Acest ordin institua un regim disciplinar represiv, în care frica, ezitarea sau dorința de supraviețuire erau tratate ca trădări de stat, sancționate prin încarcerare sau execuție sumară.

În batalioanele disciplinare, autonomia conștiinței dispare complet, iar ființa umană este redusă la o funcție militară supusă unui aparat ideologic coercitiv. Ideologia comunistă operează o anulare metodică a oricărei forme de gândire individuală sau moralitate personală, impunând o supunere necondiționată. Patriotismul nu mai este o alegere, ci un act impus, iar existența umană este transformată într-un instrument de luptă, lipsit de drepturi și de recunoaștere subiectivă. Ordinul 227 devine astfel un simbol al suprimării conștiinței, în care frica naturală, dilema morală sau voința proprie sunt eliminate din ecuația existenței. Individul este transformat în „carne de tun”, o resursă strategică de consum în serviciul unei entități statale care își anulează propriii cetățeni în numele supraviețuirii ideologice.

În acest context, Cel de-Al Doilea Război Mondial nu mai este perceput ca o traumă istorică, ci ca o matrice de producere a

¹ Olga Yu. Malinova, *Aktual'noe proshloe: Simvolicheskaiia politika vlastvuiushchei elity i dilemmy rossiiskoi identichnosti* [Current past: The symbolic policy of the ruling elite and the dilemmas of Russian identity], Moscow, Politicheskaiia entsiklopediia, 2015, p. 90.

² Vezi abordarea perspectivelor asupra VOV în literatura sovietică în Olga Grădinaru, *Războiul sovietic între idealizare și demitizare*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2018.

obedienței colective. Mitul VOV nu glorifică viața, ci eficiența sacrificiului, anulând dimensiunea umană a războiului și transformându-l într-un spectacol regizat al puterii. Totuși, perioada poststalinistă și mai ales epoca glasnost modifică oglindirea războiului și introduce narațiuni dezeroizante în literatură și filme, inclusiv tema batalioanelor disciplinare. Studiul se focalizează asupra producțiilor cinematografice din perioada glasnost care reflectă schimbările sociale, culturale și politice majore din URSS. Tema considerată anterior tabu a batalioanelor disciplinare apare în filmele din 1988-1989: *Gu-ga*, în regia lui Villen Novak; *O sută de soldați și două fete (Sto soldat i dve devushki)*, în regia lui Serghei Mikaelian, *Numele (Imya)*, în regia lui Boris Râțarev, iar apoi în câteva filme și seriale TV, precum *Batalionul disciplinar (Shtrafbat, 2004)*, regizat de Nicolai Dostal; *Ziua biruinței (Den pobedy, 2006)*, regizat de Feodor Petruhin; *Bastarzii (Svolochi, 2006)*, în regia lui Alexandr Atanesian și *Soare înșelător 2 (Utomlennye solntsem 2, 2010)*, în regia lui Nikita Mihalkov. Dintre producțiile postsovietice, ne vom îndrepta atenția asupra filmului televizat *Ziua biruinței*, completând prin tonalitate și abordare pe cele trei filme din perioada glasnost (în timp ce *Bastarzii* și *Soare înșelător 2* se înscriu în categoria de block-bustere de război)³.

Articolul pornește de la ideea că atât creațiile culturale din perioada sovietică, cât și cele post-sovietice au un rol esențial și complex în construirea, dar și în deconstruirea miturilor politice⁴, precum și în „fabricarea istoriei”⁵. În contextul unui proces mai amplu de reconstrucție națională, filmele rusești recente dedicate celui de-Al Doilea Război Mondial oscilează între reprezentarea unei realități eroice, idealizate a conflictului și abordări mai critice, dezeroizante, care demistifică narativul tradițional.

***Gu-ga* și depersonalizarea colectivă**

Filmul *Gu-ga*, bazat pe nuvela lui Moris Simashko, este o evocare directă și nemijlocită a batalioanelor disciplinare (*ștrafbat*), subliniind tema depersonalizării și a dezumanizării soldaților obligați să lupte în primele linii sau trimiși în misiuni imposibile.

³ Vezi o analiză comparativă referitoare la categoria antieroinelor în *Gu-ga* și *Batalionul disciplinar* în Olga Grădinaru, „From Taboo to Controversial Narratives of World War II in Russian War Cinema Post-Glasnost”. Anti-Heroes in Penal Battalions”, în *Philobiblon. Transylvanian Journal of Multidisciplinary Research in Humanities*, 1/2025, vol. XXX, pp. 193-208.

⁴ Denise Youngblood, *Russian War Films: On the Cinema Front, 1914-2005*, Lawrence, KS, University Press of Kansas, 2007.

⁵ Evgeny Dobrenko, *Stalinist Cinema and the Production of History: Museum of the Revolution*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2008.

Acțiunea filmului *Gu-ga* se desfășoară în Tașkent, în anul 1943, unde tinerii îmbină antrenamentele militare, înainte de a fi trimiși pe front, cu dragostea și distracția. După o întâlnire romantică între profesoara căsătorită Tamara și pilotul Borea Tiraspolsky, Borea zboară cu avionul militar până în satul Tamarei pentru a o revedea, în loc să se întoarcă la baza militară. În consecință, Borea (împreună cu alți trei camarazi) este trimis pentru o lună într-o companie disciplinară (*ștrafnaia rota*) pentru a-și „răscumpăra greșeala cu sângele său”. Nesupunerea eroului din motive amoroase îl plasează în categoria antieroului, refuzând astfel să devină parte din mecanismul războiului.

Pe de o parte, povestea lui Borea și Tamara subliniază dorința profund umană de iubire și conexiune, chiar și în cele mai sumbre contexte. Într-o perioadă marcată de suferință și moarte, gestul protagonistului poate fi văzut nu doar ca o abatere disciplinară, ci și ca o formă de rezistență intimă împotriva dezumanizării războiului. Totuși, răspunsul prompt al autorităților militare, prin trimiterea lui Borea într-un detașament militar disciplinar reflectă brutalitatea sistemului militar sovietic, unde greșelile nu erau iertate, ci „răscumpărate cu sânge”. Această măsură radicală evidențiază intransigența față de greșeala umană și subliniază sacrificiul absurd cerut soldaților.

În noul context al instruirii militare înainte de a fi trimiși în misiuni cumplite, personajele sunt introduse aproape exclusiv prin funcții militare sau apelative generice, suspendând individualitatea și tratându-i pe soldați ca instrumente ale justiției sovietice. Comandantul Pravorotov însă are altă abordare, citind cu atenție dosarele noilor veniți și exprimându-și uimirea față de detaliile istoriilor personale. El însuși un anti-erou, Pravorotov are o abordare umană față de soldați și misiunile acestora, fiind respectat, la rândul lui, din cauza necazului care îl determina să bea chiar și în timpul serviciului (își pierduse familia într-un bombardament). Comandantul îl numește pe Borea responsabil pentru jumătatea batalionului, iar acesta ajunge să preia conducerea în luptă după ce Pravorotov este grav rănit.

Dacă filmele sovietice de război de până în 1989 contribuiau mult la proliferarea mitului victoriei și a eroismului excepțional al soldaților sovietici, filmul lui Novak reliefează dezumanizarea brutală a sistemului militar sovietic ca extensie a sistemului totalitar violent stalinist⁶. Astfel, batalionul disciplinar este trimis să atace fără sprijin și echipamente adecvate, dintr-o poziție nefavorabilă și

⁶ Vezi despre eroziunea narațiunii sovietice patriotice în cazul filmului lui Novak în Olga Grădinaru, *Conflicted Loyalties: Redefining Patriotism in Russian War Cinema*, în „Research and Science Today”, 2(30)/2025, pp. 138-140.

expusă, în apropierea unei mlaștini pestilențiale, care provoacă stări de rău soldaților zile în șir, în așteptarea ordinului de a se sacrifica în încercarea cuceririi poziției inamice. Misiunile aproape sinucigașe de acest gen sunt un sacrificiu sistemic pentru un scop strategic.

Parte a strategiei depersonalizante și dezumanizante este și stabilirea unui detașament NKVD-ist, o unitate de securitate care să împiedice dezertările neautorizate și chiar să încurajeze prin gloanțe înaintarea soldaților atunci când aceștia par a întârzia. Această formă de control terifiant este coerentă cu tiparele violente statale și reduc identitatea soldaților la potențiali criminali, gata mereu să dezerteze sau să lupte cât mai puțin. Dat fiind că batalionul disciplinar număra și criminali (hoți, ucigași, dar și criminali politici care au ales să lupte în război pentru reducerea sentinței), granița dintre aceștia și soldații indisciplinați era ștearsă, fiind tratați la fel de către unitatea de securitate.

Filmul urmărește o bătălie pe timp de toamnă, într-un mediu dezolant – soldații se adăpostesc în ruinele unei construcții, în apropierea mlaștinii. Acest peisaj înmlăștinit este simbolic și pentru sufletele prinse în sistemul totalitar, fără speranță pentru izbăvire. Mai mult, înaintarea soldaților cu prețul vieții pentru cucerirea punctelor strategice ale inamicului capătă semnificația unei tranzacții a vieții între stat și individul depersonalizat și dezumanizat. În acest sens, *Gu-ga* este unul dintre primele filme sovietice importante și controversate care a rupt tabuuri în reprezentarea celui de-al Doilea Război Mondial, propunând o reevaluare a eroismului în general și a sacrificiului anonim în special.

Însuși strigătul de luptă „Gu-ga,” propus de soldatul Dankoveț, reprezintă un ritual sonor distinct, un semn de apartenență colectivă și o adaptare la specificul batalionului disciplinar. Acesta indică lipsa de empatizare a individului și mai ales un mod disonant de a găsi sens în analogie cu eroicul strigăt tradițional „Uraa!” Acest nou strigăt colectiv înainte de atac pare a căpăta rolul unui ritual de autohipnoză, de anihilare a individualității – un sunet animalic, repetat în cor, devenit formă de solidaritate și rezistență psihologică a combatanților. În această cheie, strigătul sugerează că soldații nu mai sunt oameni, ci instrumente vocale ale unei logici de sacrificiu.

În scena bătăliei finale, batalionul este trimis în luptă fără echipamente adecvate să cucerească o poziție imposibilă. Aceasta evidențiază absența unei logici militare sau morale, precum și absența vreunui dram de respect pentru valoarea vieții umane. Ordinul nu este discutat sau explicat, doar rostit de către comandant cu resemnare, iar soldații se supun mecanic. Vizual, regizorul optează pentru un stil naturalist, fără a ocoli amestecul de

sânge, noroi și corpuri sfărtecate, totul în nuanțe pământești, într-o lumină difuză de toamnă și o atmosferă sufocantă. Această ultimă scenă, cu o scurtă pauză, în care soldații sunt îndemnați cu gloanțe de către unitatea NKVD să înainteze prezintă punctul culminant al depersonalizării colective într-un ritual terifiant al morții.

Filmul lui Novak înfățișează un tablou dezeroizant, în care soldații nu sunt indivizi, ci executanți uniformi, a căror identitate e complet anulată de către autoritățile statului. Ei devin un număr pe hârtie, ușor de manipulat pe teren, consumabile pe câmpul de luptă. Cei din batalionul disciplinar sunt supuși violenței extreme (bătuți sistematic, pedepsiți aspru fără motiv, pândiți pentru a fi uciși din motive personale), sunt înfometati constant și reduși la carne de tun. *Gu-ga* este un exemplu timpuriu și autentic de critică a mașinăriei represive sovietice, oferind o viziune neîndulcită și demistificatoare asupra VOV.

Forme ale dezumanizării în *O sută de soldați și două fete*

Filmul lui Mikaelian este o abordare mai realistă și brutală, amintind de filmele documentare, utilizând un ton critico-existențial, ceea ce reflectă spiritul perioadei glasnost. Filmul se bazează pe fapte reale și prezintă viața într-un batalion, în care soldații sunt la marginea supraviețuirii morale și fizice. Batalionul militar este înfățișat ca un loc al decăderii complete, în care orice urmă de umanitate este erodată de foamete, frică, teroare și relații de putere brute.

În această atmosferă, două asistente medicale au modalități diferite de adaptare: prima este simbolul feminității deformate de război, iar a doua este simbolul rezistenței valorilor umane. Prima asistentă medicală este mereu de negăsit și muștrată aspru de comandant pentru aventurile cu soldații în care se lasă trasă, fiind redusă la un obiect al dorinței masculine. Aceasta se scuză că nu poate refuza soldații care „îi cer” și promite, din nou, că va fi prezentă la datorie. Noua asistentă medicală, Alina, este martora acestei scene și apoi supusă unor glume umilitoare din partea soldaților, care o tratează ca pe colega ei. Deși refuză frontal câteva avansuri, un soldat o calomniază drept răzbunare la refuzul primit, și Alina își pierde rapid respectul câștigat cu greu.

Alina este și victima avansului unui comandant, care încearcă să o îmbete pentru a o abuza. După ce întreruperile scenei de abuz de către un soldat de pază, conștient de cele întâmplate, sunt curmate vehement de către comandant, Alina se apără de avansurile nedorite și îl lovește peste față. Rănit în orgoliu, comandantul solicită trimiterea Alinei la tribunalul militar pentru nesupunere și violență față de superior. Situația este clarificată

apoi, însă se complică atunci când Alina îl salvează pe comandant pe câmpul de luptă cu ajutorul sergentului Nikolai Ugolkov, care o curta intens. Nerealizând pericolul expunerii sentimentale, Ugolkov o cere de soție pe Alina în fața comandantului, care dispune trimiterea lui Ugolkov în batalionul disciplinar din apropiere din cauză că nu era pe poziția lui în luptă. Aceasta sugerează ușurința cu care un soldat putea fi trimis în batalionul disciplinar, cât și prioritatea indiscutabilă a orgoliilor personale ale comandanților militari față de valoarea vieții umane.

Cei doi îndrăgostiți reușesc să se vadă pe ascuns înainte de lupta în care sunt ambii răniți. Ultimele scene ale filmului arată imaginea lui Ugolkov rănit, purtând-o pe Alina, apoi camera execută o mișcare lungă de sus pentru a înfățișa câmpul de luptă, cu cadavre împrăștiate și răniți ducând alți răniți.

Deși subiectul batalionului disciplinar apare doar în ultimele cincisprezece minute și filmul nu explorează diferența între acesta și un batalion militar normal, foametea, disperarea și modalitățile de evadare din realitatea războiului, alături de abuzurile superiorilor din cadrul batalionului militar sunt aspecte suficiente pentru a sugera gradul și mai mare de depersonalizare din cadrul batalionului disciplinar. Filmul prezintă diverse forme ale dezumanizării, începând de la abuzurile la care sunt supuse fetele în cadrul detașamentelor militare la umilințele îndurate indiferent dacă acceptau să fie abuzate sau nu, apoi scene explicite de violență psihologică și fizică, în care oamenii sunt reduși la instincte.

Pe de altă parte, depersonalizarea este prezentată prin uniformizarea destinelor, căci toți ajung egali în fața morții și a ordinelor. Spre exemplu, asistenta medicală coruptă de brutalizarea mediului moare de un glonte rătăcit, iar comandantul salvat de Alina nu suportă ideea refuzului nici după ce a fost în apropierea morții.

Din perspectiva estetică, filmul *O sută de soldați și două fete* se situează pe linia realismului întunecat, aproape sumbru, în ton cu noile direcții ale cinematografului postsovietic. În scenele din pădurea întunecată dialogul este redus la minim, tăcerile sunt mai sugestive decât cuvintele, iar faptele țin loc de scuze. În acest sens, soldații au revenit să o ajute pe Alina după ce au aflat că aceasta a fost calomniată de un soldat.

Anularea identității personale în *Numele*

Filmul regizat de B. Râțarev are o tentă filosofică și simbolistă, prezentat în cheie comică, iar războiul este fundalul pentru o meditație asupra identității umane, responsabilității și moralității în condiții extreme. *Numele* este diferit de celelalte filme

prezentate, dar mai ales de filmele sovietice de război; este, mai degrabă, o alegorie existențială cu temă belică⁷.

La începutul filmului un soldat din batalionul disciplinar, transportat în vagoane de marfă, reușește să evadeze, ceea ce declanșează un șir de decizii și evenimente la limita comicului și absurdului. Trimis la piață să schimbe taloanele de votcă pe pâine de către colegii din depoul feroviar, Egor Sidorov apare într-un moment nepotrivit, când autoritățile realizează fuga soldatului și decid, în virtutea confuziei de nume, să îl ia pe Egor, reținut de miliție pentru activități suspicioase la piață, în batalionul disciplinar care se îndrepta spre front.

Luând locul celui alt Sidorov, un nume răspândit în Rusia, Egor își pierde identitatea, devenind altcineva și nimeni. Dând pe foc actele lui Egor, autoritățile militare așteaptă nu fără înfrigurare reacția soldaților din vagonul fugarului; aceștia însă nu par a observa vreo diferență între Sidorov-fugarul și Sidorov-surogatul. Se creează un sentiment de absurd kafkian: personajul își caută numele, dar toți ceilalți îl privesc ca pe o simplă etichetă. Numele devine simbolul demnității pierdute.

Observând că insistența asupra prenumelui diferit îl va ține flămând, Sidorov acceptă compromisul. Astfel, batalionul disciplinar apare ca un loc în care individualitatea este anulată, iar oamenii nu mai sunt persoane, ci funcții executabile, piese în mecanismul de război. Atunci când sparg tăcerea, combatanții se ceartă din cauza strategiilor militare, majoritatea fiind ofițeri sau comandanți cu experiență vastă de luptă. Sidorov reușește să detensioneze atmosfera prin felul lui de a fi și să incite pe unii spre confidențe personalizante. Totuși, fiecare încercare de a se diferenția prin narațiuni personale este curmată fie de evenimente, fie de dificultatea de a rosti altceva decât subiecte conexe războiului.

După implicarea comică în luptă, fiind apărut de camarazii care mor, unul câte unul, Sidorov reușește să devină erou accidental, omorând cu un bolovan inamicul care deținea punctul-cheie dintr-o clădire strategică. Este sugestiv că Sidorov nu aplică violența militară, neștiind nici cum să țină arma în mâini, ci forța brută, conform cu identitatea sa de muncitor feroviar. Egor este aclamat și i se acordă sumar o distincție militară, apoi, trimis la biroul militar alături de ceilalți, își așteaptă răbdător rândul într-un sediu cu câteva birouri mobile, unde atmosfera birocratică este în contrast cu scenele recente de război. Deși este asigurat de

⁷ Vezi despre banalitatea binelui, binele obligatoriu și ambiguitatea morală în filmul *Numele* în Olga Grădinaru, *The Banality of Good in Late Soviet and Post-Soviet Penal Battalion Film Representations*, în „Brukenthalia. Romanian Cultural History Review,” Supplement of “Brukenthal. Acta Musei”, Editura Muzeului Național Brukenthal, Sibiu (în curs de publicare).

sergentul unității că situația lui se va rezolva în curând, muncitorul află că Sidorov a fost declarat mort în luptă, ceea ce îi complica situația și mai mult. În acest fel, depersonalizarea capătă conotații simbolice mai puternice: nu doar redus la funcție abstractă, lui Egor i se neagă trecutul și identitatea, ba chiar și viața. Dezumanizarea este subtilă, căci nu implică violență fizică, doar presupune alienare birocratică și ideologică.

Înțelegând că nu poate explica coerent și credibil situația în care se află – surrogatul unui fugar și fugarul-stafie – Sidorov urcă în primul marfar, încercând să-și salveze viața. În drum spre casă petrece noaptea într-un sat la o tovarășă de drum, dar este descoperit ca suspect în curând de către fruntașul satului și declarat autorităților. În urma multor explicații alambicate, el conchide că este dublu dezertor – de la locul de muncă și de pe câmpul de luptă, fiind, în același timp, declarat mort. Dezertarea lui forțată de la locul de muncă este urmată de dezertarea ambiguă moral de pe câmpul de luptă, din moment ce acel Sidorov căruia îi ținea locul era declarat mort. Tratat cu suspiciune, Egor reușește să fugă din nou și să ajungă în depoul feroviar din care lipsise timp de câteva zile.

Ultima scenă din film atinge un punct culminant al absurdului situației când colegii de muncă nu reacționează la apariția muncitorului și a asigurărilor lui: „Sunt eu, Egor, Sidorov!” Colegii sunt surzi la strigătele lui identitare și, doar după o pauză semnificativă, cineva îl întreabă dacă a adus pâinea. În definitiv, el este recunoscut drept cel trimis să aducă pâine.

Din perspectivă stilistică, observăm predilecția regizorală pentru cadrele reci (iarna și întinderile albe și pustii joacă un rol semnificativ), ritmul lent al acțiunii și dialogurile răzlețe, dar cu tentă introspectivă. Toate sugerează o lume în care omul este dizolvat în sistem.

Dezumanizarea prin sacrificiu forțat și inutil în *Ziua biruinței*

Filmul televizat, regizat de V. Petruhin, spune povestea unei companii de soldați din batalioanele disciplinare, trimiși în prima linie încă de la începutul Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Formați în grabă, fără pregătire, fără experiență și fără echipamente, acești oameni au fost folosiți drept carne de tun – trimiși direct în focul luptei pentru a câștiga timp pentru trupele regulate.

Cei care au supraviețuit primei ciocniri au primit ordinul de a curăța un câmp minat aflat într-o poziție strategică, prin care urmau să treacă trupele sovietice a doua zi. Fără detectoare, fără unelte, fără cunoștințe de geniu militar, acești tineri au fost

sacrificați într-o misiune sinucigașă. Misiunea stabilește inevitabilul: moartea absurdă a soldaților, ștergând orice urmă de demnitate și anulând dreptul la viață. Scenele sunt filmate aproape documentaristic, cu camera de mână, fără a cruța spectatorul de detaliile carnagiului.

Doar doi dintre acești soldați au supraviețuit masacrului și au reușit să ajungă până la Berlin, alături de ceilalți. Ani mai târziu, în timpul repetiției pentru parada Zilei Victoriei, cei doi veterani se reîntâlnesc întâmplător. Deși trecuseră decenii, și fizionomia le era schimbată, cei doi s-au recunoscut. Unul dintre ei nu se simte parte din atmosfera de glorie generală, în ciuda medaliilor și nu se regăsește în imaginea eroică proiectată de statul victorios. Fără a se fi simțit vreodată integrat narațiunii oficiale, este străin de celebrarea la care asistă, fiind conștient de prețul plătit de către mulți cei uitați. Folosit de către sistem în război, redus la o simplă unealtă militară, un corp de aruncat în luptă, veteranul se simte alienat și în perioada de după război, extensie a dezumanizării din batalionul disciplinar.

Filmul explorează profund dezumanizarea suferită de soldații din batalioanele disciplinare: reduși la simple instrumente de sacrificiu, privați de identitate, instruiți să moară, nu să trăiască. Trauma, durerea și vina supraviețuitorului se amestecă cu un sentiment profund de pierdere, atât a umanității proprii, cât și a camarazilor. Prin acest film, este adus un omagiu tăcut veteranilor anonimi, a căror suferință a fost mult timp ștearsă din memoria oficială. Este o reflecție amară asupra prețului real al victoriei și asupra modului în care un sistem poate zdrobi viețile individuale în numele unei glorii colective, a unui bine suprem.

Idei concluzive

Filmele analizate oferă o perspectivă alternativă și adesea critică asupra celui de-Al Doilea Război Mondial, distanțându-se de direcția narativă tradițională, predominant eroizatoare, care a dominat cinematografia sovietică și, în parte, și pe cea post-sovietică. Aceste producții explorează în profunzime teme până atunci marginalizate sau ignorate, precum soarta batalioanelor disciplinare – formațiuni penale formate din soldați trimiși pe linia întâi în misiuni extrem de periculoase, deseori percepute ca o formă mascată de pedeapsă capitală.

Filmul *Gu-ga* se impune ca un reper al epocii glasnost prin modul în care abordează procesul de depersonalizare colectivă specific regimului sovietic. Povestea urmărește degradarea identității individuale în favoarea unei existențe marcate de frică și supunere. Personajele devin simboluri ale unei mase amorfe, dezumanizate, al

cărei unic scop este supraviețuirea într-un sistem opresiv și lipsit de empatie. În subsidiar, filmul aduce în prim-plan relațiile erotice în timpul războiului, dinamitând un alt mit sovietic, cel al feminității neîntinate.

În *O sută de soldați și două fete*, accentul cade pe condițiile inumane din tranșee și pe violența sistematică exercitată asupra femeilor. Filmul oferă o reprezentare crudă, realistă, a existenței la marginea umanității, unde brutalitatea, frigul, foametea și abuzul devin parte a cotidianului. În acest context, războiul nu mai este glorificat, ci prezentat ca o traumă colectivă, o experiență care distruge nu doar trupuri, ci și spiritul uman.

În contrast cu celelalte două, *Numele* se remarcă printr-o tonalitate mai introspectivă și o abordare subtilă a alienării. Filmul explorează ideea de identitate în cadrul regimului totalitar, punând în lumină procesul de dezintegrare a sinelui în fața unui aparat ideologic care elimină individualitatea. Printr-un joc sofisticat al nuanțelor narative și simbolice, *Numele* devine o meditație asupra pierderii de sine și asupra mecanismelor de constrângere psihologică, socială și militară din interiorul sistemului comunist.

Continuând perspectiva critic-dez-eroizantă din perioada glasnost, *Ziua victoriei* demitizează imaginea glorioasă a războiului, concentrându-se pe destinele supraviețuitorilor dintr-un batalion disciplinar sacrificat fără rost și neinclus în discursul eroizator oficial. Filmul relevă cum dezumanizarea din batalioanele disciplinare continuă sub forma alienării postbelice. Este un omagiu tăcut adus celor care au supraviețuit nu pentru a fi onorați, ci pentru a purta o memorie greu de rostit.

Aceste filme deschid un dialog critic cu trecutul și propun o reevaluare profundă a memoriei colective privind cel de-Al Doilea Război Mondial, oferind o imagine fragmentată, dar autentică, a complexității umane în fața violenței istorice și politice.

Conflict de interese

Autoarea declară că nu există niciun conflict de interese în legătură cu publicarea acestui articol.

Finanțare

Nu a fost primită finanțare externă.

Declarație privind inteligența artificială generativă

Concepția, ideile, structura, analiza și interpretarea aparțin autoarei. IA fost utilizat în vederea traducerii unor pasaje din studiile publicate anterior în limba engleză și a uniformizării stilistice a textului în limba română.

Recenzii • Reviews

Constantin Ardeleanu (ed.), *De la ciurma lui Caragea la holera balcanică. Epidemii, carantine și sănătate publică în epoca modernă*, București, Editura Humanitas, 2024, 424 p.

Constantin Ardeleanu (n. 1976) este istoric, profesor de istorie modernă a românilor la Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați și cercetător științific în cadrul Institutului de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române și în cadrul Colegiului Noua Europă (NEC). Istoricul prezintă un interes

deosebit pentru istoria socio-economică a sud-estului Europei, cu un accent special pe regiunea Dunării și a Mării Negre. Acest interes se reflectă în activitatea sa academică, concentrată asupra relațiilor internaționale și importanței economice și politice a Dunării pentru istoria românească și europeană în secolele XVIII–XX. Printre lucrările sale notabile se numără *Evoluția intereselor economice și politice britanice la gurile Dunării (1829–1914)*, *Gurile Dunării – o problemă europeană. Comerț și navigație la Dunărea de Jos în surse contemporane (1829–1853)*, *International Trade and Diplomacy at the Lower Danube: The Sulina Question and the Economic Premises of the Crimean War (1829–1853)* etc.

Rezultatele proiectului inițiat în 2022, *Entangled Histories of the Danubian Quarantine System (1774–1914)* (PN-III-P4-PCE-2021-1374), au fost diseminate într-un workshop, *Carantine, epidemii, medici și sănătate publică în Principatele Dunărene/România (1774–1914)*, desfășurat în 4-5 mai 2023 la Colegiul Noua Europă (NEC). De asemenea, aceste rezultate au fost sintetizate într-un volum colectiv intitulat *De la ciurma lui Caragea la holera balcanică. Epidemii, carantine și sănătate publică în epoca modernă*, publicat la editura Humanitas din București, în anul 2024.

Lucrarea reunește treisprezece studii de caz, exceptând capitolul cu rol introductiv. În realizarea acestor articole, autorii au optat pentru o abordare inovatoare, explorând o paletă de subiecte ce sunt mai puțin tratate în circulația academică. Astfel, contribuțiile lui Constantin Ardeleanu, Octavian Buda, Constanța Vintilă, Andrei Emilciuc, Sorin Grigoruță, Ștefan Petrescu, Virginia

Blînda, Lidia Trăușan-Matu, Constantin Bărbulescu, Silvia Marton, Simion Călția, Adrian-Bogdan Ceobanu și Ligia Livadă-Cadeschi se concentrează pe analiza măsurilor de sănătate publică și a carantinei în contextul epidemiilor din Principatele Dunărene în perioada modernă. În plus, lucrarea examinează procesul de instituționalizare a carantinelor, influența marilor puteri asupra politicilor sanitare din Principatele Române și transformările sistemului de sănătate publică în contextul modernizării.

Proiectul, și implicit volumul, vizează extinderea cunoștințelor istorice referitoare la reglementările sanitare și practicile instituționale, concentrându-se asupra contradicțiilor și dificultăților întâmpinate în implementarea acestor măsuri sanitare, alături de analiza relației complexe dintre sănătatea publică și libertățile individuale. Această abordare facilitează o înțelegere profundă a evoluției sistemelor de sănătate în România modernă.

Întrebările de cercetare se axează pe impactul epidemiilor din epoca modernă, cum ar fi ciuma și holera, asupra dezvoltării politicilor sanitare și a instituțiilor de sănătate publică în spațiul românesc. În plus, autorii au urmărit și modul în care autoritățile au gestionat crizele sanitare, punând accent pe utilizarea carantinei ca un instrument esențial de sănătate publică. Aceste ipoteze subliniază maniera în care efectele epidemiilor au influențat percepția și au determinat autoritățile să adopte măsuri sanitare tot mai complexe, marcate nu doar de necesități medicale, ci și de factori politici, economici și sociali. Astfel, ipoteza centrală sugerează că sistemele de carantină și politicile antiepidemice au acționat nu doar ca instrumente de protecție sanitară, ci și ca mijloace prin care statele au consolidat controlul asupra populației și au negociat influența marilor puteri în regiune.

Rigurozitatea selectării unei varietăți de surse documentare, combinată cu structura analitică a expunerilor autorilor, conferă acestei lucrări un statut de reper în domeniu. În sprijinul argumentației, colectivul de autori utilizează diverse surse, incluzând atât materiale primare, cât și secundare, fie editate, fie inedite. Abordarea teoretică este de natură interdisciplinară, integrând analize, descrieri, comparații, analize cantitative și calitative, precum și interpretări. Acest ansamblu oferă o perspectivă cuprinzătoare asupra subiectului cercetat și permite realizarea unei analize complexe.

Cartea *De la ciuma lui Caragea la holera balcanică. Epidemii, carantine și sănătate publică în epoca modernă* este organizată în principal tematic, îmbinând analiza evoluției epidemiilor cu dezvoltarea măsurilor sanitare și a instituțiilor de sănătate publică în spațiul românesc. Capitolele sunt dedicate unor subiecte specifice, cum ar fi impactul epidemiilor, gestionarea carantinei și

problemele legate de sănătatea publică, explorând în detaliu contribuțiile diferitelor autorități și implicațiile sociale ale măsurilor sanitare.

Studiul introductiv, redactat de Constantin Ardeleanu și intitulat *Despre carantinele epocii moderne. Instituționalizare, internaționalizare, tehnologizare*, oferă cititorului o clarificare asupra principalelor direcții de cercetare ale subiectului, creionând contextul carantinelor și epidemiilor în epoca modernă atât pe plan local, cât și la nivel internațional. Coordonatorul volumului prezintă ulterior autorii capitolelor și contribuțiile acestora.

Octavian Buda, în *Martor la Anno Pestis, București, 1813. O privire comparativă asupra contextelor și narațiunilor suferinței urbane*, analizează impactul valurilor de ciumă care au lovit Principatele Române în secolul al XVIII-lea. El explorează modul în care factorii naturali și antropici, inclusiv mobilitatea din timpul conflictelor ruso-austro-otomane, au favorizat răspândirea bolii. De asemenea, menționează eforturile de cercetare medicală ale lui Gustav Orreus și limitele măsurilor de prevenție impuse de administrația fanariotă, precum carantinele și spitalele, care erau compromise de lipsa resurselor.

Un alt articol semnificativ, „*Năprasnica moarte*” și *viața cotidiană a străinilor din București în timpul „ciumei lui Caragea” (1813–1814)*, valorificat de Constanța Vintilă, completează volumul printr-o analiză a experienței străinilor din București în timpul epidemiei, scoțând în evidență statutul lor social și problematicile legate de moștenirea bunurilor. Creșterea tensiunilor dintre autorități și străinii privilegiați a condus la cereri de construire a propriilor lazarete, în timp ce domnitorul Caragea a încercat să reglementeze mobilitatea acestora. Constanța Vintilă evidențiază, de asemenea, dificultățile administrative întâmpinate în procesul de succesiune a bunurilor străinilor decedați, care a generat conflicte între creditori, escroci și administrația locală.

Andrei Emilciuc, în studiul *Expansiunea sanitară rusă la Gurile Dunării (1812–1853)*, examinează evoluția infrastructurii sanitare ruse după anexarea Basarabiei în 1812, subliniind rolul imperialismului rus în consolidarea măsurilor de prevenție a epidemiilor. Rusia a instituit un cordon sanitar pe Prut și Dunăre pentru a bloca răspândirea bolilor din Principatele Dunărene și Imperiul Otoman. Procesul de amenajare a stațiilor de carantină s-a dovedit a fi unul complex, influențat de factori logistici și negocieri locale. După 1829, trupele ruse au reorganizat cordonul sanitar conform Regulamentelor Organice, facilitând astfel integrarea Basarabiei în economia imperială. În Delta Dunării, cordonul a fost reînnoit spre brațul Sulina, unde a fost construit un punct de carantină contestat de comercianții occidentali.

În următorul articol, *Carantina de la Galați: începuturi, organizare și primii ani de funcționare. Câteva contribuții documentare (1830–1834)*, Sorin Grigoruță examinează funcționarea stației de carantină de la Galați, înființată în 1830, evidențiind dificultățile cauzate de lipsa resurselor și a personalului calificat. În primii ani, autoritățile au fost nevoite să recurgă la soluții improvizate, confruntându-se cu probleme de recrutare și reținere a angajaților, în special din cauza salariilor mici și a întârzierilor plăților. Sorin Grigoruță evidențiază astfel discrepanța dintre prevederile Regulamentelor Organice și realitatea practică a implementării acestora.

Studiul lui Ștefan Petrescu, intitulat *Comitetul Carantinelor și controlul documentelor de călătorie în Țara Românească (1829–1854)*, urmărește procesul de implementare a cordonului sanitar dunărean și rolul Comitetului Carantinelor în Țara Românească, sub conducerea lui Nicolae Mavros, un funcționar apropiat de interesele rusești. Acest Comitet îmbina funcții sanitare, politice și de securitate, controlând mobilitatea la frontiera cu Imperiul Otoman. Ștefan Petrescu detaliază procedurile de carantină și documentele necesare călătorilor, care erau supuși unui interogatoriu pentru a verifica identitatea și proveniența lor. Analiza evidențiază și abaterile de la reguli, inclusiv prezența „indezirabililor”, precum refugiații politici sau migranții fără acte, subliniind și importanța strategică a carantinei pentru siguranța Imperiului Rus.

Virginia Blinda, în *„Fețele însemnate” în carantinele dunărene: protocoale și privilegii (1834–1840)*, prezintă lazaretele dunărene ca structuri sociale influențate de contexte politice. Acestea erau organizate pentru a primi „oaspeți de seamă”, iar autoritățile căutau să le asigure condiții privilegiate, inclusiv posibilitatea izolării în locuințe private mai confortabile. Flexibilitatea în aplicarea regulilor se reflecta în adaptarea perioadelor de carantină în funcție de statutul călătorilor și situația sanitară a regiunilor de origine.

În continuare, Lidia Trăușan-Matu, în *„Biciul holerei” în principatele române. Epidemii, carantină și politici sanitare de la 1830 la 1865*, surprinde impactul epidemiilor de holeră asupra politicilor medico-sanitare din Moldova și Valahia, concentrându-se pe organizarea sistemului carantinal dunărean. Studiul relevă condițiile defavorabile în care erau plasate persoanele aflate în carantină, incluzând atât aspectele legate de cazare, cât și cele de alimentație. În plus, autoarea investighează inițiativele autorităților în domeniul sănătății publice, care s-au concretizat în activități de educație sanitară și prin utilizarea „listelor de mortalitate” ca instrumente pentru monitorizarea bolilor și pentru o alocare adecvată a resurselor.

Constantin Bărbulescu, în *Contagionism versus igienism. Studiu de caz: principatele dunărene/România secolului al XIX-lea*, își îndreaptă atenția asupra politicilor medico-sanitare românești din secolul al XIX-lea. Constantin Bărbulescu analizează dacă aceste politici s-au ancorat într-un model igienist, care aprecia libertățile individuale, sau într-un model carantinist, caracterizat prin măsuri mai restrictive. Studiul său evidențiază măsurile coercitive impuse prin legislație, inclusiv vaccinarea antivariolică și carantinarea, precum și dificultățile de implementare cauzate de lipsa resurselor. Deși autoritățile au încercat să echilibreze sănătatea comunității cu respectarea drepturilor individuale, constrângerile economice și sociale au limitat eficiența acestor politici.

Studiul *Reforme sanitare, epidemii și narațiuni ale „corupției” în principatele dunărene/România (anii 1830–1890)*, semnat de Silvia Marton, reliefează legătura dintre epidemiile de holeră, reformele sanitare și discursul despre corupție în Principatele Dunărene și România modernă. Comparând politicile sanitare din anii 1830 ale lui Pavel Kiseleff cu cele din a doua jumătate a secolului al XIX-lea ale lui Iacob Felix, Silvia Marton evidențiază cum intervenția statului în organizarea societății și controlul sanitar a fost justificată printr-un discurs despre „civilizație” și combaterea corupției. Epidemia de holeră a fost folosită ca pretext pentru măsuri autoritare și biopolitice, stârnind opoziție împotriva abuzurilor guvernamentale.

Simion Câlția, în *Prevenind holera. Consiliul de Igienă al Bucureștiului și măsurile de prevenție antiepidemică (1880–1912)*, examinează măsurile de igienă publică din București între 1880 și 1912, concentrându-se pe activitatea Consiliului de Igienă. Studiul evidențiază tranziția de la teoria miasmatică la o abordare bacteriologică, accentuând măsurile de eradicare a focarelor de infecție și asigurarea calității apei și alimentelor. Deși resursele erau limitate, autoritățile au reușit să prevină o criză de holeră în 1913 în București, datorită strategiilor sanitare riguroase dezvoltate în deceniile anterioare.

Constantin Ardeleanu, în *Holera din 1892–1893 și două viziuni asupra rolului carantinelor în apărarea sanitară a României*, analizează epidemia de holeră din 1892–1893 și măsurile implementate de autoritățile sanitare din București sub conducerea lui Iacob Felix. Acestea au inclus mobilizarea medicilor, construirea spitalelor de izolare și inițierea unor proiecte de igienizare urbană. Totuși, aplicarea acestor măsuri a fost dificilă din cauza lipsei resurselor locale. Studiul evidențiază și conflictul politic din 1893 provocat de suspendarea carantinei terestre de către guvernul conservator, ceea ce a dus la o creștere a cazurilor de holeră. Victor Babeș a criticat această decizie, considerând-o responsabilă pentru

răspândirea bolii, reflectând opoziția dintre abordarea strictă a lui Felix și perspectiva neocarantinistă bazată pe bacteriologie.

Articolul „*Incidentul Olga*”. *Politici carantinale și relații româno-ruse la sfârșitul secolului al XIX-lea*, conturat de Adrian-Bogdan Ceobanu și Constantin Ardeleanu, surprinde impactul măsurilor de carantină asupra relațiilor româno-ruse. Restricțiile impuse navigației, inclusiv în portul Sulina, au generat tensiuni diplomatice, culminând cu incidentul „Olga” din 1892. Aceste conflicte au alimentat suspiciuni reciproce și au influențat politica sanitară a României în deceniile următoare.

Ligia Livadă-Cadeschi, în studiul intitulat *O boală mai distrugătoare decât războiul: epidemia de holeră din 1913*, valorifică mărturiile a trei medici români implicați în combaterea holerei din 1913, în contextul războaielor balcanice. Medicii subliniază deficiențele sistemului sanitar din România, precum centralizarea excesivă și ierarhiile defectuoase, care au îngreunat reacția rapidă. Resursele insuficiente și corupția locală au făcut ca aceste „cordoane sanitare” să se dovedească ineficiente. De asemenea, aceștia semnalează tensiunile sociale și lipsa de empatie din partea elitelor față de populație, evidențiind condițiile precare de trai. Autoarea concluzionează că epidemia a adâncit ruptura dintre elite și celelalte clase sociale, ca urmare a absenței unei reacții adecvate din partea autorităților.

Autorii reușesc să își îndeplinească obiectivele propuse, oferind o analiză cuprinzătoare și bine documentată asupra impactului epidemiilor asupra sănătății publice și politicilor sanitare în Principatele Române și România modernă. Calitatea demonstrației este susținută de o abordare metodologică riguroasă, interdisciplinară și de un set cuprinzător de surse primare și secundare istorice, medicale și administrative. Volumul ilustrează cu succes complexitatea interacțiunii dintre stat, societate și măsurile antiepidemice, precum și impactul epidemiilor și al măsurilor de sănătate publică asupra societății și autorităților. În ansamblu, volumul reprezintă o contribuție valoroasă la studiul istoriei epidemiilor și sănătății publice în România, oferind o perspectivă nuanțată asupra modului în care bolile și măsurile de prevenție au modelat societatea românească în epoca modernă.

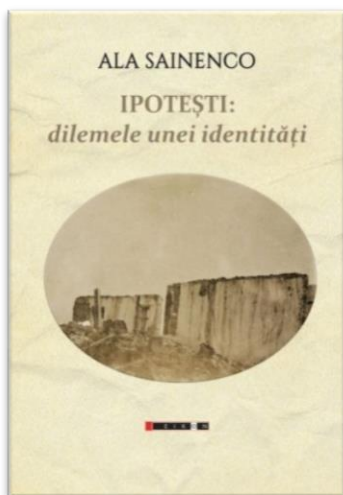
Comparativ cu alte lucrări pe subiecte similare, contribuția originală a acestor cercetări îmbogățește peisajul istoriografic printr-o analiză detaliată a măsurilor de carantină, nu doar ca simple măsuri administrative, ci și ca acte ce implicau o interacțiune complexă între autorități și cetățeni în contextul epidemiilor. În plus, autorii demonstrează cum marile puteri au folosit carantina nu doar ca mijloc de prevenire, ci și ca instrument de control politic și economic asupra Principatelor Române. Totodată, volumul

introduce pe alocuri o comparație între măsurile sanitare aplicate în spațiul românesc și cele din alte părți ale Europei, oferind o contextualizare mai amplă a strategiilor antiepidemice.

Cartea se remarcă printr-un stil clar și bine structurat, adaptat atât pentru un public academic, cât și pentru cititorii pasionați de istorie. Discursul beneficiază de acuratețe și claritate, menținând un echilibru între analiza riguroasă a surselor istorice și utilizarea unui limbaj accesibil, dar totodată sofisticat. Rigoarea academică este armonizată cu o atractivitate narativă care facilitează înțelegerea temelor abordate. Acuratețea ortografică și gramaticală este exemplară, fără greșeli semnificative de ortografie sau conținut. Fiind un volum colectiv, unele capitole prezintă inevitabil stiluri ușor diferite, dar cartea reușește să mențină coerența argumentativă prin organizarea logică a informațiilor și a tranziției fluide între idei. Astfel, lucrarea constituie o contribuție valoroasă atât din punct de vedere științific, cât și stilistic.

În concluzie, volumul se dovedește a fi o apariție editorială remarcabilă, relevantă atât pentru istoriografia românească, cât și pentru cea universală. Cititorii se vor întâlni în acest volum cu o resursă utilă și bine fundamentată pentru înțelegerea unui subiect mai puțin explorat: interacțiunea dintre stat și societate în fața crizelor sanitare, precum și modul în care epidemiile au influențat politica și economia în epoca modernă.

Andrei Gabriel Cojocă*

Ala Sainenco, *Ipotești: dilemele unei identități*, București, Editura Eikon, 2024, 104 p.

Ala Sainenco (n. 25 octombrie 1970) este managerul Memorialului Ipotești – Centrul Național de Studii *Mihai Eminescu*, conferențiar universitar la Facultatea de Litere a Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți și membru în consiliul director al revistei anuale de studii românești *Glose* și în colegiul de redacție al revistei *Philologia*. A fost prodecanul și decanul

* Ph.D. Candidate, Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca, andrei.cojocă@ubbcluj.ro

facultății amintite (2008-2009, 2014-2016), unde a condus catedra de limba română (2010-2014). A beneficiat de burse academice în cadrul unor instituții și universități prestigioase ca Institutul Cultural Român, Institutul Național pentru Cercetare și Formare Culturală, Instituto Politécnico de Bragança, State Academy of Fine Arts of Armenia, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași sau Universitățile di Bologna.

Preocupările sale de cercetare a lexicologiei, lingvisticii textului, morfologiei limbii române și psiholingvisticii s-au concretizat prin apariția unor articole/studii, dicționare, recenzii și volume relevante: *Ritm în limbaj (analiza liricului)* (Iași, 2013); *Decalogul comunicării. 10 lecții pentru comunicare corectă* (Iași, 2013, în colaborare cu Liuba Răzmeriță, Elena Lăcustă și Viorica Popa); *Noțiuni structurate de limbă română* (Iași, 2014); *Dicționarul asociativ al limbii române*, vol. I: *De la stimul la reacție* (Iași, 2016, în colaborare cu Gheorghe Popa et al.) etc.

Ipotești: dilemele unei identități este o lucrare publicată de Ala Sainenco la editura bucureșteană Eikon în anul 2024, cu scopul explorării parcursului istoric și patrimonial al Memorialului Ipotești, de la casa familiei Eminovici la instituția culturală și științifică de astăzi, fiind structurată în 11 capitole.

Cartea debutează cu un *Cuvânt-înainte* (pp. 5-10), unde autoarea sintetizează momentele cheie ale evoluției casei, de la achiziționarea acesteia de către căminarul Gheorghe Eminovici (1847) la demolarea și reconstruirea ei, stabilirea familiei Eminovici la Ipotești (1853), vânzarea imobilului (1878), aducerea sa în prim-plan odată cu stingerea din viață a poetului Mihai Eminescu (1889) și cu analiza biografiei și operei sale și până la restaurarea și reamenajarea casei și a bisericii (1940). De asemenea, regăsim atât descrierea moșiei dintr-un document de arhivă (1890) și dintr-un anunț de vânzare (25 februarie 1894), cât și propunerea regretatului eminescolog Petru Creția de fondare a unui centru național de studii eminesciene la Ipotești (1992). Astfel, exegeza de față reprezintă dorința de a reconstitui „ce s-a vrut a construi la Ipotești și cum s-a realizat această vrere” (p. 7).

Primul capitol, *Un muzeu, o casă de citire și o școală primară la Ipotești* (pp. 11-18), surprinde multiplele încercări zadarnice ale comitetului de inițiativă din Colegiul Național „A. T. Laurian” din Botoșani, ale Cercului Studențesc „Mihai Eminescu” din Botoșani, Cercului Regional al Studenților Evrei din Botoșani, Societății Academice Literare „România Jună” din Viena, dar și ale lui Nicolae Iorga și Vasile Gherasim, de salvare, restaurare și reamenajare a casei ca muzeu și școală prin colectarea fondurilor, manifeste publice și negocieri cu proprietarul Gheorghe Isăcescu (1919-1924).

Capitolul II, *...expropriată pentru cauză de utilitate publică și în interes cultural* (pp. 19-24), punctează conflictul ziaristic dintre I. Țăranu și moștenitoarea imobilului, Maria Isăcescu-Papadopol, privind soarta acestuia (august 1924). Totodată, sunt trecute în revistă neconcretizarea legii adoptate de către Senat (10 aprilie 1925), sancționate de către Regele Ferdinand și publicate în *Monitorul Oficial* (11 octombrie 1925) de expropriere a casei și a terenului său pentru amenajarea unui muzeu, a unei biblioteci și a unei săli de conferințe populare datorită unor complicații birocratice, dar și apelul deputatului Eugen Nicolau adresat Adunării Deputaților de soluționare a problemei (1927).

Al treilea capitol, *O biserică „în stil vechi românesc la Ipotești”* (pp. 25-32), ne aduce în atenție propunerile comitetului de organizare a comemorării celor 40 de ani de la moartea lui Mihai Eminescu, ale decanului Baroului botoșănean, Mighiu, ale directorului Școlii Normale din oraș, Tiberiu Crudu, ale judecătorului ocolului Bucecea, I. Săndulescu, ale părintelui Al. Simionescu și ale lui Ion Sân-Giorgiu (1928-1929), de strângere a banilor meniți acordării unor burse școlare elevilor merituoși din Ipotești, organizării bibliologice și muzeale a casei, editării operei eminesciene și restaurării bisericii din curtea obiectivului.

Capitolul IV, *Cezar Petrescu, răspunzând la apelul Comitetului din Botoșani* (pp. 33-40), nuanțează nu doar intrarea casei în proprietatea județului, dărâmarea acesteia și ridicarea alteia, stagnarea și sistarea amenajării sale sau edificarea la roșu a bisericii (1929-1937), cât, mai ales, conținutul epistolei lui Cezar Petrescu trimise scriitorului Mihail Sadoveanu (20 ianuarie 1937) pentru sprijinirea financiară a încheierii restaurării bisericii, casei și a școlii din Ipotești, ziarul *Neamul Românesc* al lui Nicolae Iorga publicând scrisoarea și chiar deschizând atunci lista donațiilor.

Al cincilea capitol, *„Contribuții inimoase” pentru „Casa și Biserica lui Eminescu”* (pp. 41-46), consemnează sumele impresionante alocate lucrărilor (1937-1938), vizita regelui Mihai I (20 iunie 1939) și a unor muncitori ieșeni la Ipotești (iulie 1939) și campania Ministerului Educației Naționale de adunare a obiectelor eminesciene pentru viitorul muzeu, în timp ce capitolul VI, *Sfințirea bisericii și a muzeului din Ipotești* (pp. 47-52), repertoriază momentele și personalitățile locale și naționale participante la sfințirea bisericii și muzeului localității (22 septembrie 1940), relevând interiorul muzeului aflat atunci în stadiu incipient.

Un loc aparte îl deține capitolul VII, *Muzeul de la Ipotești: schimbarea de perspectivă* (pp. 53-66), care evidențiază pesimismul președintelui amintitului comitet de inițiativă, Petru Irimescu (1942), al sublocotenentului Nicu Tudor (1942) și al lui Cezar Petrescu (1949) asupra modernizării casei într-un adevărat muzeu

datorită rarității obiectelor eminesciene. Remarcăm inclusiv punerea pietrei de temelie a școlii din Ipotești de către locotenentul Victor Măescu (1942) și receptarea exagerată, ideologizată și chiar contrafactuală a lui Mihai Eminescu din articolele lui Geo Dumitrescu și Mihail Sadoveanu (1949), specifică binecunoscutelor doctrine a regimului comunist.

Al optulea capitol, „*Cerem reconstituirea casei de la Ipotești*” (pp. 67-76), valorifică textul unui document de arhivă privind situația casei (1925), insistă asupra limbajului comunist de lemn din portretizarea lui Mihai Eminescu întâlnit în presa vremii și la aniversarea centenarului nașterii sale (1950) și evocă repararea imobilului și vizita la Ipotești a lui Gavril Mihai și a unor profesori și studenți bucureșteni și ieșeni, care au solicitat autorităților centrale reconstruirea casei și fondarea unui muzeu (1953-1956).

Spre deosebire de capitolele IX-X, *Explicația lui Perpessicius* (pp. 77-84), respectiv, „*Vă prezentăm: Muzeul memorial de la Ipotești*” (pp. 85-96), care ne arată viziunea relevantă a criticului literar Perpessicius despre reorganizarea casei (1969) și numeroasele controverse din periodicele epocii și dezbateri centrale și locale ale decidenților politico-culturali iscate în jurul acestui proiect (1957-1979) concretizat abia odată cu redeschiderea obiectivului (15 iunie 1979), ultimul capitol, *Structura unui institut „Eminescu”* (pp. 97-101), descrie etapele înființării Centrului Național de Studii „Mihai Eminescu”, al cărui fondator, Petru Creția, a devenit primul director (1992).

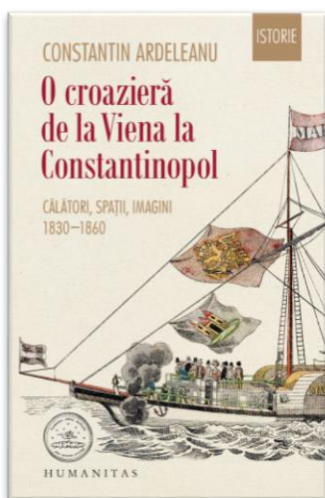
Sub raport metodologic și documentar, Ala Sainenco nu doar că a îmbinat riguros metodele istoriei calitative (analiza discursivă, filologică, narativă) și cantitative (analiza comparativă), ci a și valorificat și analizat critic documente de arhivă și numeroase articole din ediții de documente (*Dezbaterile Adunării Deputaților*) și din presa românească interbelică, comunistă și postdecembristă (*Adevărul*, *Adevărul Literar și Artistic*, *Apărarea Patriei*, *Argus*, *Clopotul*, *Contemporanul*, *Curentul*, *Dimineața*, *Gazeta Învățământului*, *Glasul Bucovinei*, *Luceafărul*, *Lumea*, *Lumina Satelor*, *Lupta*, *Lupta Moldovei*, *Mișcarea*, *Monitorul Oficial al României*, *Munca*, *Neamul Românesc*, *Opinia*, *Rampa*, *Revista Muzeelor și Monumentelor*, *România Liberă*, *România Literară*, *Scânteia*, *Scânteia Tineretului*, *Steaua*, *Timpul*, *Țara Noastră*, *Universul*, *Universul-Province*, *Viața Nouă*, *Viața Românească*, *Viitorul*, *Zori Noi*).

La finalul cuvântului-înainte și al fiecărui capitol, putem descoperi în total 12 fotografii alb-negru de bună calitate grafică, provenite din arhiva autoarei și din Fondul Documentar Ipotești, ilustrând diverse ipostaze ale bisericii și casei familiei Eminovici (1909-2004), corespondența amintită a lui Cezar Petrescu către

Mihail Sadoveanu (1937), lista colectelor strânse pentru materializarea Memorialului Ipotești din *Neamul Românesc* (1937), prima pagină a numărului revistei *Viața Românească* dedicat centenarului eminescian (1950), schița temeliei casei originale, articolul lui Perpessicius despre imobil și prima filă a unui document olograf, care atestă intrarea Memorialului sub patronajul Ministerului Culturii.

Concluzionând, lucrarea de față constituie un demers relevant în istoriografia română și străină asupra evoluției istorice și patrimoniale a biografiei și casei familiei Eminovici prin documentarea temeinică și diversificată, metodologia și structura cronologică și tematică, dar și prin scriitura curată, cursivă și nuanțată. Adresată specialiștilor și publicului larg, această analiză este substanțială reliefării și clarificării dilemelor ce-au conturat de la sfârșitul modernității și până astăzi identitatea culturală a Memorialului Ipotești ca un centru național al cercetării memoriei eminesciene.

Andrei Mic*

Constantin Ardeleanu, *O croazieră de la Viena la Constantinopol. Călători, Spații, Imagini 1830-1860*, București, Editura Humanitas, 2021, 302 p.

Lucrarea lui Constantin Ardeleanu, *O croazieră de la Viena la Constantinopol* face parte din lucrările apărute în ultimii ani cu un interes crescut pentru modul în care a evoluat infrastructura și modul în care diferite metode de deplasare au adus un aport substanțial la dezvoltarea Principatelor române. Profesorul și istoricul

Constantin Ardeleanu este un bun cunoscător al istoriei Dunării, este profesor de istorie modernă la Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați și bursier la New Europe College din București. Temele sale de cercetare privesc istoria socio-economică a sud-estului Europei, cu interes special pentru regiunea Dunării și a Mării Negre.

* Ph.D. Candidate,
andreimic1998@yahoo.com

Babeș-Bolyai

University,

Cluj-Napoca,

Preocupat de reprezentarea spațiului românesc în descrieri de călătorie, a tradus și editat, singur sau în colaborare, relatări ale câtorva autori străini care au vizitat spațiul românesc în secolele XIX–XX. Acestea se regăsesc în diverse volume din seria *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea* (Editura Academiei Române, 2004–2020) sau au fost publicate distinct: Maude Rea Parkinson, *Douăzeci de ani în România* (Humanitas, 2014); Ethel Greening Pantazzi, *România în lumini și umbre* (Humanitas, 2015); Patrick O'Brien, *Jurnalul unei călătorii în Principatele Dunărene în toamna și iarna anului 1853* (Humanitas, 2016). Câteva dintre monografiile sale analizează conectarea sud-estului Europei la economia mondială, modernizarea porturilor dunărene și pontice, dezvoltarea infrastructurii regionale de transport sau organizații și relații internaționale în epocile modernă și contemporană. Un volum reprezentativ este *The European Commission of the Danube, 1856–1948. An Experiment in International Administration* (Brill, 2020)¹.

Volumul de față este rezultatul unei îndelungate preocupări pentru calea navigabilă a Dunării. Astfel, în partea introductivă intitulată „Haracterul epohii noastre” ne prezintă evoluția vaselor care tranzitează Dunărea, văzută prin ochii diferiților călători români sau străini și mai ales evoluția și apariția navelor cu aburi, a piroscafului, articolele din gazetele vremii reliefând progresul care a făcut ca românii să se racordeze rapid la noua descoperire (p. 17). Autorii români, ca Simion Marcovici sau Mihail Kogălniceanu, laudă noile mijloace moderne de deplasare pe apă, dar deplâng starea drumurilor din Principate (p. 19). O mare evoluție comercială a reprezentat-o Tratatul ruso-otoman de la Adrianopol din 1829, care a făcut ca abolirea restricțiilor comerciale impuse de Imperiul Otoman să aducă o noutate și să facă ca Principatele să intre într-o epocă de libertate comercială (p. 22). Constantin Ardeleanu remarcă preocupările istoricilor Nicolae Iorga, Gheorghe I. Brătianu și Șerban Papacostea asupra faptului că marile drumuri comerciale au făcut ca evoluția Principatelor să fie una favorabilă (p. 25). Sursele de documentare sunt în general literatura de călătorie, dar și documentele de arhivă, precum și articole din presa vremii care surprind cât mai exact contextul epocii (p. 29).

Lucrarea de față este structurată în șase capitole care valorifică mai multe aspecte importante pentru istoria croazierelor dunărene. Primul capitol intitulat *O croazieră printre civilizații* prezintă evoluția și modul în care piroscafele austriece sunt prezente pe Dunăre și cum au apărut acestea pe traseul dintre Viena și

¹https://www.academia.edu/115646986/Prezentare_Carte_Constantin_Ardeleanu_O_croaziera_de_la_Viena_la_Constantinopol_Calatorii_Spatii_Imagini_1830_1860_Bucuresti_Humanitas_2021.

Constantinopol. Dunărea devine axul central al transportului internațional ce asigura legătura nu doar între cele două capitale, dar mai ales între Occident și Orient (p. 37). Acum apare primul ghid de călătorie referitor la acest traseu și care prezintă călătoria într-un mod plăcut și relaxant, spre deosebire de perioada anterioară, când era considerată periculoasă (p. 38). De asemenea, în acest capitol este prezentat și spațiul românesc al Dunării care va face parte acum din infrastructura sud-estului Europei (pp. 49-50), reliefându-se și dificultățile pe care le întâmpinau călătorii care au pornit pe drumul terestru, precum și diferența în materie de transporturi dintre Principate și Imperiul Habsburgic. Autorul a analizat nu doar ruta pe Dunăre, ci și istoria companiei austriece de piroscafe, felul cum aceasta s-a dezvoltat și evoluat, care au fost interesele strategice ale guvernului vienez pe baza acutizării crizei Imperiului Otoman (p. 51). Constantin Ardeleanu a surprins și faptul că acest mod nou de călătorie a avut o concurență din partea căilor ferate, care încep să ofere o alternativă la diferite moduri de călătorie, căci vapoarele, spre jumătatea secolului al XIX-lea, se dezvoltă la capacitatea lor maximă, dar treptat acestea vor fi înlocuite de calea ferată care oferea viteză, confort, accesibilitate și siguranță (p. 84).

În capitolul al doilea, *Un oraș plutitor*, autorul redă modul în care piroscafele austriece servesc ca decor pentru o istorie socială, fiind evidențiate formele de socializare, aspectele de viață cotidiană, experiențele pasagerilor care în voiajul lor trec prin imperii și civilizații (p. 89). Datorită faptului că compania austriacă a vândut bilete accesibile ca preț pentru o gamă variată de pasageri, de diferite etnii, rase și categorii sociale (p. 93), autorul încearcă să contureze această lume diversă, care se reunea în spațiile publice ce erau predominante, într-o epocă în care cabinele private erau rare. Astfel, salonul era principalul loc de întâlnire socială (p. 96), un spațiu al civilizației, cu etichetă și manieră, în timp ce puntea era cosmopolită și ignorantă, o plimbare pe piroscaf fiind de fapt o plimbare printre culturi (p. 101). Dormitorul și modul în care se odihnesc pasagerii la bordul acestor piroscafe devine un detaliu ideal pentru a studia comportamentul social. Constantin Ardeleanu zugrăvește diversitatea unei lumi, în care călătorii la clasa întâi și a doua dormeau în cabine interioare, iar cei cu bilet la clasa a treia pe punte. Condițiile oferite pentru cei care dorm pe punte sau în saloanele comune nu erau din cele mai bune, voiajul în aceste spații însemna să te adaptezi și să fii martor la diferite practici și norme sociale (p. 116).

Capitolul al treilea, intitulat *Între Orient și Rusia*, ne redă imaginea Principatelor Române prin intermediul relatărilor de călătorie ale celor care au trecut prin aceste teritorii mai ales de la

bordul vaporului (p. 110). De reținut faptul că acești călători nu surprind decât clișee fragmentate ale teritoriului traversat, astfel că europenii încep să descopere spațiul românesc, iar românii descoperă Europa (p. 150).

În capitolul al patrulea, *Românii în Europa*, Constantin Ardeleanu ne redă modul în care autorii români au perceput apariția acestor piroscafe și experiența călătoriei la bordul lor (p. 156). Vaporul este considerat a fi primul motor al revoluției industriale pe care românii l-au cunoscut, el fiind privit nu doar ca un mijloc de transport, dar și ca o modalitate prin care informația circula, pasagerii prezenți duceau știri despre epidemii, crize politice sau sociale (p. 159). Mulți autori români au călătorit la bordul acestor nave, printre care Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu, Dimitrie Ralet, Alexandru Pelimon și Nicolae Filimon. Autorii români au folosit diferite tipuri de relatare a acestor călătorii, combinând diferite stiluri, de la cel informativ, la cel similar unui ghid turistic (p. 181).

În cel de-al cincilea capitol, *Călătorii și epidemii*, este analizată organizarea carantinelor dunărene și a experiențelor avute în timpul acestor carantine, stațiile de carantină sau lazaretele fiind puncte care filtrau intrarea dinspre teritoriul otoman în cel habsburgic, timpul prevăzut inițial fiind de 40 de zile (p. 194). Acest sistem de carantină habsburgic a jucat un rol important în modernizarea aparatului sanitar din teritoriile otomane, inclusiv din Principatele române (p. 195). Carantina era locul în care se făcea izolarea celor care treceau prin zone incerte epidemiologic, sistemul părând a evolua față de cel din perioada medievală și premodernă. În pofida eforturilor de amenajare a acestor sisteme de carantină și lazarete, presiunea companiilor de navigație a făcut ca treptat perioada de carantină să fie tot mai scurtă (p. 227).

Capitolul al șaselea, *Natură și tehnologie în Clisura Dunării*, prezintă regiunea Clisurii Dunării ca un spațiu în care natura și tehnologia se întâlnesc cu directă referire la contribuția pe care au avut-o inginerii la cucerirea mediului natural, facilitarea navigației pe Dunăre, aspectele logistice care au permis circulația prin defileu (p. 239). Îndepărtarea obstacolelor din calea navigației prin Clisura Dunării era considerată la acea vreme un proces complex de cucerire a naturii, posibil datorită activității inginerilor, într-o vreme în care se schimba și harta politică, prin formarea statelor naționale în regiune (p. 240). Regularizarea navigației prin Clisura Dunării a contribuit esențial la predictibilitatea călătoriei, prin implicarea companiei austriece Die Erste Donau-Dampfschiffahrts-Gesellschaft care deținea monopolul asupra călătoriilor pe Dunăre. Un proiect gigant al disciplinării naturii, defileul Dunării a fost modelat la inițiativa contelui István Széchenyi și a inginerului Vásárhelyi Pál.

Regiunea s-a bucurat de aprecierea la superlativ din partea călătorilor, fiind inclusă în descrieri și mai apoi într-o serie de ilustrații, într-o perioadă în care frumosul devine componentă a consumului.

Lucrarea lui Constantin Ardeleanu reușește să fixeze cu o claritate remarcabilă rolul esențial al Dunării în procesul de redefinire modernă a Principatelor române. Fie că a fost sau nu intenția autorului, „minunile lumii noi” descrise în paginile cărții sale surprind acea transformare profundă care a mișcat lumea și a schimbat radical viețile oamenilor obișnuiți. Cercetarea propusă de autor urmărește, în primul rând, transformarea Dunării într-o arteră internațională de transport, pe direcția Orient–Occident, apoi impactul ambarcațiunilor cu aburi – acele „piroscafe”, devenite ulterior „vapoare” – asupra transporturilor și a sociabilității moderne. Nu în ultimul rând, autorul surprinde metamorfoza spațiului și a timpului dunărean, odată cu inaugurarea navigației regulate între Viena și Constantinopol de către Compania austriacă de Navigație cu Piroscafe (DDSG).

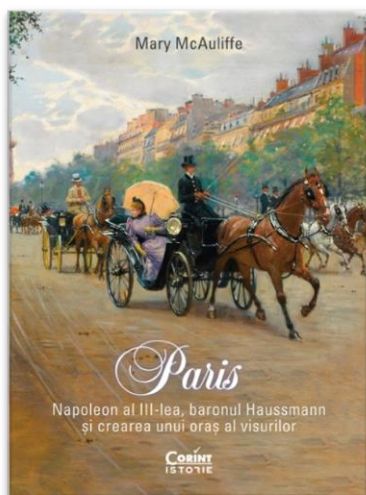
Cartea de față devine totodată o incursiune în civilizația românească din prima jumătate a secolului al XIX-lea, aflată la intersecția dintre modelele Europei Centrale și Occidentale și cele orientale. În ochii călătorilor occidentali, aceste spații își păstrau farmecul straniu și pitorescul, într-o epocă romantică ce valoriza natura, spectaculosul și potențialul economic al lumii noi. Constantin Ardeleanu reconstituie itinerarii și experiențe ale tot mai numeroșilor călători români și străini de pe Dunăre, de la Budapesta și Viena până la Constantinopol, surprinzând prin aceste relatări mentalitățile și moravurile valahe, aflate la confluența dintre tradiție și modernitate. Autorul nu ocolește nici inconvenientele epocii: frontierele imperiale (habsburgică, otomană, țaristă), epidemiile și carantinele care marcau circulația oamenilor și mărfurilor, cu neajunsurile lazaretelor de pe ambele maluri ale fluviului.

Perioada anilor 1830–1860, în ciuda romantismului ei, este prezentată ca vârsta marilor lucrări de amenajare hidrografică din Clisura Dunării, expresie a politicii habsburgice orientate spre exploatarea economică a regiunii. Totodată, dinamica tehnicii bazate pe forța aburului marchează debutul unei modernități întreprinzătoare și capitaliste în spațiul dunărean.

O calitate distinctivă a volumului este bogăția ilustrațiilor de epocă, provenite din jurnalele și albumele unor călători-artiști fascinați de peisajele și tipologiile umane ale Țărilor Române. Aceste imagini devin instrumente de lectură simbolică, prin care autorul reconstituie mentalități și sensibilități într-un spațiu aflat în plină modernizare.

Pot să afirm că lucrarea lui Constantin Ardeleanu este o lectură captivantă, care armonizează marile teme: modernizare, europeanizare, tehnicism, comerț internațional, relevând un echilibru între rigoare științifică și farmec literar. Cartea se dovedește, astfel, o companie ideală pentru cititorul contemporan, care, asemenea predecesorilor săi din secolul al XIX-lea, a fost nevoit în ultimii ani, mai ales datorită pandemiei, să călătorească mai mult cu mintea și imaginația. Senzația de déjà vu provocată de paginile dedicate carantinelor și izolării ne amintește că istoria are uneori darul de a repeta experiențele umane sub forme neașteptat de familiare.

Mihaela Duca*

Mary McAuliffe, *Paris, Napoleon al III-lea, baronul Haussmann și crearea unui oraș al visurilor*, București, Editura Corint, 2022, 364 p.

Cartea se înscrie în problematicile generale ale modernității urbane și ale relației dintre putere politică, spațiu și societate. Mai exact, Mary McAuliffe explorează cum un oraș, în cazul de față, Parisul secolului al XIX-lea, devine scena și instrumentul prin care un regim politic își afirmă autoritatea, viziunea și

idealurile estetice, dar și terenul unde se manifestă tensiunile sociale și economice ale modernizării.

McAuliffe arată că, în spatele frumuseții arhitecturale și al bulevardelor largi, se ascund procese de disciplinare socială, excludere economică și reconstrucție a identității colective. Astfel, problema generală este ambivalența modernizării: între visul civilizației și realitatea dominației.

Autoarea adoptă o poziție echilibrată, nuanțată între admirație și critică. Ea recunoaște grandoearea și ingeniozitatea proiectului haussmannian, o transformare urbană care a redefinit nu doar Parisul, ci însăși ideea de oraș modern, dar în același timp denunță costurile sociale, politice și umane ale acestei modernizări.

* Master's Student, George Emil Palade University of Medicine, Pharmacy, Sciences and Technology of Târgu Mureș, mihaeladuca443@gmail.com

Ea arată că modernitatea nu este doar o poveste de succes, ci și una de pierderi tăcute, o temă recurentă în istoria urbană.

McAuliffe reia un subiect deja tratat de numeroși istorici (David P. Jordan¹ a scris despre politicile urbane și modernizarea Parisului, analizând reformele Haussmann și impactul lor social și economic, François Loyer² – în lucrările sale despre arhitectura pariziană, explică cum estetica haussmanniană a redefinit orașul, David Harvey³ – în „Paris, Capital of Modernity”, discută modernizarea Parisului ca exemplu de dezvoltare capitalistă urbană și de disciplinare a spațiului urban, Philippe Muray⁴ a reflectat asupra esteticii și efectelor sociale ale transformării orașului în secolul al XIX-lea etc.), însă îi oferă o interpretare narativă, adică reunește dimensiunea politică, arhitecturală, economică și culturală într-o singură narațiune coerentă și accesibilă. Astfel că, în loc ca să devină o carte tehnică, transformă procesul de modernizare într-o poveste despre oameni, visuri, eșecuri și consecințe morale, ceea ce îi oferă originalitate.

Cartea are o narațiune cronologică, prezentând pentru început contextul politic și social care a precedat urcarea la putere a lui Louis-Napoléon Bonaparte: revoluția din 1848, manifestațiile și obiceiurile urbane ale Parisului. Anul 1852 reprezintă consolidarea puterii sub Napoleon al III-lea și modul în care proiectul urban s-a legat de ambițiile imperiale, iar începând cu anul 1853 intră în cadru Georges-Eugène Haussmann, fiind analizate proveniența sa administrativă, temperamentul managerial și întâlnirea cu ambițiile împăratului. Autoarea urmărește primii pași ai lui Haussmann ca prefect-regenerator: planuri inițiale, susținători și primele decizii de amploare.

Odată cu apariția lui Haussmann, apar și împotrivorii sau criticii planului măreț al așa zisului prinț-președinte Ludovic Napoleon. Unul dintre cei mai mari contestatari ai acestui plan și inclusiv a prințului-președinte este Victor Hugo, un scriitor și totodată un lider al rezistenței pariziene care se opune demolării vechii biserici Saint-Germain l'Auxerrois publicând un articol intitulat „Război împotriva demolatorilor”⁵. Apoi în același an a publicat un atac dur la adresa prințului-președinte prin cartea

¹ David P. Jordan, *Transforming Paris: The Life and Labors of Baron Haussmann*, Free Press, 1995.

² François Loyer, *Histoire de l'architecture française – Tome 3 : de la Révolution à nos jours*, Mengès, 1999.

³ David Harvey, *Paris, Capital of Modernity*, New York et Londres, Routledge, 2003.

⁴ Philippe Muray, *Le XIXe siècle à travers les âges*, Les Belles Lettres, 2024.

⁵ Mary McAuliffe, *Paris, Napoleon al III-lea, baronul Haussmann și crearea unui oraș al visurilor*, București, Editura Corint, 2022, p. 66.

„Napoleon-le-Petit”⁶, caracterizându-l pe Napoleon ca o persoană care „minte așa cum oamenii respiră”⁷. Acest lucru îl determină pe Hugo să plece din Paris la Bruxelles, în primă fază, și apoi de acolo într-una din insulele Canalului Mânecii, anticipând problemele care se putea ivi de aici și pentru siguranța familiei lui. Pe același drum a călcat și prietenul lui Hugo, Alexander Dumas care a plecat mai degrabă din Paris din cauza datoriilor financiare, dar care se reîntoarce în primăvara anului 1853.

Dezvoltarea și reconstrucția Parisului merge în tandem cu războiul din Crimeea. Războiul nu a fost un motiv pentru care modernizarea Parisului să fie întreruptă. Însă procesul acesta este stopat, amânat, tergiversat din cauza altor motive, precum: rezolvarea împrumuturilor financiare, deoarece reconstruirea unui oraș era destul de costisitoare; acordul din partea Consiliului de Stat; problemele tehnice care se ivesc pe parcurs: nu putea fi o clădire mai înaltă decât lărgimea străzii; problema apei curente; faptul că au dat peste un afluent subteran al Senei; diferențele de nivel neprevăzute la unirea a două bulevarde etc. Însă în ciuda acestor lucruri, Parisul devine punctul important unde se semnează încetarea războiului din Crimeea. De asemenea, vizita reginei Victoria face ca orașul să capete altă valoare în ochii unora. Deși pentru unii modernizarea aceasta asociată cu orașe precum Philadelphia sau Londra, produce tristețe pentru că vechiul Paris moare încet și odată cu el și viața pariziană așa cum era cunoscută odată.

Pe lângă aceste aspecte intrigile cotidiene, poveștile de dragoste, aventurile, aspirațiile politice sunt prezente la ordinea zilei, ceea ce fac din modernizarea Parisului, o poveste dramatică la care iau parte mai multe personaje: Claude Monet, Émile Zola, Gustave Flaubert sunt doar câțiva dintre artiștii amintiți, pe lângă Hugo, Dumas și alții. Odată cu modernizarea orașului ia naștere și opera lui Victor Hugo *Les Misérables*, o carte care descrie sub formă artistică ceea ce se întâmplă la Paris și care cunoaște un succes neanticipat de pe urma căruia autorul își asigură un câștig financiar considerabil.

Nu lipsește nici încercarea unui atentat asupra prințului-președinte, atunci când acesta se îndreaptă către operă, ceea ce îi dă ideea lui Haussmann să vină cu un proiect nou de operă care să ofere mai multă siguranță lui Ludovic-Napoleon. Lucru care se și realizează, deși nu conform așteptărilor pe care acesta le avea.

Cartea surprinde înspre final faptul că Parisul devine un oraș al luminilor, fiind printre primele orașe din Europa iluminate, un

⁶ *Ibidem.*

⁷ *Ibidem.*

oraș care în decursul celor 20 de ani sub domnia lui Ludovic-Napoleon se schimbă foarte mult, devenind ceea ce este astăzi, însă cu niște costuri enorme morale, sociale și umane, dincolo de costurile financiare. Modernizarea se încheie cu demiterea lui Haussmann și ulterior cu capturarea și ducerea în exil a prințului-președinte.

Cartea oferă o imagine vie și revelatoare a unui oraș pe punctul de a fi reinventat. Pentru cititor apare o combinație de fascinație și reflecție: de ce un oraș intervine astfel asupra spațiului, cum se împletesc estetica și puterea, ce pierderi implică (sociale, umane) transformările urbane. Pe mine m-a lăsat cu impresia că modernitatea are un preț și că frumusețea urbană pe care o admirăm astăzi ascunde sacrificii, conflicte și compromisuri. De asemenea, cartea mi-a adus în prim-plan ideea că orașul nu este doar „fundal” pentru viață, ci un actor activ care modelează viața, cultura, și chiar identitatea noastră. Cititorii interesați de arhitectură, urbanism, istorie socială sau istoria artei vor găsi în carte un teren bogat de explorat.

Deși având anumite prejudecăți legate de subiectul abordat, cartea mi-a plăcut și chiar m-a ținut captiv prin împletirea cu succes a transformării orașului cu problemele sociale, intrigile vremurilor de atunci și amprenta pe care și-a lăsat-o în istorie acest eveniment care s-a desfășurat de-a lungul a două decenii. Cartea oferă claritate și face subiectul accesibil pentru fiecare cititor oferind nu doar o istorie al clădirilor, ci o istorie a vieții.

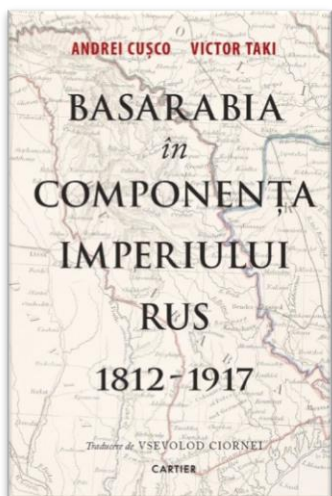
Un minus pe care l-am remarcat asupra acestei cărți este însă faptul că nu abordează deloc care a fost impactul asupra celor care au fost afectați de demolarea clădirilor unde locuiau și mutarea lor în altă parte a orașului. Pe alocuri lipsa unui fundament istoric al Franței secolului al XIX-lea face ca narațiunea să devină mai greoaie și probabil ar fi fost interesant pentru cititori un plan cu Parisul înainte și după.

Aș recomanda această carte studenților sau pasionaților de istorie urbană, arhitectură, sociologie; oricui iubește Parisul și vrea să înțeleagă „cum de arată așa” - adică contextul istoric al formei sale actuale; și persoanelor interesate de legătura dintre putere politică, planificare urbană și viață culturală.

Paris. Napoleon al III-lea, baronul Haussmann și crearea unui oraș al visurilor este o carte care-ți deschide ochii asupra procesului prin care un oraș nu doar crește, ci se reinventează. Mary McAuliffe ne pune în față ideea că frumusețea urbană este și rezultatul unei viziuni, adesea autoritare, și că orașul este și scenă și actor în același timp. Cartea ne amintește că ceea ce privim astăzi ca pe un cadru romantic, Parisul, are o istorie de forță, planificare și conflict. În final, cititorul rămâne cu o apreciere mai profundă pentru oraș,

dar și cu întrebarea: cu ce preț se realizează asemenea visuri urbane? Frumusețea unui oraș apare nu doar în ce se vede, ci în ce s-a ales să se distrugă, ce s-a reorganizat și ce s-a visat.

Alin Căținean*

Andrei Cușco, Victor Taki, *Basarabia în componența Imperiului Rus (1812-1917)*, Chișinău, Editura Cartier, 2024, 391 p.

Atunci când vorbim despre Basarabia, nu putem să nu remarcăm că aceasta, identificabilă pe harta fizică și harta mentală pentru aproape orice persoană interesată de geografie sau istoria Europei de Est, s-a născut ca o repercusiune a Tratatului de la București (1812), în urma Războiului ruso-turc din 1806-1812. Până atunci, Basarabia „nu constituia o unitate administrativă distinctă” (p. 9) și nu făcea parte dintr-o singură formațiune statală. Sub această zodie s-a născut acea regiune dintre Prut, Nistru și Marea Neagră, care reprezintă subiectul fascinantei lucrări intitulate sugestiv *Basarabia în componența Imperiului Rus (1812-1917)*. Autorii cărții, Andrei Cușco și Victor Taki, ambii basarabeni, și-au asumat, dacă nu să scrie o altă sinteză în domeniu, cel puțin să fie niște deschizători de drumuri pentru studierea istoriei regiunii basarabene ca zonă frontalieră a Imperiului Otoman și mai apoi periferică a Imperiului Rus, blocată într-un discurs de orientare naționalistă și ideologică care a dominat direcțiile istoriografiei din ultimul secol și jumătate. Având o pregătire riguroasă în domeniu, ambii fiind absolvenți ai cursurilor Universității Central Europene, autorii au avantajul de a fi consultat arhivele ruse, dând o coloratură specială demersului dat, oferind și o viziune a Centrului asupra Periferiei, nu doar vice-versa. Bogata bibliografie în limba rusă citată în lucrare reprezintă un alt atu al autorilor, care au abordat și o altă perspectivă, în general mai puțin vizitată în istoriografia românească. Prin urmare, lucrarea acestora reprezintă un efort mai mult decât necesar în studierea istoriei

* Master's Student, George Emil Palade University of Medicine, Pharmacy, Sciences and Technology of Târgu Mureș, alincatinean10@gmail.com

Basarabiei, în condițiile în care lucrarea cu cea mai mare autoritate în domeniu a fost, până nu demult, cea a lui Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*¹, care deși reprezintă o venerabilă analiză, se dovedește a fi din ce în ce mai depășită, la 85 de ani de la prima apariție (1940).

Lucrarea celor doi, apărută la editura Cartier din Chișinău, se prezintă ca o traducere din rusă în limba română de o calitate ce merită a fi lăudată, la a cărei precizie, coerență și măiestrie a limbajului a contribuit traducătorul, Vsevolod Ciornei. Varianta originală, apărută la editura „Novoe literaturnoe obrazovanie” din Moscova, în anul 2012, face parte dintr-un demers mai amplu, dar la fel de interesant, de a studia periferiile Imperiului Rus din perspectiva „istoriei noi a imperiului”, care are drept scop cercetarea amănunțită a rolului acestuia în constituirea identităților „regiunilor periferice” în ultimul secol de existență al „Împărăției Țarilor”. Până la urmă, nu s-a născut chiar „Europa” pe care o cunoaștem astăzi din contrastul cu Orientul?²

Foarte bine ancorați în noile tendințe ale istoriografiei de a „decoda” și „explora” spațiul fizic și mental, autorii au valorificat din plin terenul geografiilor simbolice, lucru de la care pornește întreg demersul lor: explorarea procesului „inventării” Basarabiei ca regiune distinctă și identificabilă, acțiune înfăptuită conștient de un Imperiu care încerca „să ordoneze și să raționalizeze spațiul, încercând în același timp să „valorifice” și să descrie acest teritoriu” (p. 10).

Lucrarea a fost structurată în nouă capitole plus introducere și încheiere, fiecare capitol abordând un subiect bine conturat, autorii acoperindu-le în funcție de aria de expertiză a fiecăruia. Introducerea, încheierea și capitolele VI, VII, VIII îl au drept autor pe Andrei Cușco, dar trebuie precizat că la capitolele VII și IX a contribuit și istoricul rus Oleg Grom. Restul capitolelor sunt scrise de Victor Taki, iar capitolul V îi are drept autori pe ambii cercetători.

Primul capitol reprezintă, după părerea mea, o adevărată inovație în studierea teritoriului pruto-nistean, prin contribuțiile însemnate pe care le aduce în cunoașterea perioadei de început a integrării regiunii, implicând vaste cunoștințe de demografie istorică (migrațiile și colonizările operate de Ecaterina a II-a). Într-adevăr, poziția Principatului Moldovei între „Casa Islamului” și „Casa Păcii” și instrumentalizarea de către otomani și ruși a popoarelor semi-nomade de la nordul Mării Negre nu au făcut decât ca Basarabia să

¹ Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei: contribuții la studiul istoriei românilor*, București, Editura Victor Frunză, 1992.

² Edward Said, *Orientalism: concepțiile occidentale despre Orient*, Timișoara, Editura Amarcord, 2001.

fie o regiune periculoasă, pustiită și instabilă. Victor Taki menționează și rolul decisiv al Provinciilor Iliriene franceze din proximitate, care au alarmat forurile decizionale ruse și mai ales pe Împăratul (pe atunci reformator și adept al principiilor de guvernare iluministe) Alexandru I, care simțeau un pericol din partea „propagandei” franceze din Balcani (pp. 58-64). În atare condiții, anexarea doar a regiunii dintre Prut și Nistru a reprezentat, pentru Rusia, doar o „victorie simbolică”, grăbită și cu intenții neclare.

Al doilea capitol, și el interesant prin frumoasa, dar pe alocuri întortocheata incursiune în domeniul din ce în ce mai popular al geografiilor simbolice, aduce un suflu nou asupra informațiilor despre metodele reprezentării Basarabiei la începutul ocupației. Victor Taki subliniază faptul că ea a reprezentat o „asamblare” a trei regiuni distincte, și anume Bugeacul, raialele Hotin și Tighina, precum și ținuturile care țineau de Principele de la Iași (pp. 72-73), a căror unitate s-a bazat pe dreptul de cuceritor al Imperiului Țarist. Totuși, teritoriul nou alipit încerca să fie inclus pe harta simbolică a Imperiului, deosebindu-se prin exotismul său, reputația lui de „periferie asiatică” unde domnește despotismul (pp. 79-80) și „barbarismul”, lăsând locul misiunii „civilizatoare” și a discursului colonial care se voia a fi progresist. Lacunara cunoaștere a teritoriului proaspăt încorporat a accentuat importanța călătoriei în integrarea Basarabiei și construcția unei identități.

Construirea instituțională a Basarabiei este descrisă în al treilea capitol, despre care autorul spune că a depins, în mare măsură, de „călătoriile în regiune ale demnitarilor cu o anumită putere sau influență” (p. 105). Victor Taki a recurs la o comparație interesantă, asemuind regiunea nou-intrată cu un „membru” nou în „corpul” imperial, care trebuia cumva sincronizat. Revenind la importanța călătoriilor și a sursei reprezentate de genul literar al notelor de călătorie, autorul ne descrie pe larg călătoriile lui Ioan Kapodistria și a amiralului Ciceagov (1812), călătoria lui Alexandru I (1818)³ și a lui M. S. Voronțov (1828). Cele trei călătorii au conturat, într-un fel sau altul, locul Basarabiei în Imperiu: dacă Regulamentul din 1813 și cel din 1818 au proclamat autonomia, cel din 1828 a limitat-o.

Autorul pune în prim-plan, în capitolul al IV-lea, procesul „convertirii” boierilor în nobili și conflictul lor cu autoritățile nou-instalate, alături de tabloul social al regiunii. Autorul discută despre conflictul dintre băștinași și coloniști și dintre boieri și Guvernatorii

³ Putem observa o asemănare interesantă a călătoriei lui Alexandru I în sudul Imperiului și cea a lui Iosif al II-lea în Transilvania, din 1773. Ambii s-au arătat sincer interesați de bunăstarea supușilor lor din acele regiuni periferice și încă în curs de integrare. Mai multe în cap. 9 în Mathias Bernath, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994.

plenipotențieri, în cheia conflictului dintre interesele unor stări sociale. Deși își păstrează organizarea socială proprie până în a doua jumătate a secolului, transformările sociale din regiune s-au produs pe fondul formării unei protipendade locale de etnie moldovenească (inexistentă până la Războiul ruso-turc), care se eschiva de la responsabilitatea auto-administrării și ținea la niște privilegii așa-zis „străvechi”, la care a renunțat fără probleme atunci când le era mai avantajos să se identifice cu nobilimea rusă!

În acest punct, în care devine tot mai clar că abordarea exclusiv din punct de vedere negativ a perioadei de administrare țaristă a regiunii pruto-nistrene nu este fondată, autorul subliniază că Imperiul nu a apelat la metode exclusiv abuzive pentru a include teritoriile cucerite în corpul imperial. Important prin conținutul lui revelator, capitolul al V-lea ne expune cum Imperiul Rus a integrat lent și treptat noile teritorii vestice (Basarabia, Finlanda, Polonia), cooptând elitele locale și arătându-și interesul pentru a le înțelege obiceiurile și a le păstra privilegiile. În Basarabia, de exemplu, nu a fost reintrodusă șerbia, iar legile locale s-au aplicat încă mult timp după anexare. Reformele lui Alexandru al II-lea au fost aplicate treptat și pe alocuri adaptate la specificul local, ținând cont de caracterul multietnic al regiunii și specificul local. Basarabia, de altfel, a devenit oficial gubernie abia în 1873, lucru care demonstrează ca regiunea a avut un statul special mai mult de jumătate de secol după anexare (p. 214).

Desigur că latura națională, care până acum a fost puțin sau chiar deloc invocată, și-a făcut loc și în acea periferie a Imperiului, favorizată fiind, în cazul Basarabiei, de existența unui stat național românesc la frontiera de vest a Rusiei. În capitolul șase este expusă dubla problemă a județului Ismail. În primul rând, până la destrămarea monarhiei Romanovilor, județul Ismail⁴ a rămas a fi o „anomalie” administrativă care păstra elemente ale administrației de până la 1878, lucru fascinant pentru studierea gestionării diversității la periferiile imperiului, iar unicitatea cazului îl face și mai remarcabil. În al doilea rând, pe plan extern, anexarea județului a reprezentat prilejul unui conflict diplomatic ruso-român, care și-a lăsat amprenta peste locul Basarabiei în discursul istoric din epocă și peste relațiile diplomatice între România și Imperiul Rus.

În altă ordine de idei, Basarabia de la începutul secolului XX s-a remarcat prin schimbări importante în plan social și cultural, lucru expus în capitolul șapte. Viața politică aproape inexistentă și neimplicarea „maselor” în mișcările sociale care începuseră mai la

⁴ Unitate administrativă din sudul Basarabiei, care revenise Moldovei în urma Tratatului de la Paris din 1856 și a reintrat în componența Imperiului Rus după Tratatul de la Berlin din 1878.

est a încetat abrupt, pe fondul a două evenimente cu larg răsunet. Pogromul din Chișinău din 1903 a pus capitala guberniei pe primele pagini ale ziarelor occidentale și a afectat profund imaginea Imperiului Rus în Occident, chiar dacă autorul demonstrează că implicarea guvernului în evenimentele din 1903 este îndoielnică. Al doilea eveniment care a înviorat anemica societate basarabeană a fost Revoluția Rusă din 1905, care a pus bazele activității partidelor politice moderne pe teritoriul basarabean, strecurându-se timid, dar sigur, chestiunea națională și cea socială, care se împleteau. Autorul a găsit în acele evenimente „momentul zero” al maturizării „chestiunii moldovenești”.

Tendențele ultimilor doi țari de a „naționaliza” Imperiul s-au răsfrânt și asupra Basarabiei, iar Andrei Cușco ne expune în al optulea capitol cum s-au manifestat „ritualurile” imperiale în gubernie: dinastia și ortodoxia se voiau a fi lianturile prin care popoarele să se „topească” în națiunea rusă și ea în curs de constituire, iar sărbătorirea Centenarului intrării Basarabiei în componența Imperiului Rus a fost prilejul accentuării „loialității” stărilor din regiune față de Țar și Națiune. Capacitatea autorului de a reda atât de cuprinzător efectele pe care le-a avut problematica festivitate este remarcabilă, acoperind impactul ei asupra mișcării naționale, a bisericii care oscila între rusificare și păstrarea particularităților moldovenești și a relațiilor cu intelectualitatea de peste Prut.

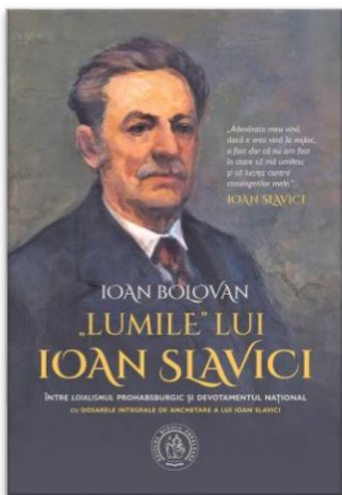
Ultimul capitol, dedicat Basarabiei din ajunul și din timpul Primului Război Mondial, ne creionează o vedere panoramică asupra situației din ce în ce mai delicate din regiune, punând accentul pe două laturi. Prima, referitoare la poziția duplicitară a Bisericii locale, a cărei politică depindea mai ales de atitudinea Episcopului aflat în funcție, ne ilustrează cum zeloșii episcopi naționaliști ruși se implică în politică și susțin partidele monarhiste de extremă dreaptă, în timp ce tot din rândurile bisericii au provenit fruntași ai mișcării naționale. A doua latură este „problema națională” din regiune. Autorul ne spune franc că această „chestiune” a rămas marginală și pe alocuri exagerată până târziu, după Revoluția din Februarie, iar Încheierea nu face decât să completeze acest tablou: elita politică din Basarabia și-a arătat loialitatea față de proiectul federalist al Republicii Democratice Ruse, proclamată de Sfatul Țării cu doar patru luni înainte de votarea Unirii!

Acum că am trecut prin conținutul lucrării, care m-a încântat prin caracterul succint, dar pe alocuri însoțit de niște detalii deosebit de ilustrative pentru evenimentele considerate a fi relevante de către autori, pot spune că această traducere în limba română reprezintă cu siguranță o contribuție necesară la studierea istoriei Basarabiei. Istoriografia sovietică din RSS Moldovenească, deși s-a

interesat de perioada țaristă, a privit-o din prisma materialismului marxist, punând accentul pe mișcările social revoluționare și, paradoxal, pe rolul modernizator pe care l-a avut regimul țarist în dezvoltarea internă a Basarabiei. Istoriografia română, pe de altă parte, s-a arătat interesată în principal de mișcarea națională din regiune și pe „rezistența” culturală a locuitorilor ei, aceasta din urmă cel puțin îndoielnică. În atare condiții, consider că cei doi autori au făcut o treabă excelentă prin inițierea unui demers de „reîmprospătare” a cercetării istorice asupra regiunii, studiind-o ca atare, în afara oricărei competiții pentru „drepturile istorice”. Diversitatea surselor face demersul cu atât mai solid, autorii făcând apel la memorii, proiecte, corespondență privată, presă din epocă (atât guvernamentală sau monarhistă, cât și „națională”), documente cu caracter oficial și juridic, regulamente ș.a.m.d.

Bogăția bagajului metodologic și abordarea din punctul de vedere al disciplinelor conexe pun lucrarea pe un teren „sigur” în ceea ce privește ancorarea în actualitate și inovație în științele istorice. Totuși, unele capitole ale lucrării sunt mai dificil de citit, din cauza abundenței textului dedicat metodologiei și teoriei în general, ceea ce face unele părți mai greu accesibile unui public neavizat în domeniu, lucru observabil mai ales la capitolele semnate de Victor Taki.

Mihnea Andrei Haitur*

Ioan Bolovan, *„Lumile” lui Ioan Slavici. Între loialismul prohabsburgic și devotamentul național, cu dosarele integrale de anchetare a lui Ioan Slavici.* Tabel cronologic și portret biografic de Alina Hucai, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2025, 311 p.

Ioan Slavici este una dintre figurile culturii românești moderne care continuă să atragă atenția cercetătorilor și despre care sursele primare par a fi departe de epuizare. E adevărat, faptul că nu a mai

* Master's Student,
mihneahaitur2002@gmail.com

Babeș-Bolyai University Cluj-Napoca,

beneficiat de o biografie temeinică și profesionist întocmită de peste o jumătate de secol contribuie la menținerea vie a interesului. Recenta apariție editorială semnată de profesorul Ioan Bolovan explorează una dintre cele mai controversate perioade din viața lui Slavici: anii de final ai Primului Război Mondial, în care opțiunea filogermană l-a condus spre oprobiul public și condamnare juridică, adăugând la mai vechea experiență a închisorilor ungare și pe cea a temnițelor românești.

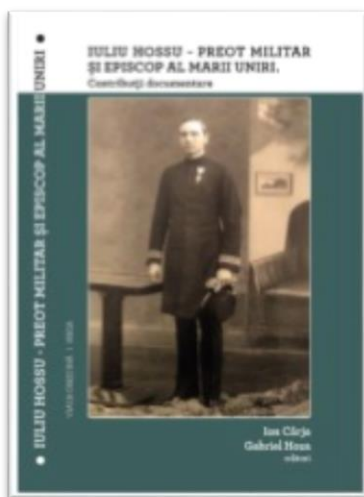
Lucrarea revizitează o temă devenită clasică în literatura biografică dedicată lui Slavici: modul în care scriitorul șirian a oscilat între – sau mai degrabă a încercat să armonizeze – loialismul dinastic habsburgic și angajamentul profund pentru cauza națională a românilor. O parte importantă din secțiunea analitică este dedicată biografiei lui Slavici – o opțiune ce ajută la contextualizarea principalei contribuții a lucrării: publicarea documentelor din arhivele Poliției Regatului României (accesibile actualmente la Arhivele Naționale Istorice Centrale din București) referitoare la cele două anchetări și întemnițări ale sale din perioada 1916-1919. Se adaugă o serie de alte instrumente utile: un tabel cronologic detaliat al vieții și activității lui Slavici, un fotodocumentar (care vine să completeze suportul imagistic bogat al întregii lucrări), un rezumat extins în limbile germană, engleză, franceză și italiană și o bibliografie finală.

Conținutul documentelor este variat și interesant – ele vor fi integrate cu siguranță în orice scriere biografică serioasă dedicată lui Slavici pe viitor, dar și în lucrările de istorie a Poliției și serviciilor de informații din România, al căror mod de operare și perspectivă profesională o evidențiază. Unul dintre elementele centrale ale lucrării îl constituie informația documentară și discuția analitică privind documentele personale și creațiile literare ce i-au fost confiscate scriitorului în momentul arestării sale, în noaptea de 14/27-15/28 august 1916, inclusiv un roman și partea a doua a unei gramatici la care lucrase timp de un deceniu. Sunt subliniate și eforturile sale constante, între 1916 și 1920, pentru recuperarea acestor manuscrise: Slavici trimite memorii la Ministerul de Interne, la Primul Ministru, la diferite comisii. Cu toate acestea, încercările sale eșuează rând pe rând. O parte dintre documente par a fi fost pierdute în haosul evacuării instituțiilor publice de la București la Iași în noiembrie 1916. Altele par să fi dispărut în circumstanțe suspecte, ridicând posibilitatea – discutată și în carte – că ele ar fi fost distruse intenționat de persoane nemulțumite de poziția politică a scriitorului. Această dramă personală a lui Slavici a continuat și după moartea sa, familia încercând până în anii celui de-al Doilea Război Mondial să recupereze manuscrisele pierdute, fără succes.

Dar cel mai important element al lucrării rămâne, bineînțeles, analiza opțiunilor filo-austriece ale lui Slavici, realizată fie de către editor, fie de agenții instituțiilor de ordine publică, fie de Slavici însuși (autojustificativ). În acest punct, lucrarea ne convinge încă o dată, dacă mai era nevoie, că în cazul particular al lui Slavici nu a fost vorba de oportunism, ci de fidelitate față de un set de convingeri personale care l-au ghidat întreaga viață și de care nu s-a despărțit nici în momentele de cumpănă. Slavici, asemenea lui Eminescu în această privință, rămâne un reper moral fix. Pe de altă parte, opțiunea editorului de a îi da cuvântul la final lui George Călinescu este una fericită, căci cuvintele istoricului literar surprind mai bine decât orice alte tușe biografice condiția lui Slavici în perioada acoperită de documente și o parte din trăsăturile de caracter ce l-au însoțit întreaga viață („...om văităreț, mai mult bolnav de un sânge amestecat, spuindu-și cu ochii plecați în jos aversiunile”).

La finalul lecturii, volumul se distinge prin modul în care conjugă analiza ideologică, cercetarea documentară și reevaluarea critică a unei figuri reprezentative pentru cultura română modernă. Autorul său propune o privire nuanțată, lipsită de maniheism, asupra unui intelectual prins între loialități conflictuale, dar rămas constant devotat ideii de progres cultural al românilor, precum și propriilor sale principii morale.

Vlad Popovici*

Ion Cârja, Gabriel Hoza (ediție, studiu introductiv și note de), *Iuliu Hossu – preot militar și episcop al Marii Uniri. Contribuții documentare*, Cluj-Napoca, Editura Viața Creștină & Editura Mega, 2025, 211 p.

Volumul editat de Ion Cârja și Gabriel Hoza se înscrie printre inițiativele editoriale prilejuite de Anul „Cardinal Iuliu Hossu”. Totodată, vine în prelungirea preocupărilor constante de istorie militară ale unuia dintre editori,

* Associate Professor, Ph.D., Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca, vlad.popovici@ubbcluj.ro

adăugând efortului de recuperare documentară a Primului Război Mondial încă o colecție deosebit de valoroasă pentru înțelegerea experienței soldaților români din armata habsburgică, dar și pentru reconstituirea rolului pe care l-a jucat Iuliu Hossu, mai întâi ca preot militar, apoi ca episcop greco-catolic al Gherlei și figură centrală a Marii Uniri, în viața spirituală și identitară a românilor transilvăneni.

Cartea se deschide cu un amplu studiu introductiv despre activitatea lui Iuliu Hossu ca preot militar (pp. 15-66), urmat de 57 de documente, în majoritate scrisori, redactate între anii 1915 și 1932. Ele provin de la soldați români răniți, bolnavi sau internați în spitale militare din Viena, Timișoara, Brünn, Wiener Neustadt, Krems, Wollerzdorf, Kremser, Austerlitz bei Brünn, Znaim, Bad Hall, Linz, Göding, Klosterbuch bei Znaim, Leipnik, Trebics, Kaschau sau Iglau. Aceste centre medicale, plasate adesea la sute de kilometri de casă, apar în scrisori ca spații ale incertitudinii și ale neliniștii, de multe ori ale precarității spirituale, dar în același timp locuri în care se produce solidaritate și se caută, prin comunicare și lectură, conexiunea cu identitatea românească.

Dacă stilul documentelor este unul puțin cizelat, narațiunea este însă una a proximității umane. Soldații îi scriu preotului militar Hossu pentru a-i cere ceea ce îi lipsea cel mai mult unui om rănit și departe de casă: cuvântul în limba maternă, rugăciunea, cartea de mângâiere, icoana, calendarul, uneori și ziarul. Cererile sunt simple, dar încărcate de semnificație: „cărți cu rugăciuni frumoase”, „gazete românești”. Ele arată cât de puternic funcționa legătura cultural-religioasă dintre un preot militar și propriii săi soldați, într-un context în care românii erau minoritari și unii dintre ei cu siguranță se simțeau marginalizați în mediul militar multilingv.

În aceleași scrisori poate fi surprinsă și formarea spontană a unor mici comunități românești în spitale: unii soldați scriu în numele camarazilor lor, alții, precum cantorul Petru Berbescu, încearcă să organizeze forme de viață liturgică; apar traducători improvizați, care solicită materiale bilingve pentru a-i ajuta pe cei din jur; alții cer dicționare pentru a se putea descurca într-un mediu lingvistic care le e străin. La nivel simbolic, liantul acestor colectivități devine chiar persoana preotului militar Hossu. Pe măsură ce parcurgem documentele, observăm cum rolul său pastoral crește în complexitate. Soldații îi scriu cu o familiaritate care emană încredere și recunoștință acumulate în urma vizitelor sale prin spitale; pentru mulți dintre ei, Hossu era un reper al unei patrii spirituale într-o armată străină, cel puțin la nivelul interacțiunii lingvistice.

Colecția include și documente scrise direct de pe front, scurte mărturii ale celor aflați în tranșee, unde limbajul devine mai direct,

iar anxietatea mai palpabilă. Un soldat notează că se află „de două luni pe front și mă simt mai bine”, ca și cum scrierea unei simple scrisori către preot ar fi fost suficientă pentru a face suportabilă o realitate apăsătoare.

Narațiunea documentelor se schimbă în mod semnificativ odată cu apropierea anului 1918. Dacă majoritatea scrisorilor de până acum proveneau din spațiul strict militar, ultimele părți ale colecției se centrează pe transformarea lui Iuliu Hossu în lider ecleziastic și național. Decupaje din presa anilor 1918-1919 ni-l arată pe episcopul Hossu implicat în eforturile de consolidare a ordinii interne în Transilvania și de promovare a loialismului dinastic, de această dată direcționat înspre perechea regală a României. Este un moment în care vocea preotului militar se convertește în vocea episcopului implicat direct în consolidarea noii ordini statale.

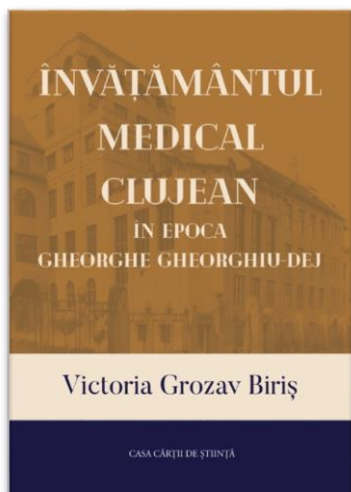
Colecția se încheie cu evocări interbelice, inclusiv un articol din 1932 în care experiența pastorală a lui Hossu din Primul Război Mondial este rememorată cu nostalgie. Aceste texte închid simbolic un arc biografic ce începe cu vizite în spitale militare din Austro-Ungaria și se încheie cu amintirea acelor gesturi într-unul din statele succesoare.

Din perspectivă științifică, valoarea volumului este dată de bogăția informațională a acestui corpus excepțional de surse privind experiența individuală a soldaților români în armata habsburgică. Documentele permit studierea modului în care se articulează identitatea românească în condiții de mobilizare totală și dispersie geografică, reprezentând o binevenită contribuție la dezbaterea istoriografică asupra identităților concurente în ultimele decenii ale monarhiei habsburgice și asupra manifestărilor indiferenței naționale în rândul populației rurale. Din acest punct de vedere, faptul că există și o ediție în limba engleză reprezintă o șansă suplimentară pentru ca aceste documente să intre în circuitul principal de cercetare al istoriografiei Europei Centrale. Merită subliniat, în raport cu conținutul documentelor, și faptul că nevoia identitară de integrare într-o comunitate spirituală și etno-lingvistică ce răzbate din scrisorile găzduite în acest volum vine să argumenteze necesitatea unei analize mult mai aprofundate a efectelor psihologice ale conflagrației în rândul soldaților români din armata habsburgică și a rolului acestor efecte, în esență traumatice, în mobilizarea națională din toamna și iarna anului 1918.

Nu în ultimul rând, prin intermediul acestei lucrări, Iuliu Hossu este recuperat în intimitatea experiențelor sale de preot militar, ca figură pastorală dar și ca reper moral al epocii pentru soldații de rând, iar aceștia din urmă – anonimi în marile scrieri de

istorie militară – își recapătă la rândul lor vocea și își transmit experiențele umane.

Vlad Popovici*

Victoria Grozav Biriș, *Învățământul medical clujean în epoca Gheorghe Gheorghiu-Dej*, Cluj-Napoca, Editura Casa cărții de știință, 2024, 414 p.

Lucrarea *Învățământul medical clujean în epoca Gheorghe Gheorghiu-Dej*, semnată de Victoria Grozav Biriș, constituie o realizare remarcabilă și temeinică. Autoarea, care și-a bazat lucrarea pe teza sa de doctorat, oferă o analiză a modului în care regimul Gheorghe Gheorghiu-Dej a influențat structura și organizarea instituțiilor de învățământ medical, precum și viața studenților și cadrelor didactice.

Cartea se centrează pe o temă de o complexitate deosebită, și anume istoria învățământului medical clujean. În această lucrare, autoarea își propune să răspundă la o serie de întrebări fundamentale legate de evoluția învățământului medical clujean, explorând în detaliu istoria acestuia și să analizeze modul în care regimul comunist a influențat nu doar organizarea administrativă a învățământului superior medical, dar și situația cadrelor didactice și a studenților.

Scopul autoarei este de a reconstitui cu minuțiozitate evoluția principalelor evenimente și schimbări din această perioadă, relevând felul în care s-a desfășurat activitatea academică la instituția avută în vedere. De asemenea, lucrarea are scopul de a contribui la completarea unui gol semnificativ în istoriografia educațională din România și la aducerea la lumină a unor documente deosebit de importante pentru tratarea unei astfel de teme.

Pentru a construi o bază solidă pentru argumentele sale, autoarea se bazează pe o varietate de surse. Sursele sunt integrate armonios pentru a susține ipotezele de lucru și argumentele prezentate. Fiecare capitol este ancorat într-o documentare

* Associate Professor, Ph.D., Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca, vlad.popovici@ubbcluj.ro

riguroasă, iar bibliografia vastă reflectă o cercetare serioasă. Pentru realizarea lucrării, autoarea a consultat o gamă largă de surse primare, inclusiv documente arhivistice inedite, corespondență oficială și rapoarte ale Institutului Medico-Farmaceutic din Cluj, corespondență cu Ministerul Învățământului și Ministerul Sănătății, dar și informații din publicațiile vremii, precum „Scânteia Ardealului”, „Viața Medicală” sau „Clujul medical”. Aceste surse conferă o valoare științifică incontestabilă cărții recenzate și oferă o imagine detaliată a realităților din interiorul instituțiilor de învățământ medical ale vremii. De asemenea, autoarea face apel și la anuarele publicate de Institutul Medico-Farmaceutic în anii 1962 și 1967, oferind o privire asupra evoluției și structurii instituției în acea perioadă. Această diversitate de surse îmbogățește substanțial analiza și face ca fiecare capitol să fie susținut de dovezi solide.

Victoria Grozav Biriș folosește o metodologie variată și solidă. Autoarea utilizează metode istorice comparative și statistice pentru a analiza dinamica schimbărilor instituționale, efectele ideologiei comuniste asupra procesului. Metodologia aleasă este una deosebit de riguroasă și adecvată pentru tema tratată și ajută la evidențierea nuanțelor și complexităților fenomenului studiat. Prin analiza detaliată a documentelor arhivistice, autoarea reconstituie cu acuratețe evenimentele-cheie și aspecte mai puțin cunoscute ale vieții academice și studențești ale acelei perioade, oferind cititorilor o imagine detaliată asupra educației medicale din Cluj în contextul comunist. Lucrarea devine astfel un demers esențial pentru înțelegerea modului în care regimul comunist a intervenit în structurile academice, dar și în viața de zi cu zi a studenților și cadrelor didactice.

Lucrarea este organizată în șase capitole care acoperă diverse aspecte ale învățământului medical clujean în perioada comunistă: istoria Facultății de Medicină, organizarea Institutului Medico-Farmaceutic, influențele ideologice asupra învățământului, viața studențească, epurările din rândul cadrelor didactice și internaționalizarea învățământului medical clujean. Această structură permite o abordare cuprinzătoare a subiectului și o înțelegere clară a dinamicii educaționale din acea perioadă. Fiecare secțiune adâncește într-un mod organizat subiectul, păstrând un flux narativ coerent, care face ca lectura să fie atât informativă, cât și plăcută. Fiecare capitol este bine delimitat, ceea ce face ca lucrarea să fie ușor de urmărit și să prezinte argumentele autoarei într-o manieră accesibilă.

Primul capitol stabilește contextul istoric și educațional, fiind un punct de plecare esențial pentru înțelegerea transformărilor ulterioare. Autoarea analizează refugiul facultății de medicină în timpul războiului, reîntoarcerea acesteia la Cluj și reformele

educaționale postbelice, toate fiind evenimente semnificative pentru înțelegerea începuturilor învățământului medical sub regimul comunist.

În al doilea capitol, „Schema de organizarea a Institutului Medico-Farmaceutic din Cluj”, sunt descrise modificările instituționale, punându-se accent pe modul în care s-au schimbat unele catedre și discipline de învățământ, precum și pe impactul presiunilor politice și ideologice asupra organizării academice.

Capitolul al treilea, „Învățământul medical clujean sub presiunea ideologiei comuniste”, este o analiză amănunțită a modului în care regimul a influențat nu doar conținutul educațional, dar și viața studențească. Autoarea examinează presiunile politice și ideologice asupra cadrelor didactice și studenților, evidențiind felul în care ideologia regimului pătrundea în toate aspectele educației medicale, de la organizarea examenelor până la structura curriculumului.

Al patrulea capitol, „Student la medicină în epoca deștă”, aduce în prim-plan experiențele directe ale studenților din acea perioadă. Autoarea prezintă în cadrul acestui capitol procesul de admitere, taxele școlare, examenele și influența regimului asupra comportamentului studențesc. Sunt descrise manifestările culturale, sociale și politice ale studenților, care erau strâns legate de realitățile politice ale vremii.

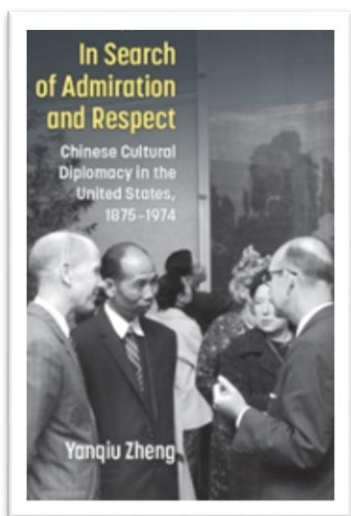
Capitolul al cincilea tratează epurările din rândul cadrelor didactice, un subiect sensibil care merită o atenție deosebită. Autoarea analizează în detaliu impactul acestor epurări asupra învățământului medical din Cluj, identificând cazuri celebre, precum epurările profesorilor Iuliu Hațieganu și Iuliu Moldovan, și subliniind modul în care presiunile politice au afectat întreaga activitatea educațională.

În final, capitolul al șaselea explorează „Internaționalizarea învățământului medical clujean”, fiind prezentate schimburile internaționale și implicarea cadrelor didactice în congrese și conferințe internaționale. Autoarea analizează, de asemenea, modul în care regimul comunist a influențat aceste relații externe.

În ceea ce privește stilul, autoarea impresionează printr-o scriere clară, rafinată, care reușește să combine complexitatea subiectului cu fluiditatea. Deși abordarea și înțelegerea unui astfel de subiect este dificilă, exprimarea clară a ideilor și argumentelor transformă această carte într-una suficient de accesibilă pentru cititorii mai puțin familiarizați cu tema cercetată. Munca depusă de autoare în prezentarea ideilor este completată de câteva imagini, tabele și diagrame atent realizate pe baza informațiilor extrase din sursele consultate. Cartea este încununată de generoasele anexe, care transformă lucrarea într-un veritabil instrument de lucru.

Lucrarea reprezintă o contribuție valoroasă la istoriografia educațională din România, reprezentând o lecție importantă despre modul în care educația și știința pot fi influențate de regimul politic. Victoria Grozav Biriș reușește să creeze un tablou detaliat și captivant al învățământului medical clujean în perioada lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, o perioadă de transformări dramatice, dar și de rezistență intelectuală, ce merită o atenție deosebită. Cu siguranță, prin aport semnificativ de informații prețioase pentru înțelegerea evoluției învățământului și a educației medicale în România, cartea realizată de doamna Victoria Grozav Biriș va deveni o sursă de referință pentru istorici și cercetători interesați de istoria învățământului.

Cristiana Andra Bratu*

Yanqiu Zheng, *In Search of Admiration and Respect: Chinese Cultural Diplomacy in the United States, 1875-1974*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 2024, 268 p.

Lucrarea publicată de Yanqiu Zheng în 2024 se înscrie într-un segment tot mai vizibil al istoriografiei contemporane în care diplomația nu mai este tratată strict ca activitate a ministerelor de externe sau ca practică exclusiv a statelor, ci ca un ansamblu complex de contacte și interacțiuni culturale, educaționale și instituționale care se desfășoară în același timp în mai multe registre și implică mai multe categorii de actori, aparent fără legătură între ei.

Scopul lucrării, de altfel ambițios, este acela de a urmări, pe durata unui secol, din 1875 până la 1974, modul în care China – în formele ei statale succesive – a încercat să modeleze imaginea sa externă în Statele Unite prin instrumente culturale, mizând pe continuități ignorate de istoriografia tradițională. În acest sens, cartea aspiră să ofere o perspectivă de lungă durată, capabilă să

* Ph.D. Candidate, Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca, cristiana.bratu@ubbcluj.ro

dezvăluie structuri profunde ale imaginarului diplomatic chinez, indiferent de natura regimului politic aflat la conducere.

Din primele pagini ale lucrării, autorul își formulează teza fără ambiguități, susținând faptul că diplomația culturală chineză nu este o creație a secolului XX, ci are rădăcini mai vechi, asociate modernizării târzii a Chinei imperiale și eforturilor elitei de a negocia statutul internațional al imperiului în declin. Această afirmație, susținută printr-o documentație consistentă, contrazice implicit lecturile care plasează debutul diplomației culturale chineze abia în perioada republicană sau, mai restrictiv, sub regimul maoist. Din punct de vedere istoriografic, această mutare cronologică este semnificativă și obligă la reconsiderarea unor categorii interpretative prea rigide, care asociaseră unilateral diplomația culturală cu statele ideologice ale secolului XX.

Structura volumului este lineară, cronologică, iar această opțiune metodologică, deși clasică, este în mod justificat păstrată, deoarece permite evidențierea evoluțiilor istorice și a schimbărilor subtile care traversează întregul secol analizat. Cartea este împărțită în secțiuni consacrate: China imperială târzie, epoca republicană, perioada celui de-al Doilea Război Mondial și anii incipienți ai Războiului Rece. Prin utilizarea acestui tip de organizare se evită fragmentarea excesivă și se conferă demersului o coerență istorică rar întâlnită în lucrările recente dedicate diplomației culturale, care preferă de regulă studiile de caz izolate sau analiza tematică ruptă de contextul istoric, omisiuni inerente care scad calitatea demersului.

Din punct de vedere documentar, volumul reprezintă un efort remarcabil. Autorul utilizează un corpus amplu și variat de surse primare – arhive diplomatice americane, cât și chineze, materiale ale fundațiilor educaționale, documente interne ale instituțiilor culturale, corespondență privată, rapoarte ale universităților, surse jurnalistice – ceea ce conferă lucrării o soliditate empirică ce nu poate fi contestată. Spre deosebire de numeroase studii care abordează diplomația culturală prin prisma teoriei din relații internaționale, studiul lui Zheng se întemeiază pe document istoric, nu pe schemă conceptuală, fapt care apropie lucrarea de tradiția istoriei diplomatice propriu-zise.

Istoriografic, volumul se revendică din paradigma *new diplomatic history*, însă fără excesele caracteristice unor lucrări care, în dorința de a lărgi câmpul, sfârșesc prin a-l dizolva în mod exagerat. Zheng păstrează un criteriu minimal de definire a diplomației. Chiar dacă actorii nu provin întotdeauna din structurile statului, acțiunea lor este orientată către modelarea percepției externe a națiunii și presupune un anumit grad de coordonare, formală sau informală, cu obiectivele politice ale statului chinez. În

acest sens, lucrarea își păstrează caracterul istoric fără a aluneca în antropologie culturală sau în studii din alte domenii, care utilizează istoria care reper, dar o fac într-un mod neacademic. Astfel, abordarea utilizată de autor aduce plus valoare și completează o piesă lipsă din literatura istorică de specialitate.

În capitolele dedicate sfârșitului de secol XIX, Yanqiu Zheng prezintă o analiză nuanțată a modului în care elitele imperiale au înțeles să utilizeze educația ca instrument diplomatic. Trimiterea studenților chinezi în Statele Unite, crearea unor rețele de mediere culturală și formarea unei elite bilingve reprezintă doar câteva dintre instrumentele pe care China imperială le-a folosit pentru a contracara imaginea occidentală despre o civilizație stagnantă. Cartea demonstrează convingător că aceste practici nu au fost accidentale, ci parte a unui program de reconstrucție simbolică a poziției și imaginii Chinei în lume. Această perspectivă contrazice teza conform căreia sistemul imperial târziu ar fi fost complet opus modernității.

Perioada republicană este tratată cu același interes pentru continuități și rupturi. Zheng analizează instituționalizarea diplomației culturale prin intermediul fundațiilor americane (în special Rockefeller și Carnegie), care au colaborat cu autoritățile chineze pentru a crea programe educaționale și culturale ce vizau prezentarea unei Chine modernizabile, capabilă să-și depășească moștenirea imperială. Această interacțiune transnațională este interpretată cu prudență, evitându-se tentația de a o prezenta fie ca instrument de dominație culturală americană, fie ca expresie a renașterii diplomatice chineze. Zheng adoptă o poziție echilibrată, subliniind ambiguitatea acestor procese și capacitatea Chinei de a instrumentaliza, la rândul ei, resursele culturale străine pentru propriile obiective. Cu alte cuvinte, sunt prezentate mijloacele, metodele și strategiile prin care China și SUA au vizat, în durata lungă a istoriei, timp de un secol, promovarea imaginii și intereselor naționale.

Analiza perioadei celui de-Al Doilea Război Mondial și a începutului Războiului Rece constituie una dintre contribuțiile cele mai solide ale volumului. În ciuda rupturii ideologice și politice dintre Washington și Beijing după 1949, Zheng arată că anumite canale culturale au continuat să funcționeze, fie prin intermediul comunităților sino-americane, fie prin rețele academice formate anterior. Această constatare, susținută prin documente de arhivă, contrazice reprezentările simplificatoare ale istoriografiei tradiționale, care tinde să trateze anul 1949 ca pe o linie de demarcație absolută. Cartea demonstrează că, în domeniul cultural, continuitățile sunt adesea mai puternice decât rupturile politice, iar această concluzie are implicații istoriografice importante.

Cu toate acestea, anumite limite conceptuale nu pot fi trecute cu vederea. Noțiunea de „diplomație culturală” este utilizată într-o manieră uneori prea elastică, incluzând acțiuni care, din perspectiva istoriei diplomatice clasice, s-ar încadra mai mult la nivelul schimburilor culturale decât la nivelul politicii externe propriu-zise. În absența unei delimitări mai ferme, există riscul ca domeniul analizat să fie extins de o manieră excesivă, pierzând claritatea analitică. Această observație nu anulează valoarea empirică a lucrării, dar evidențiază o tensiune internă între intenția de a integra actori noi și nevoia de a menține coerența conceptului de diplomație.

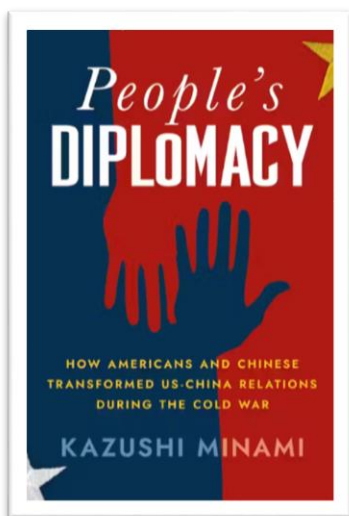
Pe plan metodologic, Zheng utilizează un limbaj rezervat, evitând generalizările forțate și speculațiile inutile. Totuși, raportarea la tradiția istoriografiei diplomatice rămâne mai degrabă implicită. Lipsesc referințele substanțiale la canonul istoriei diplomației, ceea ce poate induce impresia că lucrarea operează într-un cadru conceptual relativ autonom, fără a dialoga direct cu tradițiile disciplinare consacrate. O poziționare mai explicită ar fi fost utilă, mai ales pentru cititorul interesat de modul în care volumul se înscrie în dezbateră mai largă privind redefinirea diplomației în istoriografia contemporană.

În ansamblu, însă, cartea reușește să demonstreze că diplomația culturală nu este un produs secundar sau o anexă a politicii externe, ci o parte constitutivă a sa, cu ritmuri și logici proprii, perfect identificabile istoric. Această concluzie, susținută printr-o analiză de lungă durată, reprezintă una dintre contribuțiile importante ale volumului. Cititorul este invitat să observe modul în care anumite practici – schimburile educaționale, rețelele academice, circulația ideilor – pot supraviețui schimbărilor de regim și pot modela în durată lungă a istoriei relațiile interstatale și/sau internaționale într-un mod mai stabil decât acțiunile politice și militare.

În ceea ce privește poziționarea volumului în raport cu istoriografia existentă, Zheng se distinge printr-o prudență care trebuie remarcată. Departe de a transforma cultura într-un factor sau mijloc care explică procese sau are impact asupra mai multor domenii de activitate, autorul păstrează distanța necesară între actorii culturali și structurile politice, recunoscând atât potențialul, cât și limitele diplomației culturale. Cu toate acestea, anumite evaluări ale eficienței instrumentelor culturale rămân prea optimiste, mai ales în secțiunile dedicate perioadei de început a Războiului Rece, unde contextul geopolitic limitează eficiența oricăror canale informale, situație evidențiată de majoritatea istoricilor specializați în probleme de diplomație sau relațiile bilaterale sino-americane.

În concluzie, lucrarea de față reprezintă o contribuție solidă la istoria relațiilor sino-americane și la istoriografia diplomației culturale. Prin rigoarea documentării, coerența cronologică și atenția acordată continuităților istorice, volumul se impune ca un studiu matur, capabil să ofere o imagine istorică bine fundamentată asupra unui domeniu insuficient explorat. Anumite limite conceptuale și o poziționare istoriografică mai puțin explicită nu diminuează valoarea lucrării, ci indică direcții pentru investigații viitoare. În ansamblu, cartea confirmă că diplomația culturală, tratată cu rigoare și discernământ, poate deveni un obiect istoriografic legitim, bineînțeles ținându-se întotdeauna seama de specificul și limitele sale.

Aurel Lazăr*

Kazushi Minami, *People's Diplomacy: How Americans and Chinese Transformed US-China Relations during the Cold War*, Ithaca and London Cornell University Press, 2024, 270 p.

Istoria recentă a Războiului Rece a cunoscut, în ultimele decenii, un proces susținut de reconfigurare a cadrului de analiză, prin deplasarea atenției dinspre rolul jucat de elitele politice și militare către o gamă mai largă de actori, metode și practici. În acest context istoriografic se situează volumul lui Kazushi Minami,

People's Diplomacy: How Americans and Chinese Transformed U.S.–China Relations During the Cold War, care își propune să reinterpreteze procesul de apropiere sino-americană din a doua jumătate a secolului XX, prin prisma inițiativelor informale și a interacțiunilor transnaționale dintre „diplomația oamenilor obișnuiți” – oameni de afaceri, sportivi, intelectuali, lideri religioși, mediatori culturali etc. Cartea se înscrie explicit în paradigma „noii istorii diplomatice”, pentru care limita dintre politică externă și

* Assistant Professor, George Emil Palade University of Medicine, Pharmacy, Sciences and Technology of Târgu Mureș, aurel.lazar@umfst.ro

societate se diluează, iar canalele neoficiale capătă o cu totul altă importanță.

Teza centrală a lucrării este formulată limpede, fiind acreditată ideea că normalizarea relațiilor dintre Statele Unite și Republica Populară Chineză nu poate fi înțeleasă doar ca rezultatul deciziilor luate în culisele puterii – la Beijing ori Washington sau Moscova – și nici exclusiv ca efect al reconfigurărilor structurale ale sistemului internațional (în special criza sino-sovietică). În accepțiunea lui Minami, apropierea sino-americană a fost pregătită de un proces mai amplu, gradual, în care inițiativele actorilor non-statali au contribuit la erodarea lentă a barierelor ideologice, la reconfigurarea percepțiilor reciproce și la crearea unui climat favorabil dialogului diplomatic oficial. Din această perspectivă, „diplomația oamenilor obișnuiți” nu este doar o etichetă atractivă, ci un concept analitic care încearcă să captureze o dimensiune esențială a transformărilor din anii 1960–1970.

Structura volumului reflectă această opțiune metodologică și această teză de fond. După un capitol introductiv, în care autorul își definește conceptul de „diplomație a oamenilor obișnuiți” și îl delimitează de noțiuni conexe – precum diplomația culturală sau diplomația publică – Minami revine asupra principalelor momente ale confruntării sino-americane de la sfârșitul anilor 1940 și începutul anilor 1950, pentru a arăta cât de semnificativă a fost ruptura inițială și cât de improbabilă părea o apropiere în epocă. Urmează apoi capitole dedicate diferitelor tipuri de actori informali, precum organizații religioase, rețele academice, delegații sportive, grupuri pentru pace sau solidaritate, oameni de afaceri interesați de deschiderea pieței chineze. Fiecare dintre aceste categorii este analizată atât prin prisma motivațiilor proprii, cât și prin raportarea la politica oficială a celor două guverne.

Un aspect important al structurii îl reprezintă insistența autorului asupra ritmurilor diferite ale acestor interacțiuni. Minami arată că ceea ce istoriografia tradițională a reținut ca „diplomația ping-pongului” – celebra vizită a echipei americane de tenis de masă în China, în 1971 – nu a fost un moment izolat sau un gest pur simbolic, ci mai degrabă vârful vizibil al unui iceberg de contacte, tentative și negocieri informale derulate în anii anteriori. În acest sens, volumul propune o reinterpretare istorică a episodului, mutând accentul de la spectaculosul evenimentului la acumularea de inițiative dispersate care l-au făcut posibil.

Din punct de vedere documentar, cartea se sprijină pe o bază de surse remarcabil de solidă. Autorul consultă arhive americane și chineze, documente ale unor organizații religioase și civice, precum și corespondență privată, rapoarte instituționale, memorii și presă. Această abordare bilaterală – rară încă în istoriografia despre

Războiul Rece – conferă lucrării un grad ridicat de echilibru și permite evitarea tentației, destul de frecvente, de a construi narațiuni exclusiv din perspectiva occidentală. Chiar dacă accesul la anumite arhive chineze rămâne limitat, demersul autorului de a integra sistematic sursele disponibile de ambele părți constituie un argument istoriografic puternic în favoarea volumului.

Metodologic, Minami combină instrumente ale istoriei diplomatice clasice – atenția pentru conjuncturi, decizii, raporturi oficiale – cu procedee ale istoriei sociale și culturale, în special prin interesul acordat mentalităților, percepțiilor și reprezentărilor reciproce. Actorii non-statali nu sunt tratați ca simple prelungiri ale politicii de stat, ci ca agenți istorici cu propriile lor agende, chiar dacă aceste agende sunt, adesea, constrânse sau instrumentalizate de guverne. Din această combinație rezultă una dintre principalele calități ale volumului și anume faptul că creează o imagine nuanțată a modului în care inițiativele informale au interacționat cu contextul geopolitic mai larg.

Dimensiunea istorică a lucrării este, de altfel, unul dintre punctele sale forte. Autorul nu se mulțumește să prezinte contactele informale ca o listă de episoade izolate, ci le așază într-o cronologie coerentă, arătând cum, în timp, ele produc schimbări vizibile asupra modului în care americanii și chinezii se privesc unii pe alții. De exemplu, contactele religioase și universitare din anii 1960 nu pot fi înțelese fără a recupera memoria misiunilor americane în China din deceniile interbelice și fără a ține cont de imaginea ambivalentă a Chinei în cultura politică americană. Minami reușește să sugereze aceste legături, chiar dacă nu le transformă într-un fir istoriografic principal. Cu alte cuvinte continuitatea și analiza în durată lungă a istoriei sunt principalele atuuri ale studiului.

Cu toate acestea, se impune menționarea limitelor lucrării, care sunt evidente. Insistența constantă asupra eficienței „diplomației oamenilor obișnuiți” riscă, pe alocuri, să diminueze rolul constrângerilor structurale și al deciziilor de vârf. Rivalitatea sino-sovietică, recalibrarea strategică a administrației Nixon, logica bipolară a sistemului internațional sunt tratate, în ansamblu, ca un fundal necesar, dar nu ca factori explicativi cu greutate egală. Pentru istoricul format în tradiția analizei structurale a Războiului Rece, această relativă subordonare a geopoliticii față de activismul transnațional poate părea unilaterală. Riscul este ca procesul de apropiere să fie prezentat prea mult ca „istorie de jos în sus”, în detrimentul interacțiunii complexe dintre nivelurile de decizie și diminuând în mod artificial relevanța diplomației clasice.

O altă chestiune care merită remarcată este utilizarea conceptului de „diplomație a oamenilor obișnuiți”. Deși util ca instrument orientativ, termenul este folosit uneori într-o manieră

destul de elastică, acoperind realități și activități foarte diferite - delegații sportive, contacte religioase, rețele de afaceri, grupări pacifiste etc. În anumite pasaje, inițiativele descrise par să se situeze într-o zonă gri între informal și semi-oficial, ceea ce ridică problema separării clare între acțiunea autonomă a actorilor societății civile și formele de control specifice instituțiilor statului. O reflexie conceptuală mai riguroasă asupra acestei zone de intersecție ar fi consolidat coerența teoretică a demersului și ar fi dat mai multă claritate.

Din perspectivă istoriografică, volumul lui Minami se înscrie în curentul mai larg de reevaluare a istoriei Războiului Rece prin prisma interacțiunilor transnaționale și a dimensiunii sociale a diplomației.

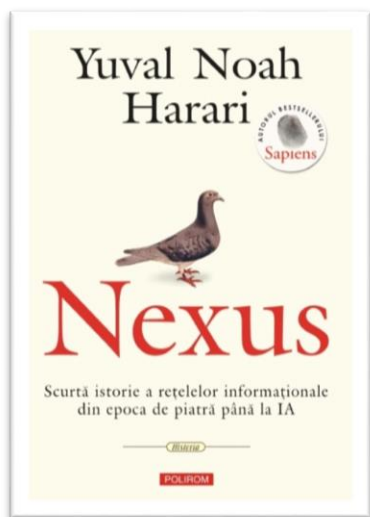
Fără să o spună fățiș, cartea este în legătură directă cu studiile despre diplomația neoficială (discuțiile și întâlnirile purtate de oameni din afara guvernelor) și cu cercetările despre contactele directe dintre oameni din cele două tabere ale Războiului Rece. *People's Diplomacy* oferă un studiu de caz vast, bine documentat și bine argumentat, care arată că acest mod de a privi lucrurile este foarte folositor. Cartea ne ajută astfel să depășim explicațiile care pun totul doar pe seama statelor și să vedem mai clar felul, uneori fin și greu de observat, în care relațiile dintre țări pot fi schimbate prin acțiunile oamenilor obișnuiți sau ale diferitelor grupuri din societate.

Pentru istoricul diplomației, volumul este util în două feluri. Pe de o parte, pune la dispoziție un material bogat de surse și o perspectivă din ambele tabere, indispensabile pentru a înțelege cum s-a ajuns la normalizarea relațiilor sino-americane dincolo de marile momente oficiale (vizita lui Nixon, întâlnirile de la Beijing etc.). Pe de altă parte, ridică întrebări importante despre rolul actorilor non-statali în explicația istorică și despre felul în care aceștia pot fi integrați într-o narațiune care să nu piardă din vedere structurile de putere și cadrul internațional mai larg.

În concluzie, *People's Diplomacy: How Americans and Chinese Transformed U.S.-China Relations During the Cold War* reprezintă un demers istoriografic solid, bine documentat și metodologic atent construit, chiar dacă anumite interpretări ce se regăsesc în cuprinsul volumului rămân discutabile. Cartea oferă un exemplu convingător de extindere a câmpului istoriei diplomatice spre actorii și practicile mai puțin vizibile ale Războiului Rece și constituie o lectură utilă atât pentru istorici, cât și pentru specialiști în relații internaționale interesați de dinamica informală a politicii externe în secolul XX. În măsura în care reușește să aducă la lumină o dimensiune mai puțin cunoscută a apropierei sino-americane, volumul lui Minami confirmă importanța reintroducerii societății și a

interacțiunilor transnaționale în analiza istorică a marilor transformări diplomatice.

Aurel Lazăr*

Yuval Noah Harari, *Nexus*, București, Editura Polirom, 2024, 432 p.

Yuval Noah Harari este doctor în istorie al Universității Oxford și profesor la Departamentul de Istorie al Universității Ebraice din Ierusalim. Cariera sa academică s-a concentrat inițial pe istoria militară medievală, dar ulterior a evoluat spre o abordare transdisciplinară, care integrează istoria, filosofia, etica, biologia evolutivă și tehnologia. Succesul internațional al volumului *Sapiens: A Brief History of Humankind* (2011) a

transformat radical profilul lui Harari dintr-un cercetător specializat într-un intelectual public cu influență globală. Temele predilecte ale lui Harari includ condiția umană în epoca algoritmilor, provocările democrației în contextul globalizării, viitorul muncii și riscurile biopoliticii digitale. În ultimii ani, Harari a devenit și o figură influentă în dezbaterile despre etica Inteligenței Artificiale, colaborând cu factori de decizie și participând activ la forumuri internaționale, precum Davos sau TED.

Volumul *Nexus*, apărut în anul 2024 la Editura Polirom din București, constituie o contribuție importantă în cadrul reflecțiilor contemporane asupra relației dintre istorie, tehnologie și viitorul umanității. Autorul, Yuval Noah Harari, renumit istoric și gânditor public, aduce în acest volum o colecție de eseuri și conferințe care, deși scrise în contexte diferite, converg în jurul unei teme centrale: modul în care interconectivitatea informațională, evoluțiile tehnologice și procesele istorice modelează prezentul și proiectează direcții posibile pentru viitorul umanității. *Nexus* nu este doar o extensie a lucrărilor anterioare ale lui Harari, precum *Sapiens*, *Homo Deus* sau *21 de lecții pentru secolul XXI*, ci un text care reflectă

* Assistant Professor, George Emil Palade University of Medicine, Pharmacy, Sciences and Technology of Târgu Mureș, aurel.lazar@umfst.ro

o maturizare a viziunii sale filosofico-istorice și o aprofundare a implicațiilor politice și etice ale transformărilor globale.

Nexus oferă o perspectivă largă asupra istoriei umanității, analizând cum fluxul continuu de informații ne-a condus până în prezent. De la epoca de piatră, la alcătuirea Bibliei, inventarea tiparului, apariția mass-mediei și revenirea recentă a populismului, Yuval Noah Harari ne provoacă să reflectăm asupra legăturii complexe dintre informație și adevăr, birocrăție și mitologie, înțelepciune și putere. El investighează modul în care entități precum Imperiul Roman, Biserica Catolică sau Uniunea Sovietică au folosit informația pentru a-și îndeplini obiectivele, indiferent dacă acestea au fost pozitive sau negative. De asemenea, autorul aduce în discuție dilemele esențiale cu care ne confruntăm acum, într-un context în care inteligența artificială amenință însăși supraviețuirea noastră.

Scopul declarat al lucrării este de a explora istoric și filosofic intersecția dintre cunoaștere și putere, oferind o viziune despre cum capacitatea de a construi și controla rețele informaționale determină direcția dezvoltării umane. Harari pornește de la întrebarea: *Ce se întâmplă cu umanitatea când nu mai controlează fluxul de informație?* Ipoteza centrală este că trecerea de la rețele narrative colective la rețele algoritmice determină o criză fără precedent a autonomiei umane și a ordinii politice globale.

Nexus nu este o cercetare arhivistică propriu-zisă, ci o lucrare de sinteză eseistică. Harari nu include o bibliografie sistematică, însă își construiește argumentația pe baza unei vaste literaturi secundare și a unor date publice. Sursele sale sunt, în principal, conceptuale și analitice: texte istorice, observații filosofice, exemple din economie, tehnologie și politică contemporană. El integrează idei din antropologie (Durkheim, Diamond), neuroștiințe, etică digitală (Floridi, Zuboff), istoria tehnologiei și teoria rețelor.

Metoda principală folosită de Harari în această lucrare este istoric-comparativă, combinată cu analiză conceptuală și speculație anticipativă. El compară perioade istorice, civilizații și tehnologii, evidențiind cum se modifică formele de cooperare umană în funcție de structura rețelor informaționale. Abordarea sa este transdisciplinară, folosind concepte precum „ficțiuni colective”, „rețea anorganică” sau „suveranitate algoritmică”. De asemenea, aplică gândire sistemică pentru a urmări conexiunile între biologie, tehnologie și etică. Eseurile din volum au o pronunțată dimensiune filosofică, propunând interpretări globale, nu demonstrații empirice punctuale.

Volumul este structurat în trei părți distincte, care corespund unei treceri graduale de la analiza istorică a societăților umane la reflecția asupra rețelor tehnologice și, în final, la implicațiile

politice ale acestei evoluții: *Rețelele umane*, *Rețeaua anorganică* și *Politica informatizată*. Această arhitectură tematică oferă o hartă coerentă a mutațiilor epocale pe care Harari le diagnostichează.

În prima parte, intitulată *Rețelele umane*, Harari explorează cum rețelele informaționale bazate pe comunicare verbală, mituri și simboluri au contribuit la organizarea comunităților premoderne. De la clanuri tribale la imperii și religii universale, autorul arată că rețelele umane au fost esențiale pentru extinderea cooperării. Harari argumentează că ceea ce deosebește specia umană de alte specii nu este inteligența individuală, ci capacitatea unică de a construi și întreține ficțiuni colective – narațiuni despre zei, națiuni sau drepturi naturale – ce permit colaborarea între milioane de oameni. Exemple precum apariția scrisului, codurile legale și textele sacre sunt interpretate ca infrastructuri timpurii ale transferului de informație. Totodată, autorul nu ignoră latura manipulativă a acestor rețele, avertizând că miturile pot uni, dar și dezbină, pot inspira progresul, dar și justifica opresiunea.

A doua parte a volumului, *Rețeaua anorganică*, urmărește formarea unei rețele planetare care transcende limitele biologice – o rețea anorganică construită din fire, cipuri, servere și coduri. Harari analizează cum revoluția industrială și cea digitală au deschis drumul unor noi forme de comunicare și control, culminând cu epoca inteligenței artificiale. Spre deosebire de rețelele umane, această rețea funcționează cu o logică non-antropocentrică: ea nu înțelege conținutul, ci doar eficiența prelucrării datelor. Eseurile dedicate acestei secțiuni evidențiază cum algoritmii pot învăța, anticipa și chiar decide în numele nostru – de la recomandări de consum la diagnostice medicale și decizii judiciare automate. Harari avertizează asupra dezechilibrului de putere generat de accesul inegal la date și asupra riscului ca indivizii să devină „obiecte de calcul” într-un sistem economic și politic automatizat. Mai mult, rețeaua anorganică are potențialul de a anula sensurile colective cultivate de rețelele umane, înlocuindu-le cu optimizări algoritmice impersonale.

În partea finală, *Politica informatizată*, Harari abordează tranziția de la democrațiile liberale la forme emergente de „tehnocrație algoritmică”. El explorează modul în care platformele digitale au devenit infrastructura noii puteri politice: Facebook, Google și Amazon nu sunt doar corporații, ci actori geopolitici care modelează opinia publică, reglementează adevărul și influențează procesele electorale. În acest context, concepte precum suveranitate, libertate și responsabilitate trebuie redefinite. Harari susține că politica informatizată nu trebuie lăsată pradă inerției tehnologice, ci trebuie regândită în termeni etici și globali. Printre propunerile sale se numără reglementarea internațională a datelor personale,

transparența algoritmică și o reformulare a drepturilor digitale ca extensie a drepturilor omului. Secțiunea se încheie cu un apel la formarea unei conștiințe civice planetare care să contrabalanseze forța tot mai mare a sistemelor automatizate.

În această carte, Harari revizitează rolul istoriei ca sursă de sens colectiv, dar avertizează asupra utilizării sale în scopuri politice. Într-un eseu despre naționalism, el scrie că „patriotismul modern este adesea un produs al unei istorii selectiv narate, care justifică prezentul prin mitologizarea trecutului”. În acest sens, istoria devine un câmp de bătălie pentru hegemonie culturală. O altă temă recurentă în volum este criza conceptului liberal de individ autonom. În epoca datelor, Harari sugerează că „eu-l interior” este tot mai mult influențat de structuri externe invizibile: notificări, reclame personalizate, conținut algoritmic. Dacă în trecut cunoașterea de sine era esențială pentru emancipare, în prezent aceasta este concurată de „cunoașterea algoritmică”. Autorul face un apel clar la o etică globală. În eseuri despre migrație, inteligență artificială sau încălzire globală, el arată că răspunsurile bazate pe suveranitatea statală sunt insuficiente. În viziunea sa, umanitatea are nevoie de narațiuni colective noi, post-naționale, care să încurajeze cooperarea și responsabilitatea planetară.

Nexus este o lucrare provocatoare și stimulativă, dar nu lipsită de controverse. Harari reușește să aducă în atenție teme esențiale ale contemporaneității: vulnerabilitatea democrației, pericolele unei „dictaturi digitale” și nevoia de regândire a eticii într-o lume dominată de AI. Totuși, unii critici, precum John Gray, au acuzat stilul său de a simplifica excesiv și de a construi narațiuni globale în dauna rigurozității empirice. De asemenea, lipsa unei bibliografii clare poate diminua încrederea în sursele sale. Cu toate acestea, impactul intelectual al volumului este semnificativ.

Criticii lui Harari au semnalat două tendințe problematice: înclinația spre generalizări și riscul simplificării excesive. Într-adevăr, unele eseuri din *Nexus* se bazează pe construcții speculative și pe extrapolări fără sprijin empiric solid. Alți comentatori, mai ales din mediul academic, au remarcat o abordare adesea prea narativă și insuficient ancorată în metodologii stricte. Unii istorici au observat că Harari tratează evenimente și fenomene complexe cu o lejeritate narativă care sacrifică nuanțele, în favoarea unui discurs accesibil publicului larg. Totuși, valoarea epistemică a volumului nu stă în noutatea datelor, ci în capacitatea de a genera cadre de gândire și întrebări fertile. În epoca post-adevăr, în care complexitatea realității este adesea ocolită în favoarea polarizării, vocea lui Harari funcționează ca un stimulent pentru gândire critică.

Cartea poate fi încadrată ca o lucrare de istorie a ideilor și etică aplicată în era digitală. Este o sinteză interdisciplinară

accesibilă publicului larg, dar valoroasă și pentru specialiști din domeniile istoriei, științelor politice, sociologiei sau tehnologiei informației. *Nexus* contribuie la o nouă paradigmă de gândire despre istorie și viitor, oferind un cadru interpretativ al epocii big data și al posibilelor sale derivații totalitare. Este racordată la un dialog internațional larg și merită inclusă în bibliografiile privind istoria tehnologiei și teoria rețelilor.

Stilul lui Harari este clar, captivant și accesibil. El scrie cu talent de povestitor, iar eseistica sa este ritmată, bine structurată și presărată cu exemple sugestive. Totuși, stilul narativ poate părea uneori excesiv de simplificator, mai ales în analiza unor fenomene complexe. Acuratețea conceptuală este în general bună, dar nuanțele metodologice lipsesc uneori.

Recomand cu convingere lectura volumului *Nexus*, în special celor interesați de intersecția dintre tehnologie, istorie și filosofie politică. Harari explorează cu subtilitate impactul inteligenței artificiale asupra identității umane, puterii și libertății, arătând cum algoritmi și rețelele digitale modelează tot mai mult deciziile politice și sociale. Cartea este provocatoare și adesea neliniștitoare, dar esențială pentru înțelegerea mecanismelor care ne vor defini viitorul. Deși nu oferă răspunsuri definitive, ridică întrebările esențiale despre rolul Inteligenței Artificiale în redefinirea condiției umane. Publicul ideal este format din studenți, cercetători și cititori preocupați de viitorul omenirii într-o lume guvernată de rețele invizibile, dar omniprezente.

Maria-Alexandra Câmpeanu*

* Master's Student, Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca, alexandracampeanu2002@yahoo.com

Disclaimer/Publisher's Note

*

The authors alone are responsible for the content of the articles. The validity, accuracy of data and views expressed are solely those of the author(s) and do not necessarily reflect those of their affiliated institutions, the publisher, the editors, or the reviewers. Any product evaluated or claim made by its manufacturer is not guaranteed or endorsed by the publisher.

**

Responsabilitatea pentru conținutul articolelor aparține autorilor acestora.